

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЕРНОВИЙ ВІТАЛІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.985:343.722

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ, ВЧИНЕНОГО
ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ
ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНОЗЕМЦІВ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. В. Дерновий**

Науковий керівник: **Калиновський Олександр Валерійович,**

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Дерновий В. В. Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

У дисертації констатовано, що корупційні кримінальні правопорушення, вчинені із залученням іноземців, зокрема заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, вирізняються високим ступенем суспільної небезпечності.

Проаналізовано типову схему заволодіння державними коштами шляхом використання службовою особою свого службового становища із залученням іноземців, яка передбачає завищення ціни договору, укладеного з іноземною компанією, що відбувається через забезпечення участі в тендері двох пов'язаних іноземних компаній, які, діючи узгоджено, завищили попередньо цінові пропозиції та не знижували їх під час проведення редукування або знижували лише формально для створення вдаваної конкуренції. Цей спосіб активно застосовують для заволодіння коштами державного підприємства під час проведення процедур державних закупівель, до яких залучено іноземців. Члени тендерного комітету, маючи дискреційні повноваження щодо вибору постачальника товарно-матеріальних цінностей, вчиняють узгоджені дії, спрямовані на визначення переможцем тендеру юридичної особи – нерезидента із завищеною ціною пропозицією.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення потлумачено як набір інструментарію, що використовують суб'єкти кримінального правопорушення задля досягнення мети, яка у випадку заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, полягає в особистому збагаченні чи збагаченні інших заздальгідь визначених осіб за рахунок коштів і майна підприємств та інших

суб'єктів, яких фінансують за рахунок державного або місцевих бюджетів або в статутному капіталі яких є частка державної або комунальної власності.

У роботі поняття «особа злочинця» розглянуто як елемент криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. Акцентовано, що аналіз особи злочинця посідає одне з визначальних місць поміж елементів криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, надає можливість органу досудового розслідування спрогнозувати подальші «злочинні кроки» фігуранта та лінію його поведінки, що має важливе значення для планування подальших слідчих (розшукових) і негласних (слідчих) розшукових дій у кримінальному провадженні.

Типовою слідчою ситуацією під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, є випадок, коли встановлено факт закупівлі державним підприємством товарно-матеріальних цінностей через спеціально створеного посередника-нерезидента, який своєю чергою закуповує ці товарно-матеріальні цінності у виробника за значно нижчою ціною.

На початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, необхідно встановити вартість обладнання, яке було закуплено, і розмір корупційної складової під час здійснення операцій з купівлі-продажу обладнання.

Аргументовано, що розслідування заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців потребує від сторони обвинувачення швидких й активних дій, передусім коли про факт розслідування стало відомо особам, які є потенційними підозрюваними.

Визначено, що обстановка вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців охоплює низку дій як в Україні, так і за її межами. Дії залучених іноземців щодо заволодіння чужим майном за межами України можуть мати як протиправний, так і правомірний

характер, якщо їх здійснюють наймані працівники (наприклад, номінальні директори панамської чи кіпрської компаній, що виконують лише формальну роль і не мають інформації стосовно джерел походження коштів на рахунках товариства, ні щодо їх подальшого використання).

Доведено, що під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, отримання доказів через міжнародне співробітництво є ключовим етапом, без якого ефективно розслідування кримінального провадження та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності є неможливим.

Констатовано, що своєчасна та якісна підготовка запитів про міжнародну правову допомогу надає можливість слідчому (детективу) в максимально стислі строки отримати інформацію від іноземної держави, притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності, забезпечити накладення арешту на кошти, здобуті злочинним шляхом, і забезпечити завершення досудового розслідування в розумні строки.

Обґрунтовано, що перш ніж направляти запити про міжнародну правову допомогу до іноземних країн, слід використовувати можливості публічних баз даних іноземних країн для перевірки наявності в них інформації про фізичних чи юридичних осіб, які брали участь у тендері чи переговорній процедурі.

Сформульовано висновок, що переважна більшість запитів про міжнародну правову допомогу у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених із залученням іноземців, скеровують з метою відслідковування руху грошових потоків, одержаних компаніями-нерезидентами, які були задіяні в злочинах, встановлення бенефіціарних власників цих компаній, а також вилучення необхідної фінансово-господарської документації.

Ключові слова: розслідування, початковий етап розслідування, кримінальне провадження, службове становище, службова особа, заволодіння чужим майном, публічні закупівлі, тендер, іноземець, бенефіціар, міжнародна правова допомога.

SUMMARY

Dernovyi V. Investigation of the appropriation of another's property, committed by abuse of office with the involvement of foreigners. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis on achieving a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 – the Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

In the thesis it is stated that corruption criminal offenses committed with the use of foreigners, in particular the appropriation of another's property by abuse of office, is a special public danger.

The work outlines a typical scheme of appropriation of public funds using an official position with the involvement of foreigners, which provides for overstatement of the price of the contract concluded with a foreign company and occurs through ensuring the participation in the tender of two related foreign companies, which, acting in concert, in advance overestimated price offers and did not reduce them during the reduction or reduced only formally to create feigned competition. This method is common for the appropriation of funds of a state-owned enterprise during public procurement procedures in which a foreigner is involved. Accordingly, the members of the tender committee, having discretionary powers to choose the supplier of inventory, take concerted action to determine the winner of the tender of a non-resident legal entity with an inflated price offer.

The method of committing a criminal offense can be defined as a set of tools used by the subjects of a criminal offense to achieve the goal, which in case of appropriation of another's property committed by an official abusing his official position with the involvement of foreigners is personal enrichment or enrichment of other predetermined persons at the expense of funds and property of enterprises and other entities financed from the state or local budgets, or in the authorized capital of which there is a share of state or communal property.

The paper reveals the "identity of the offender" as an element of the forensic characterization of the appropriation of another's property, committed by abuse of office

with the involvement of foreigners. It is emphasized that the analysis of the "criminal" occupies one of the central places among the elements of forensic characterization of the appropriation of another's property by abuse of office with the involvement of foreigners, allows the pre-trial investigation body to predict further "criminal steps" of the defendant and his behavior planning of further investigative (search) and covert (investigative) search actions in criminal proceedings.

A typical investigative situation in the investigation of the appropriation of another's property, committed by an official abusing his official position with the involvement of foreigners, is the case when the state enterprise purchases inventory through a specially created non-resident intermediary, which in turn purchases these goods from its manufacturer at a much lower price.

At the initial stage of the investigation of the appropriation of another's property, committed by abuse of office with the involvement of foreigners, it is necessary to establish the value of the equipment purchased and the size of the corruption component in the purchase and sale of equipment.

The investigation of the seizure of another's property through abuse of office involving foreigners requires prompt and proactive action on the part of the prosecution, especially when the very fact of the investigation has become known to persons who are potential suspects.

The situation of the appropriation of property by abusing one's official position with the involvement of foreigners covers a number of actions both in Ukraine and abroad. The actions of foreigners involved in the appropriation of property outside Ukraine can be both illegal and lawful when the actions are carried out by employees (for example, nominal directors of a Panamanian or Cypriot company who perform only a formal role and are unaware of the sources of funds in the accounts and their further use).

The author notes that in the investigation of the appropriation of another's property committed by an official abusing his official position with the involvement of foreigners, obtaining evidence through international cooperation is a key stage without which an effective investigation of criminal proceedings and prosecution of perpetrators are impossible.

Timely and high-quality preparation of requests for international legal assistance enables the investigator (detective) to obtain information from a foreign state as soon as possible, prosecute the perpetrators, ensure the seizure of criminally obtained funds, and ensure the completion of pre-trial investigation within a reasonable time.

Before sending requests for international legal assistance to foreign countries, you should use the capabilities of public databases of foreign countries to check the availability of information about individuals or legal entities that participated in the tender or negotiated procedure.

The vast majority of requests for international legal assistance in criminal proceedings related to the investigation of criminal offenses committed with the involvement of foreigners are directed to monitor the movement of money flows received by non-resident companies involved in crimes, the establishment of beneficial owners of these companies, as well as the withdrawal of necessary financial and economic documents.

Keywords: investigation, initial stage of investigation, criminal proceeding, official position, official, seizure of someone else's property, public procurement, tender, foreigner, beneficiary, international legal assistance.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Дерновий В. В. Особливості здійснення міжнародно-правової допомоги у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням злочинів, вчинених із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 302–306.

2. Дерновий В. В. Правова основа здійснення міжнародно-правової допомоги при проведенні процесуальних дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого особою шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 277–280.

3. Дерновий В. В. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 3. С. 140–147. (Серія «Юридичні науки»).

4. Дерновий В. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2. С. 29–37.

статті в наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію:

1. Dernovyi V. Analysis of ways to commit corruption offenses using foreigner. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3 (1). P. 104–110.

праці апробаційного характеру:

1. Дерновий В. В. Актуальні питання розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених із залученням іноземців. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії* :

матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 114–116.

2. Дерновий В. В. Щодо поняття службової особи: основні характеристики за кримінальним законодавством. *На перетині мови і права* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 лют. 2018 р.). Київ, 2018. С. 118–120.

3. Дерновий В. В. Використання баз даних іноземних країн при розслідуванні корупційних злочинів, вчинених із залученням іноземців. *Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей* : матеріали загальноакад. підсумк. наук.-теорет. конф. здобувачів вищої освіти та молодих науковців (Київ, 15 трав. 2020 р.). Київ, 2020. С. 19–23.

4. Дерновий В. В. Запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем за участі іноземців. *Актуальні проблеми запобігання корупції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів та молодих вчених (Харків, 14 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 45–46.

5. Калиновський О. В., Дерновий В. В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України* : зб. тез Міжнар. конф. (Харків, 22 верес. 2021 р.). Харків, 2021. С. 125–130.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 12

ВСТУП..... 13

**РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ
МАЙНОМ, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ
СТАНОВИЩЕМ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНОЗЕМЦІВ**..... 26

1.1. Стан наукових досліджень проблем розслідування заволодіння
чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим
становищем із залученням іноземців 26

1.2. Способи вчинення заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом
зловживання службовим становищем із залученням іноземців..... 40

1.3. Інші елементи криміналістичної характеристики заволодіння
чужим майном, вчиненого шляхом зловживання
службовим становищем із залученням іноземців 63

Висновки до розділу 1..... 93

**РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАВОЛОДІННЯ
ЧУЖИМ МАЙНОМ, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ
СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНОЗЕМЦІВ** 96

2.1. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування
заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим
становищем із залученням іноземців 96

2.2. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування заволодіння
чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем
із залученням іноземців 123

2.3. Використання на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, публічних баз даних іноземних країн і можливостей органів фінансового моніторингу	151
Висновки до розділу 2.....	163

**РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ),
ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ТА ЗАХОДІВ МІЖНАРОДНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАВОЛОДІННЯ
ЧУЖИМ МАЙНОМ, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ
СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНОЗЕМЦІВ**

3.1. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців	167
3.2. Проведення інших процесуальних дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців	173
3.3. Видача осіб (екстрадиція) під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців	185
3.4. Міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій у процесі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців.....	199
Висновки до розділу 3.....	220

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ.....

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Держфінмоніторинг	Державна служба фінансового моніторингу України
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
КК	Кримінальний кодекс
Комітет	Комітет експертів Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму
MONEYVAL	Кримінальний процесуальний кодекс, Кримінально-процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НАЗК	Національне агентство з питань запобігання корупції
НБУ	Національний банк України
НЦБ Інтерполу	Національне центральне бюро Інтерполу
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОФЦ	офшорні фінансові центри
ПФР	підрозділ фінансової розвідки
СБУ	Служба безпеки України
FATF	Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах сьогодення значну небезпеку економічній стабільності й національній безпеці України становить загроза поширення корупції у сфері економіки, передусім – у сфері тендерних закупівель за державні кошти. Відбувається криміналізація економіки, за якої представники організованої злочинності активно інтегрувалися в ті форми господарювання державних підприємств, установ й організацій, що ймають монопольне становище на державному ринку чи володіють значними матеріальними й фінансовими активами.

Засоби й методи, що застосовують правоохоронні органи в протидії посадовим злочинам, не завжди є дієвими, здебільшого виявляються недостатньо перспективними для викриття та покарання осіб, які вчиняють службові корупційні злочини із залученням іноземців, що у зв'язку із цим залишаються переважно невиявленими. Нині бракує комплексних досліджень правових засобів протидії заволодінню чужим майном, вчиненому шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців; не розроблено сучасних криміналістичних методик розслідування окресленої категорії злочинів, які оптимізували б діяльність слідчого/детектива в процесі розслідування цього виду злочину. Зазначене актуалізує необхідність здійснення додаткових наукових досліджень, спрямованих на пошук нових шляхів боротьби з посадовими злочинами аналізованої категорії, удосконалення методики їх виявлення та розслідування.

Аспекти практичного застосування криміналістичної методики розслідування злочинів у своїх наукових працях розглядали В. П. Бахін, В. І. Галаган, В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, Є. Д. Лук'янчиков, Ю. Ю. Орлов, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та ін.

Вагомий внесок у дослідження питань розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних

послуг, зробили такі науковці: В. І. Василичук, Д. М. Мірковець, В. А. Пересада, О. В. Пчеліна, З. М. Топорецька, Р. М. Шехавцов.

Протягом останнього десятиліття в контексті аналізу суспільно-політичної та економічної ситуації в Україні дослідники незмінно констатують негативний факт поширення корупції, зростання її рівня в усіх сферах життєдіяльності держави й суспільства. Корупція набула таких масштабів, що реально загрожує національній безпеці країни, належному функціонуванню органів публічної влади, утвердженню верховенства права й розвитку демократичних інститутів.

Деякі елементи судової, виконавчої та законодавчої гілок влади зрощені з представниками кримінального світу й організованої злочинності, що проникають у сферу управління підприємствами державного сектору економіки.

У межах дослідження корупції стає дедалі очевиднішим той факт, що епізодичними заходами не можна ефективно протидіяти цьому явищу. Корупція – складна, комплексна соціально-правова проблема, подолання якої потребує комплексного підходу, що поєднує різні заходи й засоби. Нагальною є потреба об'єднати зусилля держави й громадянського суспільства, а також антикорупційних органів для реалізації положень антикорупційного законодавства в Україні.

Корупція лишається одним з негативних соціальних явищ, що вкоренилося в життя українського суспільства й держави. З метою подолання його було визначено засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки, затверджені Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII, що спрямовані на підвищення рівня відповідальності органів державної влади й посадових осіб за реалізацію державної антикорупційної політики. Україна здійснила перші кроки до масштабних антикорупційних реформ, що мають на меті створення нової інституційної системи запобігання, виявлення та покарання за корупцію, що систематизувало зусилля органів державної влади в протидії корупції та забезпечило поліпшення відповідних показників. Реалізовано низку рекомендацій міжнародних організацій, зокрема щодо правового, інституційного, фінансового й кадрового

зміцнення антикорупційних структур, посилення міжнародного співробітництва та взаємодії з міжнародними організаціями для посилення ефективності боротьби з корупцією.

Верховна Рада України 5 листопада 2020 року ухвалила за основу проєкт Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки» від 21 вересня 2020 року № 4135, розроблений Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК). Зазначений законопроєкт містить інформацію про потенційні загрози поширення корупції та заходи протидії цьому вкрай небезпечному явищу, у ньому акцентовано увагу передусім на командній роботі всіх органів влади для протидії та запобігання корупції.

Антикорупційна стратегія містить чотири розділи. У першому розділі викладно концепцію формування антикорупційної політики у 2020–2024 роках і механізм її реалізації. Інші розділи висвітлюють окремі проблеми, а також очікувані стратегічні результати, необхідні для їх розв'язання. Нова Антикорупційна стратегія передбачає подальше вдосконалення загальної системи запобігання та протидії корупції (розділи II та IV проєкту), а також суттєве скорочення виявів корупції в найпріоритетніших сферах шляхом проведення галузевих реформ (розділ III проєкту).

Крім того, розділ II «Прикінцеві положення» пропонує внести зміни до деяких положень Закону України «Про запобігання корупції» з метою підвищення ефективності механізмів моніторингу та координації реалізації державної антикорупційної політики, зокрема: визначити строки, на які слід розробляти й затверджувати Антикорупційну стратегію та відповідну державну програму; переглянути періодичність підготовки національних доповідей щодо ефективності державної антикорупційної політики та порядок їх затвердження; уточнити положення щодо збирання та опрацювання статистичної інформації про результати діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції; регламентувати повноваження НАЗК щодо визначення порядку здійснення моніторингу, координації, оцінювання ефективності реалізації державної антикорупційної політики; передбачити запровадження інформаційної

системи з метою забезпечення відкритості відомостей про стан реалізації державної антикорупційної політики, інших заходів із запобігання та протидії корупції.

Попри те, що розробники проєкту Антикорупційної стратегії врахували інтереси всіх зацікавлених у протидії корупції сторін, на підставі численних досліджень думок громадян і представників бізнесу визначили напрями дії Стратегії та заклали основи реалізації адекватного державного бюджету, станом на кінець 2021 року зазначена Антикорупційна стратегія Верховною Радою України не прийнята.

Заволодіння чужим майном, вчинене шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, є найтяжчим службовим злочином, що становить найвищу суспільну небезпечність.

Згідно з результатами звіту про діяльність органів прокуратури, упродовж 2020 року обліковано 360 тис. кримінальних правопорушень (на противагу 444 тис. 2019 року, або 19 %). Частка розкриття кримінальних правопорушень перевищує 42 %. Кількість тяжких злочинів зменшилася на 11 % (зі 140 тис. до 125 тис.), а особливо тяжких злочинів – на 14 % (з 15,4 тис. до 13,2 тис.). Посилено ефективність розслідування злочинів про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем на 23 % (з 9 тис. до 11,1 тис.). За 2020 рік з обвинувальним актом до суду було направлено 115 тис. кримінальних проваджень, зокрема 1,6 тис. у бюджетній сфері. Понад 2,2 тис. обвинувальних актів (на противагу 1,9 тис.) про корупційні правопорушення стосовно 2,6 тис. осіб (на противагу 2,1 тис.) скеровано до суду.

2020 року правоохоронні органи розкрили понад 6,6 тис. корупційних злочинів (2019 року – 6,5 тис.). Збільшилася кількість кримінальних проваджень, поданих до судів за корупційні правопорушення, – близько 3 тис. (2019 року – 2,5 тис.). Серед них слідчі органів поліції розслідували 2,3 тис., ДБР – 490, Національного антикорупційного бюро України – 78, органи безпеки – 23, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, – 5.

Відповідно до даних звітів про діяльність НАБУ за I та II півріччя 2020 року, а також інформації (інфографіки) про діяльність НАБУ за 2020 рік, Національне бюро продовжило тенденцію до збільшення кількості викритих фактів корупції. За підсумками 2020 року, детективи повідомили про підозру 201 особі (2019 року – 153 особам).

Упродовж 2020 року Вищий антикорупційний суд ухвалив 20 обвинувальних вироків щодо 23 осіб, з яких 11 уже набрали законної сили. Серед засуджених – колишні народні депутати, керівники держпідприємств, посадовці, судді, адвокати й інші особи. На кінець року 175 справ, які розслідували НАБУ і Спеціалізована антикорупційна прокуратура, знаходяться на розгляді у Вищому антикорупційному суді. Нерідко вчинення корупційних злочинів в Україні потребує залучення зареєстрованих за кордоном компаній, де кінцевими бенефіціарами переважно є особи, підслідні НАБУ. У таких випадках докази доводиться здобувати за межами України, що актуалізує необхідність постійної налагодженої комунікації з представниками відповідних органів інших країн. За друге півріччя 2020 року в межах міжнародного правового співробітництва Національне бюро надіслало 75 запитів до 27 країн. За кількістю надісланих НАБУ запитів першість належить Кіпру, Латвії, Швейцарії, Об'єднаним Арабським Еміратам і Чехії.

Водночас слід зауважити, що статистична звітність у сфері протидії корупційним і пов'язаним із корупцією правопорушенням не відповідає вимогам сьогодення. Загалом для посилення ефективності протидії корупції, що надає можливість здобути вищу суспільну довіру й підтримку, необхідно спрямувати зусилля правоохоронних органів на виявлення та розслідування корупційних злочинів у сфері протиправного використання владних повноважень державними службовцями, передусім найвищими посадовими особами й державними службовцями категорії «А», а також працівниками правоохоронних і контролюючих державних органів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджений зі Стратегією національної безпеки України

(Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015); Стратегією сталого розвитку «Україна–2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015); Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 16 березня 2015 року № 275, і Тематикою пріоритетних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженою наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454; Пріоритетними напрямками наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 28 листопада 2017 року (протокол № 27) і схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (п. 1021, 2017 рік).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є розроблення теоретичних положень і криміналістичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення організації й тактики досудового розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було виконати такі *задачі*:

– схарактеризувати стан досліджень розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців;

– систематизувати способи вчинення заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців;

– визначити зміст і типові способи вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців;

– висвітлити особливості взаємозв'язку деяких елементів криміналістичної характеристики вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, передусім особи злочинця та способу вчинення цього кримінального правопорушення;

– розглянути початковий етап розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців;

– проаналізувати можливості міжнародної правової допомоги під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців;

– окреслити типові слідчі ситуації, відповідні тактичні завдання та засоби їх реалізації на початковому етапі розслідування.

Об'єкт дослідження – злочинна діяльність у сфері власності та службової діяльності, а також правовідносини, що виникають під час досудового розслідування злочинів цієї категорії та судового розгляду відповідних кримінальних проваджень.

Предмет дослідження – розслідування злочинів, пов'язаних із заволодінням чужим майном, вчиненим шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання задач дослідження використано як загальнонаукові методи (*спостереження, опису, порівняння, класифікації*) для визначення закономірностей, що характеризують злочинну діяльність і кримінальне провадження (розділи 2 і 3), так і спеціальні методи, зокрема: *історико-правовий* – для висвітлення етапів розвитку законодавства, правозастосовної практики, а також поглядів учених на проблеми, що стосуються предмета дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1); *порівняльно-правовий* – під час дослідження практики реалізації окремих інститутів кримінального судочинства в Україні й інших іноземних країнах (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2, 3.3); *догматичний* – з метою тлумачення юридичних і фінансових категорій, уточнення понятійно-категоріального апарату (розділи 1–3); *системно-структурний* – під час розгляду складових способу й обстановки вчинення

заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, характеристик особи злочинця, специфіки предмета злочинного посягання та слідової картини з виокремленням класифікаційних ознак, зв'язків і залежностей між окремими елементами (підрозділи 1.2, 1.3); *соціологічні* (анкетування) – для з'ясування позицій слідчих (детективів), прокурорів, працівників оперативних підрозділів щодо розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, проблем реалізації положень Кримінального процесуального кодексу (КПК) України (розділи 1–3); *статистичні* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, офіційних статистичних даних, вивчення матеріалів слідчої та судової практики (розділи 1–3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні монографічним комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем досудового розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, у якій реалізовано наукове завдання щодо формування основ методики розслідування цих кримінальних правопорушень, а саме:

вперше:

– обґрунтовано, що обстановка вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців охоплює низку дій як в Україні, так і за її межами. Дії залучених іноземців до заволодіння чужим майном за межами України можуть мати як протиправний, так і правомірний характер, коли дії здійснюють наймані працівники (наприклад, номінальні директори панамської чи кіпрської компаній, що виконують лише формальну роль і не мають інформації стосовно джерел походження коштів на рахунках товариства, ні щодо їх подальшого використання);

– встановлено обставини, які перешкоджають процесу розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців (відсутність повної ідентифікації та

верифікації бенефіціарного власника рахунків, які відкривають у банківських установах; тривалість отримання відповідей на запити в кримінальних провадженнях за лінією міжнародної правової допомоги від окремих країн (Республіка Кіпр, Китайська Народна Республіка, Велика Британія);

– систематизовано перелік публічних баз даних іноземних держав, за допомогою яких є можливість отримати інформацію про власників іноземних компаній та їхні установчі документи, фінансову звітність, іншу важливу інформацію, яка є важливою криміналістичною інформацією під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців;

удосконалено:

– положення, згідно з яким проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених із використанням іноземців, має бути спрямовано на встановлення дійсного бенефіціара коштів, одержаних злочинним шляхом, що здійснюють насамперед шляхом вилучення банківської документації суб'єктів підприємницької діяльності, на яких акумулювалися кошти від злочинної діяльності, аж до кінцевого їх отримувача;

– методику розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. Перш ніж направляти запити про міжнародну правову допомогу до іноземних країн, слід використовувати можливості публічних баз даних іноземних країн для перевірки наявності в них інформації про фізичних чи юридичних осіб, які брали участь у тендері чи переговорній процедурі. Причому подальше надсилання запитів про міжнародну правову допомогу в кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням окресленої категорії кримінальних правопорушень, доцільно сфокусувати саме на отриманні інформації про рух грошових коштів, одержаних компаніями-нерезидентами, які були задіяні в кримінальних правопорушеннях, встановлення бенефіціарних власників цих компаній, насамперед зареєстрованих

в офшорній зоні, а також вилученні необхідної фінансово-господарської документації;

дістало подальший розвиток:

– твердження, згідно з яким під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, доказуванню підлягають обставини:

1) передбачені ст. 91 КПК України;

2) встановлені диспозицією ст. 191 Кримінального кодексу (КК) України;

3) які не належать до предмета доказування, але мають важливе значення для розгляду справи по суті (отримання коштів службовою особою та перевірка наявності в її діях інших ознак кримінального правопорушення);

– положення, за яким створення антиконкурентного середовища перед проведенням тендерних процедур є однією з передумов для реалізації схеми заволодіння коштами державних підприємств, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців;

– твердження, відповідно до якого найтипівішими випадками заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців є оплата товарів за ціною, яка перевищує їхню реальну вартість.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали НАБУ, Офісу Генерального прокурора, Національного банку України (НБУ), Державної судової адміністрації України, Міністерства фінансів України, Державної служби фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг), результати вивчення 70 кримінальних справ (матеріалів кримінальних проваджень) щодо кримінальних правопорушень, досудове розслідування в яких завершено Головним слідчим управлінням Генеральної прокуратури України та Головним підрозділом детективів НАБУ (2010–2020 роки); зведені дані опитування 198 працівників органів досудового розслідування та прокурорів, зокрема 50 детективів НАБУ і 50 прокурорів; досвід роботи автора в органах прокуратури України й НАБУ.

Методи аналізу теоретичних й емпіричних матеріалів надали можливість виокремити й систематизувати способи вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, розробити криміналістичні рекомендації щодо їх розслідування та протидії. Метод синтезу використано для інтеграції різних за сутністю криміналістичних знань, а також у комплексі з методом моделювання застосовано для побудови та прогнозування проблемних слідчих ситуацій та їх вирішення. У процесі дослідження використано соціологічний метод анкетування працівників правоохоронних органів з проблем розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень; порівняльно-правовий метод пізнання під час вивчення норм кримінального права, кримінального процесу, інших судових і законодавчих норм, їх застосування в практиці розслідування посадових кримінальних правопорушень.

Отже, у дисертаційному дослідженні реалізовано комплексний підхід до вивчення досліджуваних питань, що дало змогу визначити додаткові напрями вдосконалення методів протидії службовим корупційним кримінальним правопорушенням.

Теоретичне підґрунтя дослідження становили праці науковців у галузі криміналістики, судової експертизи, кримінального та кримінально-процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, кримінології, філософії, психології, логіки й інших наук. Зосереджено увагу на іноземних наукових працях учених, які досліджують зв'язок корупції та економіки.

Також використано багаторічний досвід роботи автора на посадах прокурора, слідчого, старшого слідчого, слідчого в особливо важливих справах, старшого слідчого в особливо важливих справах органів прокуратури, старшого детектива й заступника керівника відділу детективів НАБУ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджені й мають перспективи подальшого використання у:

– *законотворчій діяльності* – під час опрацювання змін і доповнень до КПК і КК України, законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про публічні закупівлі» (лист Національної академії внутрішніх справ від 12 березня 2019 року № 46/03/10Вр);

– *практичній діяльності* органів досудового розслідування, насамперед детективів НАБУ, щодо здійснення досудового розслідування в кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані із заволодінням чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців (довідка Академії фінансового моніторингу від 9 жовтня 2020 року; акт НАБУ від 11 жовтня 2021 року);

– *освітньому процесі та науково-дослідній діяльності* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій і дидактичних матеріалів з навчальних курсів «Криміналістика», «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів», а також під час проведення занять за відповідними дисциплінами в системі підготовки та підвищення кваліфікації слідчих і працівників оперативних підрозділів (акт Національної академії внутрішніх справ від 5 травня 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, положення, що викладені в дисертації та винесені на захист, розроблені автором особисто. У співавторстві опубліковано одні тези конференції, у якій особистий внесок здобувача становить 50 % від загального обсягу тексту.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на засіданні Міжнародного круглого столу «Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії» (м. Київ, 9–10 листопада 2017 року); науково-теоретичних конференціях «На перетині мови і права» (м. Київ, 22 лютого 2018 року); «Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей» (м. Київ, 15 травня 2020 року); «Актуальні питання запобігання корупції» (м. Харків, 14 квітня 2021 року); Міжнародній конференції «Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України» (м. Харків, 22 вересня 2021 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено в десяти публікаціях, серед яких чотири статті – у наукових фахових журналах, включених Міністерством освіти і науки України до переліку фахових видань з юридичних наук, одна – у міжнародному науковому періодичному виданні, а також у п'яти тезах виступів на науково-теоретичних конференціях і засіданні міжнародного круглого столу.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (237 найменувань на 23 сторінках) і 8 додатків на 28 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 277 сторінок, з яких основний текст – 226 сторінок.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНОЗЕМЦІВ

1.1. Стан наукових досліджень проблем розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців

Відповідно до ст. 41 Конституції України, «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності... Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право власності є непорушним... Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом» [71]. Згідно зі ст. 1 Протоколу I до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права» [139]. Отже, як на державному, так і на міжнародному рівні гарантовано захист майна особи.

Важливою у виконанні завдань з охорони майнової сфери, слушно зауважив Н. Д. Еріашвілі, є кримінально-правова боротьба з привласненням, розтратою майна й заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем. Суспільна небезпечність цього способу розкрадання полягає в тому, що вчиняють його особи, які, з огляду на різні законні підстави (унаслідок виконання посадових або службових обов'язків, договірних відносин тощо), мають доступ до чужого майна, тобто яким було делеговано (цілком або частково) правомочності власника щодо володіння, користування та розпорядження таким майном.

Відносини довіри ґрунтуються не лише на нормах права, а й на нормах моралі. Це посилює суспільну значущість протидії зазначеним злочинним посяганням, в основі якої лежать кримінально-правові засоби, що встановлюють відповідальність за привласнення або розтрату ввіреного майна [189, с. 10].

Попри те, що законодавець відніс таке діяння до корупційного доволі нещодавно (Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року з подальшими змінами), його таким вважали науковці з теоретичної позиції після прийняття Кримінального кодексу України 2001 року.

Поміж корупційних кримінальних правопорушень одними з найбільш латентних і таких, які виявити надто складно, є кримінальні правопорушення, до вчинення яких залучають іноземців. Ще з кінця 1990-х років деякі високопосадовці України (з метою конспірації особистої їх участі у вчиненні кримінальних правопорушень) стали активно залучати фізичних осіб для купівлі чи створення за кордоном суб'єктів підприємницької діяльності з метою прикриття своєї незаконної діяльності, а також залучати до вчинення корупційних кримінальних правопорушень керівників (менеджерів) іноземних юридичних осіб приватного сектору економіки [33, с. 114]. Серед зазначених протиправних діянь не є винятком і таке корупційне кримінальне правопорушення, як заволодіння чужим майном, вчинене шляхом зловживання службовим становищем, до чого останніми роками часто залучають іноземців.

Розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії потребує від слідчого (детектива) і прокурора встановлення повного кола співучасників, ужиття стороною обвинувачення вичерпних заходів з метою забезпечення відшкодування завданих заволодінням чужим майном, вчиненим шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, збитків, забезпечення конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом, що сприятиме ліквідації корупційних схем й оздоровленню української економіки. Тому для подальшого ґрунтовного дослідження обраної тематики слід з'ясувати стан наукових досліджень проблем розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Основи дослідження корупції як системної, глобальної та національної проблеми економіки закладено в працях Д. Акемолга, Т. Вар'є, Л. Вайлда, Дж. Джонса, Д. Кауфмана, Ж.-Ж. Лаффона, С. Роуз-Аккерман, Е. де Сото, В. Танзі, Дж. Хеллмана та інших вчених.

Корупція, стверджує Г. В. Кохан, є явищем, яке наявне в будь-якій країні світу, «... вона є і в Україні, і де завгодно...» [75, с. 4].

Слушно зауважив і С. М. Серьогін, що корупція бере початок із зародження державності й відображає суперечність між недостатністю ресурсів до задоволення власних потреб і прагненням посадових осіб використати власне становище з метою якнайповнішого задоволення особистих потреб і потреб найближчого оточення [153, с. 174].

Професор З. С. Варналій найнебезпечнішою інституціональною загрозою національній безпеці України вважає корупцію. Особливість корупції в Україні, на його думку, полягає в тому, що вона не протистоїть формальній економіці, а існує в ній, слугуючи закономірним наслідком легальних статусів суб'єктів господарювання, зокрема об'єктів критичної інфраструктури, а корупційні відносини ґрунтуються на можливості використати будь-яке суспільне благо для тіньового обігу у власних інтересах [21, с. 60–61].

Цікавою є позиція Р. Клітгаарда, який впродовж тривалого часу вивчав сутність корупції [209] та описує схильність до корупції як формулу, що передбачає низький рівень ризику, помірне покарання та високий зиск. На підставі результатів наукових досліджень Р. Клітгаард запропонував таку формулу корупції: «корупція = монополія + свобода дій – підзвітність». У статті «Міжнародне співробітництво проти корупції» [210] він заволодіння (розкрадання) визначає як один з основних видів корупції.

На думку С. С. Рогульського, поняття «корупція» слід тлумачити через категорію незаконного прийняття майнових і немайнових послуг, благ та переваг особами, що є уповноваженими на реалізацію функцій держави, чи особами, які згідно із законом прирівнюються до них, із застосуванням власного правового статусу й пов'язаних із ним можливостей, а також підкупу таких осіб через

незаконне надання фізичними й уповноваженими представниками юридичних осіб їм благ, послуг і переваг, аби отримати від уповноважених державою осіб чи осіб, які прирівнюються до них, певних привілеїв [147, с. 10].

На переконання А. І. Долгової, корупція – це соціальне явище, яке характеризується підкупом – продажністю державних та інших службовців і на цій підставі – корисливим використанням ними в особистих або вузькогрупових, корпоративних інтересах офіційних службових повноважень, пов'язаних із ними авторитету й можливостей [77, с. 501].

Корупцією, зазначає О. О. Акімов, є не тільки соціальне явище, а і явище психологічне, моральне. Адже корупція не може існувати без людей – їхньої поведінки й діяльності. Корупцією є спосіб мислення, котрим обумовлюється спосіб життя [4, с. 181].

Водночас М. І. Марич доходить висновку, що всі наявні нині визначення корупції об'єднує спільна риса – кожне з них стосується органів держави як носія влади. Попри це, деякі науковці акцентують і на формулюванні спеціальних дефініцій, які враховують відмітні риси діяльності органів державної влади [95, с. 311–316].

Доцільно зауважити, що в Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року було закріплено дефініцію поняття «корупція», а саме: «використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [126]. Хоча визначення цього поняття зводиться лише до неправомірної вигоди, це не означає, що заволодіння чужим майном, вчинене шляхом зловживання службовою особою

своїм службовим становищем, не є корупційним діянням (примітка до ст. 45 КК України).

Дослідниця С. В. П'ясецька-Устич стверджує, що корупція як системне та комплексне явище може гарантувати бізнес-структурам отримання державного або муніципального замовлення, забезпечуючи стабільне джерело фінансування підприємницької діяльності (виграний тендер, участь у реалізації певної програми або інвестиційного проєкту). Корупція надає можливість навмисно створювати перешкоди для бізнесу, штучно обмежуючи його пропозицію та отримуючи значну вигоду. Таку ситуацію в економічній теорії визначають як формування монопольного прибутку, або монопольної ренти [143, с. 22].

Організована злочинність у сфері економіки, доходить висновку О. Г. Кальман, фактично не може існувати без підтримки й тісної взаємодії із владними структурами [56, с. 189]. Водночас Л. І. Аркуша зауважує, що використання корумпованих зв'язків є обов'язковим елементом у діяльності формувань, які спеціалізуються на вчиненні злочинів у сфері економіки [7, с. 119]. На нашу думку, в українських умовах це зумовлено потребою легалізації значних сум коштів, здобутих організованими злочинними угрупованнями в процесі їхньої злочинної діяльності.

Проблема відмивання «брудних» коштів безпосередньо пов'язана з тісною «співпрацею» членів організованих злочинних угруповань і корумпованих працівників правоохоронних та контролюючих органів держави. Таке твердження засвідчують результати досліджень, проведених В. П. Корж, відповідно до яких близько 90 % організованих злочинних угруповань у сфері економіки мають корумповані зв'язки у владно-управлінських структурах і правоохоронних органах [72, с. 88].

Із цього приводу Д. В. Беседа зазначає, що корумповані представники органів державної влади не тільки сприяють безпеці організованої злочинності, а й створюють режим найбільшого сприяння для протиправних корупційних операцій та усувають перешкоди, які створюють державні установи чи правоохоронні органи. Лідери організованої злочинності розглядають видатки на

підтримання корумпованих зв'язків як необхідне й надзвичайно прибуткове вкладення капіталу. Завдяки цьому тандем із представників організованої злочинності й корумпованих чиновників майже легально намагається контролювати чимало аспектів державного життя і навіть впливати на нього, лобіюючи через офіційні виконавчі структури свої особисті інтереси, видаючи їх за державні чи національні [15, с. 30].

На думку професора І. В. Розпутенка, злочинні угруповання активно проникли в господарську діяльність стратегічно важливих підприємств, передусім паливно-енергетичного комплексу, з метою створення комерційних структур, чинять тиск на вибір експортерів стратегічно важливої сировини, обсягів реалізації, розподіл коштів, отриманих від експорту. За допомогою корупційних схем такі угруповання розподіляють сфери впливу в цих галузях між собою [148, с. 160].

Учений І. С. О. Нуруллаєв вважає, що корупція вийшла за межі державних кордонів, перестала бути злочином, який стосується тільки окремих країн та їх державних службовців; вона стала тим чинником, що створює умови для створення серйозних злочинів міжнародного характеру [107, с. 7].

Поширення корупції на сучасному етапі має певні особливості, вважає С. Ж. Лазаренко, серед яких виокремлює такі: політизація корупції (корупція в класичному вияві, притаманному діловій практиці ведення бізнесу, стає дедалі політизованішою, переміщуючись у владні структури); перехід корупційних зв'язків з розряду тимчасових і випадкових явищ у розряд усталених корупційних схем; інтернаціоналізація та глобалізація корупції. Форми корумпованих грошових потоків стають недосяжними для контролю з боку національних правоохоронних органів; розширення сфери легалізації корупції, тобто маскування корупційних афер під законні операції. Як наслідок – легалізована корупція випадає з-під контролю правоохоронних органів і набуває глобальніших масштабів [87, с. 120–121].

Особа, яка отримує владні повноваження, усвідомлюючи, що завдяки їх використанню може задовольнити особисті потреби не лише за рахунок офіційно отриманої заробітної плати, яка часто не співмірна з обсягами ресурсів, що надходять у її розпорядження, і шляхом використання службового становища,

всупереч інтересам служби, переважно обирає другий шлях і починає збагачуватися особисто за рахунок державних ресурсів.

Поширеними є випадки, коли посадові особи забезпечують захист корупційних мереж. Вони запобігають поширенню небажаної інформації, знищують компрометаційні документи, докладають зусиль, аби призупинити або навіть припинити провадження за вже порушеними кримінальною або цивільною справами [100].

Стисло проаналізувавши погляди вчених щодо тлумачення сутності корупції, необхідно висвітлити й стан наукових досліджень щодо її профілактики та розслідування, складовою якої є і заволодіння чужим майном, вчинене шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

На нашу думку, задля змістовного висвітлення стану наукових досліджень з означеної тематики слід розподілити їх на дві групи, що охоплюватимуть роботи за двома спеціальностями – 12.00.08 і 12.00.09.

Розглянемо спершу праці за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право», які стосуються тематики нашого дослідження.

У дисертаційній роботі «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції» (2002) М. І. Мельник визначає взаємозалежність розвитку корупції та організованої злочинності. З'ясовано функції, які виконує корупція щодо організованої злочинності, окреслено основні напрями використання організованою злочинністю можливостей корупції. Автор дійшов висновку, що взаємозв'язок і взаємодія корупції та організованої злочинності якісно змінює ці явища, виявом чого є, зокрема, утворення злочинних організацій мафіозного типу [98, с. 11].

Учений О. В. Шемякін у дисертаційному дослідженні «Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (2013) висвітлив кримінологічну характеристику цього виду кримінального правопорушення, сформував соціально-демографічну, морально-психологічну і кримінально-правову характеристику особи злочинця,

типовими ознаками якої є зрілий вік, високий освітній рівень, перебування у шлюбі, відсутність судимості, перебування на державній службі (76 %), правовий нігілізм, завищені особисті потреби, одноособове вчинення злочину, притягнення до кримінальної відповідальності за один епізод [182, с. 11].

У праці «Корупція (політико-кримінологічне дослідження)» (2013) Г. Л. Шведова вдосконалила наявну кримінологічну характеристику корупції та корупційної злочинності в Україні, зокрема, окреслила особливі форми вияву корупції в Україні, обґрунтувала зв'язок корупції з іншими взаємопов'язаними явищами – організованою злочинністю, тіньовою економікою, визначила внутрішні й зовнішні характеристики корупційної злочинності, ознаки її латентності [179, с. 9].

У дисертаційному дослідженні «Кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання і протидії корупції» (2015) Д. С. Машлякевич дослідив стан корупційної злочинності в Україні (корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, розглянуто як її фонові явища) залежно від її рівня, динаміки, структури відповідно до виду злочинних діянь, сфер злочинної діяльності та якісного складу злочинців [97, с. 8].

Науковець К. Г. Биков у роботі «Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами» (2018) зауважив, що саме предмети групи корупційних злочинів, передбачених ст. 191, 262, 308, 312, 313, 357 та 410 КК України, законодавець визнає як «грошові кошти або інше майно», які одержує винний без законних на те підстав, тобто вони становлять неправомірну вигоду, після чого зауважив, що корисливий мотив вчинення переважної більшості корупційних злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном або іншими предметами (зокрема й передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України), не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цих злочинів [16, с. 21].

У дисертаційному дослідженні А. В. Білецького «Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні» (2018) визначено перелік заходів участі громадськості в запобіганні корупційним кримінальним правопорушенням,

серед яких: викриття фактів вчинення корупційних злочинів і повідомлення про них правоохоронним органам, співпраця з іноземними неурядовими антикорупційними організаціями [17, с. 17–18].

Дослідниця М. В. Кікашвілі успішно захистила дисертаційне дослідження «Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності». У своїй роботі вона визначила основні напрями вдосконалення антикорупційної політики, яка спрямована на протидію корупційним злочинам, один з яких – тісна взаємодія всіх суб'єктів антикорупційної діяльності й об'єднання зусиль заради досягнення загальної мети (співпраця уряду з правоохоронними структурами та громадськістю, а також чітке розмежування повноважень двох центральних суб'єктів запобігання корупції в Україні – НАБУ й НАЗК) [60, с. 372].

За спеціальністю 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» значною є кількість робіт, які висвітлюють положення, що є дотичними до нашого предмета дослідження.

Учена Н. В. Кимлик здійснила ґрунтовне дослідження на тему «Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із корупцією» (2012), у якому виокремила етапи досудового розслідування корупційних злочинів – загальний та предметний, межею між якими є повідомлення особі про підозру; розробила практичні рекомендації стосовно дій слідчого, згідно з положеннями КПК України 2012 року, у разі спроб тиску на нього й незаконної протидії розслідуванню; удосконалила тактичні та методичні положення щодо розслідування корупційних злочинів з огляду на різноманітні слідчі ситуації, що виникають у процесі цієї діяльності; висвітлила наукові погляди на систему протидії корупційним злочинам в Україні й запропонувала заходи щодо покращення цього напрямку державної правової політики [59, с. 10–11].

Цікавим є дослідження В. Г. Петросяна «Криміналістичне та оперативно-розшукове забезпечення виявлення злочинів, вчинених суб'єктами господарювання з ознаками фіктивності» (2012), у якому він визначив особливості тактики пошуку ознак злочинів й оперативного документування

злочинної діяльності суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності. Також учений вдосконалив положення щодо найпоширеніших на сучасному етапі способів злочинної діяльності стосовно державної реєстрації суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності, визначив недоліки організації процедури державної реєстрації суб'єктів господарювання, ризики виникнення корупційних виявів й умови, що сприяють поширенню реєстрації фіктивних суб'єктів господарювання [113, с. 11–12].

Слід акцентувати увагу й на дисертаційному дослідженні П. П. Чеберяка «Збирання й оцінка доказів за кримінальними провадженнями про злочини в сфері економіки» (2013). Автор зауважив, що: «Адаптація окремих положень економічних галузей знань, таких як бухгалтерський облік, банківська справа, ревізія, аудит, до потреб розслідування злочинів, а також інтеграція економічних та криміналістичних знань є обов'язковою передумовою підвищення ефективності боротьби з економічними злочинами шляхом покращання результативності збирання й оцінки доказів» [177, с. 12].

У дисертаційній роботі «Розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (2015) С. С. Кулик дійшов таких висновків: підготовка до вчинення такого злочину може передбачати використання суб'єктів господарської діяльності з ознаками фіктивності, укладання фіктивних угод, відкриття рахунків у банках, підроблення документів; до способів приховування належать: фіктивне банкрутство, знищення предметів і документів, ліквідація суб'єктів господарювання, протидія проведенню перевірок, ревізій тощо; предметами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем здебільшого є: готівкові кошти в національній валюті (45,6 %), кошти на банківських рахунках (29,5 %), готівкові кошти в іноземній валюті (14,9 %), матеріальні цінності (10,6 %), цінні папери (2,3 %). Крім цього, визначено тактику проведення обшуку, огляду й допиту як найпоширеніших слідчих (розшукових) дій під час розслідування привласнення, розтрати або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем [85, с. 7; 121].

Не можемо оминати увагою і дисертаційне дослідження О. А. Льозного «Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності» (2018). Учений запропонував визначити поняття «спеціальний предмет доказування у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності» як сукупність юридично значущих фактів, що визначені нормами кримінального та кримінального процесуального права, можуть конкретизуватися положеннями інших нормативно-правових актів і підлягають встановленню в кожному провадженні зазначеної категорії. Крім цього, зауважив, що спосіб вчинення злочину слід тлумачити у вузькому й широкому значеннях. У вузькому значенні спосіб вчинення злочину є виявом того, як саме вчиняли суспільно небезпечне діяння. У широкому – це процес підготовки до злочину, безпосереднє його вчинення та приховування [93, с. 135].

У дисертаційній роботі І. В. Писарчука «Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів службовими особами» (2018) запропоновано перелік основних чинників, які позначаються на виборі способу та схеми вчинення і приховування службовими особами нецільового використання бюджетних коштів, до яких належать: специфіка фінансово-господарської діяльності бюджетного підприємства, установи, організації тощо. Також виокремлено основні способи та схеми вчинення нецільового використання бюджетних коштів службовими особами в сучасних умовах, до яких, зокрема, належать: оформлення їх на видатки, не передбачені бюджетним кошторисом (планом), як такі, що не відповідають характеру витрат, тощо. Увагу спрямовано й на методику документування нецільового використання бюджетних коштів службовими особами під час виділення на заробітну плату, виконання цільових програм тощо [116, с. 3–4].

Доцільно зауважити і про дисертаційне дослідження А. В. Шевчишена «Проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні

корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (2019). Зокрема, у цій роботі автор:

1) виокремив і схарактеризував пошуково-пізнавальні можливості різновидів типових слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, які проводять у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, якими є ті, що спрямовані виключно на отримання доказів, виконання розшукових завдань і подвійного призначення;

2) обґрунтував, що окремою обставиною, яка підлягає доказуванню стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є обставини отримання вигодоодержувачем доходів не лише від майна, набутого внаслідок вчинення корупційного правопорушення, а й від грошових коштів унаслідок прямих інвестицій з метою одержання прибутку від діяльності підприємства, укладення договорів позики, банківського вкладу, а також сформував рекомендації щодо конфіскації таких активів [181, с. 29–30].

У дисертаційній роботі «Особливості провадження досудового слідства у кримінальних справах за участю іноземців» (2006) П. Г. Назаренко систематизував кримінально-процесуальні гарантії іноземців і зауважив, що вони мають системний характер:

1) гарантії, передбачені українським законодавством, представлені комплексом конституційних норм, норм законів та інших правових актів;

2) гарантії, закріплені системою загально визнаних принципів і норм міжнародного права й міжнародними договорами України;

3) гарантії, встановлені правовими нормами іноземного законодавства.

Крім цього, він виокремив три рівні імунітету іноземних громадян у кримінально-правовій сфері від юрисдикції України (межі користування імунітетами за колом осіб):

1) повний імунітет, який поширюється не тільки на дії під час виконання службових обов'язків, а й на дії, не пов'язані з таким виконанням;

2) частковий імунітет, закріплений у міжнародних конвенціях або угодах і пов'язаний з виконанням особою службових обов'язків;

3) частковий імунітет, встановлений державою перебування [103, с. 6].

Отже, викладене вище засвідчує, що досі не було здійснено окремого дослідження проблем розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, що підтверджує актуальність обраної тематики.

Розслідування кримінальних проваджень у справах цієї категорії є складними з позицій організації та проведення досудового розслідування. Це зумовлено такими факторами:

1. Складність встановлення всіх співучасників учиненого кримінального правопорушення. Під час досудового розслідування в кримінальних провадженнях зазначеної категорії справ слідчі/детективи часто притягують до кримінальної відповідальності суб'єктів кримінального правопорушення, які перебувають на території України та є її громадянами. Поверховість проведення досудового розслідування та недосконале дослідження об'єктивної сторони кримінального правопорушення стосовно дій, учинених за межами України, не надає можливості встановити дійсних бенефіціарів й організаторів корупційних схем, а також усіх її учасників [33, с. 114].

Саме іноземці, які є керівниками підприємств, працівниками банківських установ, компаній з управління активами, у деяких випадках можуть надати повну й достовірну інформацію щодо дійсних вигодоотримувачів коштів, одержаних злочинним шляхом. Під час оформлення банківських документів в іноземних банках, які іноді здійснюють повну ідентифікацію та верифікацію клієнта, суб'єкти корупційних кримінальних правопорушень залишають найбільше слідів особистої участі в цій корупційній схемі.

Стаття 8 КК України передбачає, що іноземці підлягають відповідальності, якщо вони вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

З огляду на викладене, у випадку обізнаності іноземців про вчинюваний злочин, до якого його залучено, у кожному разі необхідно порушувати питання про притягнення їх до відповідальності в порядку та у спосіб, що передбачені КПК України й міжнародними договорами, уживати заходів, спрямованих на оголошення їх у міжнародний розшук з метою затримання, та ініціювати питання щодо їх екстрадиції в Україну [33, с. 115].

Слід ураховувати, що не завжди іноземців залучають українські посадовці, а на практиці трапляються випадки, коли іноземці корумпують українських посадовців з метою отримання преференцій під час ведення бізнесу на території України, насамперед з метою отримання великих державних замовлень. У такому випадку іноземці можуть бути й організаторами заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, а громадяни України, зокрема керівники державних підприємств, – виконавцями та пособниками вчиненого кримінального правопорушення.

2. Тривалість розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених із залученням іноземців, що пов'язане з необхідністю проведення процесуальних дій за межами України. Розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії є тривалішим, ніж розслідування корупційних правопорушень, у яких немає іноземного елемента, оскільки воно завжди буде супроводжуватися необхідністю використання заходів міжнародно-правової допомоги [33, с. 116].

3. Корупційні правопорушення аналізованої категорії часто вчиняють із застосуванням можливостей дистанційного придбання та реєстрації іноземних компаній із залученням номінальних директорів – іноземців. Розрахункові рахунки цих компаній можуть відкрити на підставних осіб, використовуючи підроблені паспортні дані. Для цього використовують осіб, які через скрутне матеріальне становище за невелику плату надають для оформлення банківських документів свої паспорт і довідку про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків, згодом документально стають бенефіціарами мільярдів доларів США. Управління розрахунковими рахунками цих компаній

здійснюють також дистанційно, з використанням сервісів, що забезпечують безпеку інтернет-з'єднання, анонімність і віртуальність місця перебування осіб, що здійснюють доступ до рахунків, а підставою для перерахування коштів є фіктивні договори, сторонами яких зазвичай є також компанії-нерезиденти. Осіб, які фактично здійснювали ці дії, а також фізичну їх локацію ідентифікувати надзвичайно складно [33, с. 115].

4. Корупційним кримінальним правопорушенням, учиненим із залученням іноземців, притаманна особлива суспільна небезпечність. Кримінальні правопорушення цієї категорії здебільшого супроводжуються спричиненням шкоди в особливо великому розмірі, оскільки створення, придбання іноземних суб'єктів підприємницької діяльності з метою вчинення дріб'язкових кримінальних правопорушень «неліквідне» для корупціонерів, а організаторами цих злочинів часто є особи, які посідають особливо відповідальне становище [33, с. 115].

Тож попри наявність певних наукових напрацювань, які присвячені аспектам проблематики розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, вони не є достатніми для формування загальної тактики й організації розслідування такого кримінального правопорушення. Водночас ці наукові доробки стануть теоретичним підґрунтям для подальшого здійснення нашого дослідження.

1.2. Способи вчинення заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців

Боротьба з посяганнями на відносини власності є одним із головних завдань реалізації кримінальної політики держави, однією з найважливіших її функцій – забезпечення економічної безпеки, захисту права власності (ст. 17, 41 Конституції України).

У криміналістиці радянського періоду на вивчення проблем розслідування злочинів проти власності, передусім розкрадань, спрямовували посилену увагу, унаслідок чого було розроблено методики розслідування розкрадань, що вчиняють у різних галузях виробництва та сфері обслуговування. Однак докорінні перетворення в економіці, перехід до ринкових відносин, приватизація великих державних підприємств, формування в Україні класу так званих олігархів, реформування відносин власності й низка інших причин соціального та правового спрямування зумовили істотні зміни стану, динаміки та структури злочинних посягань на відносини власності. Останніми роками спостерігаються певні особливості в механізмі злочинів, способах готування до їх вчинення та приховування у сферах підприємницької діяльності, енергетики, приватизації, у фінансово-кредитній системі тощо. Зазначене також пов'язано з недоліками та прогалинами в законодавстві, установленому порядку грошового обігу, обліку матеріальних цінностей, звітності, документообігу тощо [79, с. 519].

Водночас методики, розроблені в радянські часи, були орієнтовані на розслідування розкрадань, що вчиняли безпосередньо працівники підприємств, а не із залученням іноземних компаній, що було практично неможливим до 1990-х років у період існування СРСР. У зв'язку із цим будемо акцентувати на науковій літературі іноземних вчених розвинутих країн, які ще в 70–90-х роках ХХ століття в умовах ринкової економіки пройшли етапи становлення корупційних схем (які з кінця 90-х років розпочалися в Україні) і розробили механізми протидії службовим розкраданням із залученням іноземців.

Криміналістична характеристика може бути визначена як система узагальнених даних про найтипівіші ознаки певного виду (групи) злочинів, що виявляються в способі й механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі суб'єкта злочину, інших обставинах, закономірний зв'язок яких слугує основою наукового та практичного виконання завдань розслідування злочинів [13, с. 224].

Ми поділяємо традиційні погляди на структуру криміналістичної характеристики, яка охоплює предмет злочинного посягання, спосіб вчинення

злочину, обстановку вчинення злочину, «слідову картину» злочину, особу злочинця, особу потерпілого [80, с. 154–156].

Найпростіші способи вчинення злочину, вважає В. Ф. Єрмолович, не передбачають дій з підготовки і приховання злочину. Складні способи, в одних випадках, охоплюють увесь комплекс дій з підготовки, вчинення та приховання злочину, а в інших – складаються лише з підготовчих дій, спрямованих на безпосередню реалізацію злочинного наміру. У практичній діяльності трапляються випадки, коли умисні злочини вчиняють без попередньої підготовки, але з подальшим застосуванням заходів щодо їх приховання [46, с. 13].

Учені В. П. Сабадаш і М. О. Ларін визначають криміналістичну характеристику як типову інформаційну систему, що містить дані про ключові елементи механізму злочинної поведінки і слугує основою для планування розслідування та висунення слідчих версій [150, с. 153].

На думку Л. І. Аркуші, розвиток негативних тенденцій у бюджетній сфері, з одного боку, обумовлює низький рівень відповідальності керівників деяких державних органів, установ й організацій під час використання бюджетних коштів, корупційні вияви з боку посадових осіб різних рівнів, а з іншого – спрямування організованої злочинності до державних активів з використанням численних механізмів злочинної діяльності. На цьому позначається і недосконалість чинного законодавства. Стабільною залишається тенденція до збільшення кількості фактів привласнення, нецільового використання бюджетних коштів шляхом складання фіктивних документів, укладання державними установами, організаціями та підприємствами угод з комерційними структурами, які зареєстровані на підставних осіб.

Загальна ситуація у сфері зовнішньоекономічної діяльності вирізняється поглибленням негативних тенденцій, що спричинені несформованістю виважених економічних пріоритетів, пасивною державною торговельною політикою, високим рівнем криміналізації експортно-імпортних операцій. Кількість правопорушень у сфері зовнішньої торгівлі високоліквідними товарами (кольорові метали, хімія, окремі види сільськогосподарської продукції тощо)

щороку збільшується. Зовнішньоторговельній сфері властивий високий рівень латентності зловживань і правопорушень, «професійності» й «організованості» злочинних груп, а також поширення корупції в управлінських структурах. У зв'язку з цим актуальною залишається проблема забезпечення контролю з боку державних органів за здійсненням операцій за зовнішньоекономічними контрактами вітчизняних підприємств із нерезидентами України, зокрема тими, що зареєстровані в офшорних зонах. Відбувається поглиблення криміналізації структур, що здійснюють постачання та реалізацію на території України нафтопродуктів. Крім того, поширеними є факти навмисного укладання збиткових угод керівниками галузі; привласнення та шахрайства в особливо великих розмірах; безпідставного кредитування комерційних структур за рахунок державних енергоресурсів; монополізації підприємств окремими фінансово-промисловими групами під час акціонування та приватизації з метою виведення зазначених підприємств з-під контролю держави з подальшим спрямуванням фінансових потоків на адресу офшорних компаній; нецільового використання бюджетних коштів службовими особами підприємств; хабарництва з боку службових осіб підприємств і контролюючих органів тощо [7, с. 51].

Криміналістична характеристика способів вчинення заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, завжди охоплюватиме ґрунтовну підготовку до вчинення злочину, що поміж іншого буде передбачати залучення іноземного суб'єкта підприємницької діяльності реального сектору економіки або ж придбання чи реєстрацію компанії-нерезидента, а також залучення іноземців буде необхідним на стадії приховання злочину, як-то з метою легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом.

Організатори корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняють із залученням іноземців, намагаються завжди випереджати правоохоронців, для цього вишукують нові шляхи, які надали б їм можливість забезпечити вдавану законність отримання матеріальної вигоди від діяльності державних підприємств та законспірувати особисту участь дійсних бенефіціарів (вигодоотримувачів)

корупційних схем, якими досить часто є особи, що посідають особливо відповідальне становище.

Чи не першою та найрезонанснішою справою, що стосувалася заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, стала «справа Лазаренка». Для вчинення злочинів колишній прем'єр-міністр України використав низку компаній з розрахунковими рахунками, відкритими на Кіпрі, Багамах й в Антигуа під кодovими назвами CARPO-53 або NINPRO [192, с. 290–292], на яких акумулювалися кошти, які він і його співучасник через низку іноземних компаній отримували від придбання за державні кошти певних товарно-матеріальних цінностей за завищеними цінами.

З часів розкриття у 2000-х роках іноземними правоохоронцями зазначеного злочину [204] механізми вчинення корупційних правопорушень із залученням іноземців лише вдосконалювали.

Якщо у 2000-х роках і на початку 2010-х років організатори корупційних схем із заволодіння коштами державних підприємств із залученням іноземців часто діяли прямолінійно й безпосередньо, визначали за собою бенефіціарну власність на іноземну компанію, на рахунку якої осідала корупційна складова із зовнішньоекономічного контракту державного підприємства, водночас ця компанія могла бути безпосередньо в першій ланці перерахування коштів від контрагента державного підприємства, або можна було прослідкувати прямий зв'язок між цим контрагентом й українським чиновником, то зараз такі випадки трапляються зрідка, і прослідкувати зв'язок та витрати в інтересах такої особи можна на третій-четвертій ланці перерахування коштів, а витрачання коштів безпосередньо в інтересах дійсного бенефіціара корупційної схеми – на четвертій-п'ятій ланках. Найскладнішою слідчою ситуацією є випадки, коли зв'язок українського чиновника з коштами, що отримані незаконним шляхом компанією-нерезидентом, взагалі не прослідковується, а відбувається перерахування коштів на рахунок бенефіціара схеми не безпосередньо за рахунок коштів, одержаних злочинним шляхом, наприклад, від реалізації обладнання за завищеними цінами,

у яку вже було закладено корупційну складову, а за рахунок інших коштів переможця тендеру. Перерахування таких коштів на рахунок дійсного бенефіціара схеми здійснюють з іншого рахунку або рахунку взагалі іншої пов'язаної компанії та не збігається в часі з отриманням коштів від державного підприємства. Розслідування такої схеми актуалізує необхідність у додаткових знаннях і навичках для детектива.

На нашу думку, спосіб вчинення кримінального правопорушення можна визначити як набір інструментарію, який використовують суб'єкти кримінального правопорушення задля досягнення мети, яка у випадку заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, полягає в особистому збагаченні або збагаченні інших, заздалегідь визначених осіб за рахунок коштів і майна підприємств й інших суб'єктів, які фінансуються за рахунок державного або місцевих бюджетів, чи в статутному капіталі якого є частка державної або комунальної власності.

Попри те, що методи, способи та сфери поширення злочинної діяльності активно змінюються, абсолютна більшість злочинів, пов'язаних із заволодінням чужим майном, вчиненим шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, зводиться до того, що українські державні підприємства реалізують іноземним компаніям товарно-матеріальні цінності за заниженими цінами [3] або закупають в іноземних компаній товарно-матеріальні цінності за завищеними цінами [1; 45].

Водночас у будь-якому разі під час укладання державними підприємствами угод обов'язково забезпечують дотримання «особистого інтересу» окремих осіб, які наділені владними повноваженнями, тобто ці особи отримують вигоду від контрактів, яка може бути у формі як готівки, так і «відкатів» на розрахункові рахунки компаній, які зареєстровані здебільшого в іноземних юрисдикціях.

Згідно з Типологічними дослідженнями Державної служби фінансового моніторингу України за 2017 рік [165], сфера державного управління залишається привабливою для розкрадання, з огляду на значні обсяги коштів, що виділяють

для закупівлі товарів, робіт і послуг відповідно до потреб підприємств, установ й організацій державної власності та підприємств із державною часткою. Поширеним явищем є закупівля товарів, робіт і послуг у підприємств із сумнівною або відсутньою бізнес-репутацією, які не мають ні виробничих потужностей, ні складських приміщень, ні відповідного персоналу. Присутність таких посередників призводить до завищення витрат на придбання товарів, робіт і послуг за кошти підприємств державної власності й підприємств з державною часткою. Останніми роками кримінальні правопорушення в бюджетній сфері стали надзвичайно актуальними, зокрема в оборонному комплексі, оскільки на фінансування зазначеної галузі виділяють значні суми бюджетних асигнувань. Найпоширеніші способи розкрадання та відмивання коштів державних підприємств такі: державне підприємство перераховує кошти на користь підприємств (переможців тендерів), які пов'язані з керівництвом державного підприємства. Надалі кошти перераховують на користь фіктивних компаній для переведення їх у готівку; новостворений суб'єкт господарювання, який не має найманих працівників і виробничих потужностей, отримує грошові кошти від державного підприємства, частину яких направляють на користь посередників для виконання умов тендеру, іншу частину переводять у готівку або перераховують на рахунки посадових осіб державного підприємства та пов'язаних з ними осіб або підприємств; отримані грошові кошти від державного підприємства за товари, роботи, послуги надалі розподіляють серед значної кількості підприємств з ознаками фіктивності з призначенням платежу: фінансова допомога, цінні папери, переведення боргу з кінцевим переведенням у готівку; державне підприємство перераховує кошти на користь суб'єкта господарювання без фактичного постачання товарів і надання послуг.

Дослідження, які систематично проводить Держфінмоніторинг, і дані, які публікує НАБУ, надають можливість з'ясувати «сучасні тенденції» вчинення корупційних кримінальних правопорушень із залученням іноземців. Виявлення справжніх контролерів/бенефіціарних власників, або ж дійсних вигодоодержувачів від корупційних кримінальних правопорушень, через

можливості реєструвати компанії/рахунки на підставних осіб й участь яких у вчиненні кримінальних правопорушень є найбільш законспірованою, стає справжнім викликом для українських правоохоронців.

Цікавою є позиція щодо способу вчинення корупційних кримінальних правопорушень А. Шлейфера (професора економіки Гарвардського університету) та Р. Вішни (заслуженого професора фінансів Чиказького університету), висловлена ще 1993 року в статті «Корупція» [226, с. 611]. Вони зазначають, що з метою максимізації вартості своїх особистих доходів бюрократи забороняють імпорт товарів, на яких хабарі не можуть бути зібрані без виявлення, і заохочують імпорт товарів, на яких вони можуть збирати хабарі. Як наслідок – меню споживача й товарів, що продаються та доступні в країні, зумовлене можливостями корупції, а не смаками чи технологічними потребами. Зазначені автори у своїй статті доходять висновку, що на економічному розвитку негативно позначаються спотворення, спричинені необхідністю секретності корупції. Вимоги конспірації (секретності) вчинення корупційних дій можуть перемістити інвестиції країни від проєктів найважливішого значення, таких як охорона здоров'я та освіта, до потенційно марних проєктів, таких як оборона й інфраструктура, якщо останні пропонують кращі можливості для корупції. Вимоги до секретності можуть також змусити лідерів країни підтримувати монополії, запобігати або перешкоджати інноваціям, якщо розширення еліт може викрити наявні корупційні практики. Таке спотворення корупцією може завадити корисним інвестиціям і розвитку економіки.

Ці висновки цілком поділяє П. Мауро, який прослідкував закономірність, що нестабільні, корумповані уряди витрачають менше коштів на освіту [216, с. 693].

Хоча ці статті вийшли друком ще в 1990-х роках, окреслені способи вчинення корупційних кримінальних правопорушень є актуальними для України досі. Справді, здійснити заволодіння в особливо великому розмірі значно простіше шляхом реалізації зовнішньоекономічних контрактів, укладених на мільярди гривень, ніж на якомусь культурному чи освітньому проєкті.

Не ставлячи під сумнів необхідність реалізації в Україні великих інфраструктурних проєктів й інвестицій у військово-промисловий та енергетичний сектори, слід констатувати, що за умов корумпованої влади, недосконалості законодавства часто ці проєкти стають джерелом незаконного збагачення українських чиновників.

Для розуміння способів і сутності корупції важливим світовим науковим надбанням є праця науковців Й. Г. Ламбсдорфа, М. Таубе та М. Шрамма «Нова інституційна економіка корупції». У ній зазначено: «Ви живете в суспільстві, де всі крадуть. Ви вирішили вкрати? Імовірність того, що вас спіймають, є низькою, тому що поліція дуже зайнята переслідуванням інших злочинців, і навіть якщо вас викрили, шанси на суворе покарання за такий поширений злочин є низькими. Тому ви крадете. На відміну від цього, якщо ви живете в суспільстві, де крадіжка буває зрідка, шанси на те, що вас викриють і покарають, високі, тому ви вирішуєте не красти» [213, с. 78]. Автори цієї книги також акцентують увагу на певних психологічних аспектах учасників корупційних відносин. Вони стверджують, що компанії функціонують у світі як є, а не так, як має бути. Нікому не до вподоби платити хабарі, однак ділові люди можуть спокуситися платити, коли це здається прийнятною частиною «системи» й немає очевидних альтернатив. Спокуси надзвичайно серйозні, коли компанії вважають, що їхні конкуренти самі платять хабарі. Розвиваючи цю думку, автори зазначають, що компанії, які працюють у середовищі з високим рівнем корупції, постають перед серйозними дилемами. Вони можуть відповідати системі й платити, ризикуючи шантажем, викриттям і судовим позовом, або ж можуть відмовитися платити, однак це негативно позначиться на бізнесі, або ж вони можуть відмовитися інвестувати в країну.

Автори детально аналізують спосіб вчинення корупційних кримінальних правопорушень, що є надзвичайно актуальним для українського сьогодення, – із залученням посередників або агентів («intermediaries»). Зокрема, якщо міжнародні компанії хочуть успішно конкурувати в чужих країнах, вони потребують місцевих знань, і це важливо передусім у регіонах, де адміністрування контрактів є

непрозорим. Тому компанії використовують різноманітних посередників, які краще знайомі з місцевими нормами. Участь таких посередників є законною в деяких юрисдикціях. Використовуючи такі послуги, іноземні компанії прагнуть скоротити час і зусилля, які в іншому випадку були б необхідні, щоб дослідити та «завоювати» новий ринок. Компанії переважно обирають агентів і партнерів з огляду на їхні особисті зв'язки, а також професійні знання. У низці випадків агенти є колишніми працівниками урядових відомств, мають друзів, а їхні колишні колеги ще перебувають на посадах. Це посилює їх значення: якщо вони знають ключових місцевих діячів особисто, вони, імовірно, зможуть допомогти налагодити бізнес. Водночас такі посередники можуть сплачувати хабарі від імені своїх роботодавців. Чимало міжнародних компаній допускають динаміку ринкової корупції, найчастіше на тій підставі, що невеликі платежі, незалежно від того, сплачують їх безпосередньо або через посередника, є частиною «місцевої культури». Представники міжнародного бізнесу часто коментують, що посередники є «буфером» або «подушкою» між ними й корумпованими чиновниками. Можливо, посереднику доведеться сплачувати хабарі від імені іноземного роботодавця. Однак поширеною є думка, що роботодавцю не потрібно знати, що відбувається. Типовим прикладом є випадок, коли комерційний агент допомагає виграти урядовий контракт. Агент сплачує комісію на основі відсотка від плати за контракт, передає частину цієї комісії урядові чи політику в обмін на конфіденційну інформацію або за сприятливе ставлення до процесу торгів. Такі виплати можуть становити значну суму коштів. Бенефіціарами таких операцій є, по-перше, компанії, що виграють контракти, які в іншому випадку переходять до конкурентів; по-друге, посередники, які стягують високі збори; по-третє, чиновники, які отримують «відкати». Утім високими є соціальні витрати. По-перше, виплати хабарів підвищують загальну ціну контракту. Отже, уряд приймаючої країни, а також платник податків втрачають. По-друге, підрядники часто відновлюють витрати на хабарі через нестандартні показники або використовуючи дешевші матеріали. Це небезпечно передусім у випадку будівництва [213, с. 113–117].

Вчинення корупційного правопорушення із залученням посередника є одним із найпоширеніших способів заволодіння коштами державних підприємств в особливо великому розмірі із залученням іноземців. Іноземним елементом у цій схемі є саме цей «агент», або ж «посередник». Сутність способу, описаного в зазначеній праці, в українських реаліях полягає в тому, що компанію, яка і за звичних умов могла б виграти тендер українського державного підприємства, ставлять в умови, коли вона змушена укласти контракт з іноземним агентом, що допоможе виграти цей тендер. В інакшому випадку цій компанії «натякають», що тендер вона не виграє. Компанія, яка бере участь у тендері, погоджується укласти агентський договір, який здебільшого визначає розмір відрахувань у відсотках від суми, що буде отримана за цим контрактом. Як наслідок – компанія свідомо завищує цінову пропозицію, яку подає на тендер державного підприємства, з метою компенсування своїх витрат на сплату агентських послуг, що своєю чергою компенсується за рахунок державних коштів, які переплачує державне підприємство.

Згідно з даними глобального Звіту про конкурентоспроможність за 2016–2017 роки, система державних закупівель в Україні містить високі ризики корупції. Компанії повідомляють, що хабарі є надзвичайно поширеними в процедурах державних закупівель [29].

Систематична корупція може спричинити неефективність, що знижує конкурентоспроможність, а це може обмежити кількість учасників торгів і надасть можливість виграти тендер тим компаніям, які мають внутрішні зв'язки, а не найефективнішим кандидатам, обмежити доступну інформацію та ввести додаткові трансакційні витрати. Ці викривлення ринкових сил перешкоджають звичайним вигодам, спричиненим конкуренцією, як досягнення оптимального співвідношення ціни та якості, раціонального розміщення ресурсів. Публічний тендер, що постраждав від корупції, є неефективним інвестуванням державних активів. Причинами є завищені ціни, а також корумпований чиновник, який часто дискримінує на користь деяких учасників торгів, обираючи неефективного підрядника [229, с. 8].

Саме створення неконкурентного середовища під час здійснення публічних закупівель є одним зі способів вчинення корупційних кримінальних правопорушень із залученням іноземців. Коли публічні особи створюють умови, де заздалегідь узгоджений суб'єкт підприємницької діяльності виграє тендерну процедуру, це зумовлює завищення вартості товарів і послуг, які мають бути закуплені державним підприємством, оскільки цей суб'єкт має закласти у свої витрати як особистий прибуток, так й узгоджену з публічною особою суму, на яку відповідно підвищується ціна контракту. Унаслідок цього державне підприємство платить більше, після отримання комерційною структурою коштів здійснюють перерахування заздалегідь обумовленої суми на розрахункові рахунки в іноземних банківських установах як винагороди особам, які сприяли перемозі в тендерних процедурах. У функціонуванні цієї схеми зацікавлена комерційна структура, яка отримує гарантії перемоги в тендері, а витрати на «відкати» покривають за рахунок завищеної ціни контракту. Це один з типових способів заволодіння коштами державних підприємств із залученням іноземців.

Корумповані чиновники, зазначають учені, можуть використовувати свої позиції, щоб збагатитися двома способами. Вони можуть красти держбюджет (розкрадання або розтрата коштів, які вони контролюють) або вимагати додаткові виплати від громадян за послуги – хабарництво. Обидва ці зловживання підпадають під визначення корупції – нецільове використання державної посади для приватної вигоди [227]. У цій статті автори вводять термін «толерантна розтрата», суть якого полягає в тому, що керівник підприємства свідомо надає можливість своїм працівникам привласнювати певні суми коштів, що еквівалентні оптимальній заробітній платі з огляду на ефективність працівника. Якщо чиновник краде більше цього, його виявляють і звільняють. Толерантні розтрати є певним механізмом виплати премії працівнику [227, с. 17].

Термін «толерантна розтрата» також є актуальним для України. Керівник підприємства, який реалізує план заволодіння коштами державного підприємства в особливо великому розмірі, здебільшого не може реалізувати свій план самостійно, змушений залучати до вчинення кримінального правопорушення

працівників нижчої ланки. Осіб нижчої управлінської ланки також слід мотивувати на вчинення протиправних дій, що можливо саме шляхом «толерантної розтрата». Отже, так забезпечують внутрішню стійкість організованої групи. Особи, яким дозволено «толерантну розтрату», своєю чергою підпадають, окрім службової, також під додаткову психологічну залежність від свого керівника. Вони стають мотивованими, з одного боку, отриманням додаткових матеріальних благ, а з іншого – бояться бути викритими у вчиненні менш суспільно небезпечного кримінального правопорушення з боку керівника, якщо наступного разу відмовляться від вчинення протиправних дій за його вказівкою. Отже, формується «кругова порука», коли в разі викриття факту вчинення кримінального правопорушення правоохоронними органами учасники організованої групи узгоджено вчинюють дії, спрямовані на знищення речових доказів, документів, у яких зафіксовано факт їхніх протиправних дій, а також надають спільні, узгоджені, завідомо неправдиві показання правоохоронним органам, які спрямовані на уникнення кримінальної відповідальності кожного з них, а в деяких випадках – навіть визнають свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, щоб забезпечити уникнення кримінальної відповідальності організаторами й бенефіціарами вчиненого кримінального правопорушення.

Науковці Р. Ді Телла та К. Бліс зазначають, що корупційні платежі можуть бути здійснені, оскільки корумпований агент може скоротити витрати для виробника, однак вимагає сплати взамін. Такий вид корупції вони називають корупцією, що знижує витрати. Як альтернатива виплати можуть бути здійснені, оскільки в бізнесі є надлишок, і краще дозволити корумпованому агенту взяти частину доходу, ніж втратити все [193].

Такі науковці, як М. Фаріда та Ф. Ахмеді-Естафані, зазначають, що в конкурентному середовищі неефективні виробники перебувають під тиском фірми-конкурента, але монополії можуть без зусиль зберегти свою позицію на ринку. Ринок обирає ті фірми, які здатні ефективно використовувати свої фактори. Водночас такий процес відбору не діє у випадку монополії. Відсутність

тиску призводить до відсутності мотивації та зусиль робочої сили й неефективної організації виробництва [200].

На практиці траплялися випадки, коли акціонерне товариство («Укргазвидобування»), яким опосередковано на 100 % володіє держава, упродовж трьох робочих днів оголосило та провело тендерну процедуру із закупівлі обладнання для буріння газових свердловин, що фактично могли поставити лише компанії-нерезиденти. Проведення зазначеної процедури в триденний термін не порушувало вимог внутрішніх нормативних актів ПАТ «Укргазвидобування», а вимоги Закону України «Про публічні закупівлі» на діяльність зазначеної компанії не поширюються. У відведений для тендеру час було подано дві пропозиції від компаній-нерезидентів. Було встановлено, що комерційна структура ще до проведення тендеру придбала це обладнання у виробника й виграла цю тендерну процедуру із ціновою пропозицією, що в кілька разів перевищувала ціну виробника. Інша компанія-конкурент була пов'язана з переможцем структурою власності. Отже, оскільки ця комерційна структура отримала інсайдерську інформацію задовго до проведення тендеру, придбала необхідне обладнання, підготувала відповідну документацію для участі в тендері, а дійсні виробники обладнання мали лише теоретичні шанси дізнатися про факт проведення тендерної процедури й підготувати великий за обсягом пакет документів для участі в конкурсних торгах, це зумовило закупівлю обладнання акціонерним товариством, яким володіє держава, за завищеними на 2,8 млн доларів цінами.

Продовжуючи цю думку, Шан-Цзінь Вей зауважує, що аналогічно розмір державних витрат і процедура, яку використовують під час розподілу коштів, також суттєво позначаються на можливостях корупції. Якщо уряд бере участь у наданні певних товарів і послуг за субсидованими цінами, скажімо, іноземна валюта, кредит, державне житло, освітні можливості, воду або електроенергію, потім чиновники з обов'язку прийняти рішення також матимуть можливість виділити частку неявної субсидії (наприклад, різниця між ринковою вартістю товарів або послуг і ціною, яку просить уряд), а хабарі вимагають з одержувача

субсидованих товарів чи послуг. На його думку, наявність дискреційних повноважень у недобросовісного чиновника є передумовою та способом вчинення корупційних правопорушень. Якщо службова особа має можливість вчинити так чи інакше в конкретних випадках, то це породжує корупцію.

Це поширений спосіб вчинення заволодіння коштами державного підприємства під час проведення процедур державних закупівель. Часто члени тендерного комітету, володіючи дискреційними повноваженнями щодо вибору постачальника товарно-матеріальних цінностей, вчинюють узгоджені дії, спрямовані на визначення переможцем тендеру юридичної особи – нерезидента із завищеною ціною пропозицією, це підтверджується проведеним дослідженням (додатки А, Б).

Наприклад, наказом ПАТ «Укргазвидобування» від 1 серпня 2018 року № 497 затверджено Порядок закупівель товарів, робіт та послуг ПАТ «Укргазвидобування» [105]. Проаналізувавши положення цього Порядку, встановлено низку корупційних ризиків щодо використання дискреційних повноважень комітетом конкурсних торгів ПАТ «Укргазвидобування», що можуть зумовити вчинення заволодіння коштами підприємства.

Зокрема, розділ 8 передбачає ведення ПАТ «Укргазвидобування» реєстру недобросовісних учасників. Включення до цього реєстру та виключення з нього здійснюють рішенням Комітету конкурсних торгів. Одна з підстав внесення до такого реєстру, що виключає можливість брати участь у закупівлях, полягає в тому, що певне товариство має претензії або позови до ПАТ «Укргазвидобування», або саме ПАТ «Укргазвидобування» веде претензійну чи позовну роботу щодо субпідрядників, яких залучало це товариство. З огляду на викладене, є можливість усунути всіх добросовісних учасників конкурсних торгів, які, наприклад, вимагають у ПАТ «Укргазвидобування» сплати коштів за фактично виконані ними роботи належної якості.

Згідно з внутрішніми нормативними актами державного підприємства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом», участь у тендерній процедурі може взяти лише суб'єкт підприємницької діяльності, який

попередньо, за рішенням керівництва компанії, був затверджений як постачальник. Це рішення своєю чергою приймають з використанням дискреційних повноважень, і на практиці нещодавно створена в офшорній зоні юридична особа, яка не є виробником обладнання, може бути визначена постачальником у стислі строки після подачі відповідної заяви, а відома іноземна компанія-виробник обладнання для атомних електричних станцій з гідною репутацією може протягом тривалого часу безрезультатно домагатися затвердження її постачальником. Зазначене створює передумови для заволодіння коштами ДП «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» через закупівлю товарно-матеріальних цінностей за завищеними цінами через посередників, які затверджені постачальником обладнання та яких будуть нав'язувати працівники державного підприємства. Компанія-виробник змушена погоджуватися на такі пропозиції, щоб мати можливість постачати обладнання власного виробництва. Це спричиняє завищення ціни закупівлі, що в деяких випадках, як встановлено під час проведення розслідування одного з кримінальних проваджень, може становити 200 млн грн на одній тендерній процедурі, за результатами якої укладено контракт з юридичною особою – нерезидентом. Типовою для українських підприємств є ситуація, коли закупівлю товарно-матеріальних цінностей здійснюють через одного посередника, а частіше – через двох, трьох і більше посередників, що зумовлює багатократне завищення вартості обладнання для кінцевого його споживача.

У цій компанії також діє непрозоре, ґрунтоване на дискреційних повноваженнях окремих спеціалістів, визначення очікуваної вартості закупівлі.

Зокрема, під час розслідування кримінального провадження за ч. 5 ст. 191 КК України, зареєстрованого детективами НАБУ 25 вересня 2019 року за фактами заволодіння коштами ДП «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом», вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням компанії-нерезидента, з'ясовано, що протоколами засідань тендерного комітету ДП «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» у травні 2018 року були узгоджені

процедури відкритих торгів і затверджено тендерні документації на закупівлю товарів для цього державного підприємства за процедурою відкритих торгів з очікуваною вартістю 239 млн грн і 192 млн грн.

Згідно з планом дій організованої групи, тендерні процедури мала виграти заздалегідь визначена компанія-нерезидент, що є посередником у постачанні обладнання з її європейським виробником із ціновими пропозиціями в 223 млн грн і 174 млн грн відповідно, через укладення контрактів з якою планували заволодіти близько 250 млн грн.

Водночас, усупереч плану дій організованої групи, на тендерну закупівлю подала документи компанія-нерезидент, що є виробником обладнання з ціновими пропозиціями у 80 млн грн на кожен тендер, які й були визнані переможцями.

З огляду на викладене, службові особи ДП «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» вчинили всі дії, які вважали за необхідне, однак кримінальне правопорушення не було завершено з причин, які не залежали від їх волі у зв'язку з подачею компанією-нерезидентом, що є виробником обладнання, тендерних пропозицій із ціною, меншою загалом на 271 млн грн, ніж очікувана вартість закупівлі, завищена в інтересах іншої компанії-нерезидента.

Отже, заздалегідь завищена очікувана вартість закупівлі є передумовою та була частиною плану дій з готування до заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців.

Непоодинокими є випадки оголошення цим підприємством закупівель обладнання, постачання якого неможливе одним контрагентом, що зумовлює залучення до такого постачання лише посередників.

Наприклад, з огляду на те, що обладнання, яке постачають для потреб атомних електростанцій, є досить специфічним, і деяке з них на цей час можуть виробляти лише російські компанії, частково – країни Європейського Союзу, трапляються випадки оголошення тендерних процедур на закупівлю обладнання,

яке може бути виготовлене щонайменше двома підприємствами, одне з яких може бути лише російське, а інше – німецьке.

Німецька компанія прагне постачати обладнання для потреб державного підприємства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» за прямим контрактом, однак, щоб виграти тендерну процедуру, їй необхідно придбати інше обладнання в російській компанії та поставити його державній компанії разом з обладнанням власного виробництва. Зрозуміло, німецька компанія не буде вдаватися до таких дій, тим паче оскільки в цей самий період з'являється компанія-нерезидент, директором якої є український громадянин, наближений до керівництва компанії, який пропонує придбати таке обладнання за рентабельними для німецького виробника цінами, який одночасно придбаває обладнання в російській компанії, як наслідок – така компанія стає єдиною компанією, яка може здійснити постачання обладнання для потреб українського державного підприємства. Згодом ця компанія забезпечує участь у тендерній процедурі ще одного номінального конкурента, виграє тендерну процедуру, однак ціна обладнання становить 400–500 % від ціни обладнання виробника.

Також на цьому й інших підприємствах використання дискреційних повноважень з метою реалізації схем із заволодіння коштами підприємства реалізують шляхом зазначення стислих строків постачання обладнання, браку навіть незначної передплати, що усуває від участі виробників обладнання та створює вигідні умови для функціонування комерційних структур, які пов'язані з менеджментом державного підприємства, і зумовлює закупівлю обладнання за завищеними цінами.

Поширеними є випадки, що замовник надто прискіпливо розглядає пропозиції учасників, виявляючи формальні недоліки, унаслідок чого ці тендерні пропозиції, навіть економічно вигідніші й подані безпосередньо від виробників товарно-матеріальних цінностей, відхиляють. Переможцем оголошують нещодавно створене товариство, що має в кращому випадку двох працівників, яке подало вищу цінову пропозицію і надалі закуповує ці товари у виробника, пропозиція якого була відхилена конкурсною комісією з ринковою ціною. Після

цього товарно-матеріальні цінності реалізують державному підприємству за цінами, викладеними в договорі, залишаючи на своїх рахунках певну суму, яка залежно від ціни договору може бути еквівалентна як кільком сотням тисяч і до сотень мільйонів гривень.

Замовники, здійснюючи закупівлі, не завжди мають на меті економію бюджетних коштів й інколи розглядають пропозиції за принципом: «якщо немає підстав для відхилення, то їх завжди можна знайти». Наприклад, на деяких документах не зазначено «копія вірна» або «згідно з оригіналом» [175]; замовник, на думку конкурсної комісії, надав копії документів неналежної якості або ж не надав копії всіх аркушів трудової книжки працівників; замовник не надає чіткої характеристики, який договір, наданий учасником для підтвердження наявності досвіду, вважатимуть аналогічним (наприклад, замовник відхиляє пропозицію, оскільки на етапі розгляду вважає, що наданий договір укладено не з бюджетними установами, предмет закупівлі відрізняється від того, що планують закуповувати, попередні договори, за їхнім суб'єктивним переконанням, на недостатньо значну суму; пропозицію відхиляють через неправильну нумерацію сторінок, неправильну, на думку тендерного комітету, назву поданого документа. Іноді тендерний комітет запитує від конкурсантів документ, який може бути не передбачений законодавством іншої країни, тому пропозицію відомого європейського виробника обладнання відхиляють, а переможцем визнають посередника з України або країни Європи, який постачає це обладнання з огляду на корупційну складову за завищеними цінами.

Розглянемо принципи клієнтелізму на прикладі, типовому для розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців.

Компанія з постачання певного обладнання, попри те, що ціни на їхню продукцію нижчі, ніж в інших конкурентів, не може з формальних причин взяти участь у тендерній процедурі українського підприємства на суму 10 млн євро (наприклад, не має достатніх коштів для внесення необхідного тендерного забезпечення в розмірі 1 млн євро; не може в обмеженій тендерною

документацією строк виготовити й поставити певне обладнання; перебуває в переліку юридичних осіб, щодо яких застосовано обмежувальні заходи (санкції); технічні умови прописані так, що виробнича лінія реального виробника товарно-матеріальних цінностей не здатна забезпечити стовідсоткову відповідність заявленим умовам для участі в тендері, тощо).

З метою отримання гарантій перемоги в тендерній процедурі, що надасть можливість іноземній компанії реального сектору економіки отримати значний офіційний прибуток, ця компанія здійснює пошук в Україні осіб, які допоможуть виграти їй цей тендер, що своєю чергою пов'язано з певними витратами. Заручившись підтримкою цих осіб, які пов'язані з керівництвом державного підприємства та керівниками органів державної влади, ця компанія починає отримувати інсайдерську інформацію щодо запланованих закупівель, і це дає змогу завчасно підготуватися до проведення тендеру. Також ця компанія отримує відстрочення від сплати тендерного забезпечення, рішенням Ради національної безпеки і оборони України цю компанію виключають з так званого санкційного списку компаній – знімають обмеження на проведення торговельних операцій, знімають поширену на державне підприємство заборону на здійснення державних закупівель товарів, робіт і послуг у цієї юридичної особи, компаній-конкурентів усувають із формальних причин, державний банк компанії на пільгових умовах відкриває кредитну лінію, Державна аудиторська служба, Антимонопольний комітет і правоохоронні органи не вбачають будь-яких порушень під час здійснення тендерної процедури тощо.

Ця компанія, заручившись підтримкою органів державної влади та працівників державного підприємства, будучи впевненою в перемозі в тендерній процедурі через штучно створені неконкурентні умови, з метою забезпечення рентабельності для постачання обладнання, покриття корупційної складової подає на тендер цінову пропозицію вже в сумі не 10 млн євро, яку б могла подати за звичайних обставин, а 12 млн євро. Тобто ця компанія виграє тендерну процедуру, укладає договір з державним підприємством, отримує заплановану рентабельність за цим контрактом, а 2 млн євро перераховують на визначений

попередньо рахунок компанії-нерезидента під виглядом оплати агентських, маркетингових, консультативних, юридичних чи інших послуг. Отже, таким є один із механізмів заволодіння коштами державного підприємства з використанням іноземного елемента та принципу клієнтелізму.

В українських реаліях цей процес відбувається здебільшого у зворотному напрямі: представники державного підприємства поза офіційно проведеними тендерними процедурами контактують з учасниками й потенційними учасниками, надаючи їм гарантії перемоги в тендерних процедурах в обмін на «відкат», розмір якого може варіюватися від кількох відсотків до кількох відсотків від вартості обладнання.

Повторення вчинення корупційних дій між одними й тими самими сторонами є прикладом системної корупції на державних підприємствах України. Компанії, що платять так звані відкати, переважно є найбільшими постачальниками товарно-матеріальних цінностей і перебувають в орбіті певного українського високопосадовця.

У практичній діяльності був випадок, коли українське державне підприємство уклало контракт із суб'єктом підприємницької діяльності, який вже передбачав наявність корупційної складової для певного високопосадовця України, що мала бути перерахована під виглядом оплати консультативних послуг, і це зумовило зростання вартості обладнання на 20 %. Під час досудового розслідування встановлено, що ці кошти перераховують за те, що було документально оформлено відповідним протоколом:

1. Виконання заходів, які сприяють видачі Міністерством фінансів України дозволу, необхідного для пришвидшення оплати за укладеним контрактом.

2. Виконання заходів, які сприяють видачі Міністерством енергетики та вугільної промисловості України дозволу, необхідного для пришвидшення оплати за укладеним контрактом.

3. Виконання заходів, які сприяють видачі Національним банком України дозволу, необхідного для пришвидшення оплати за укладеним контрактом.

4. Виконання заходів, які сприяють візиту посла й міністра закордонних справ іноземної країни до українського державного підприємства.

За ці послуги компанія-нерезидент отримала 390 тис. євро комісійних, які згодом у повному обсязі було перераховано на розрахунковий рахунок у кіпрському банку компанії-нерезидента, бенефіціаром якого виявився впливовий в Україні політик і член українського парламенту, а потім використані ним на особисті потреби (оренду нерухомості за кордоном для членів родини, оплату за відпочинок наближених осіб, оплату за навчання дітей в елітних європейських освітніх закладах тощо).

Отже, дії державного політичного діяча становлять високу суспільну небезпеку, яка, по-перше, полягає в тому, що для чітко визначеної компанії створюють неконкурентні умови для ведення бізнесу в Україні, вона отримує преференції у вигляді сприяння його діяльності в Україні у вигляді підтримки низки державних установ; по-друге, українське державне підприємство, яке закуповує товарно-матеріальні цінності в іншого підприємства, переплачує певну суму коштів за контрактом, який містить уже корупційну складову для українського політика, у зв'язку із чим і відбувається заволодіння коштами цього підприємства.

Учені Д. Дель Порта й А. Вануччі провели дослідження, за результатами якого дійшли до висновку, що в Польщі та Україні з п'ятивідсоткового «відкату» близько 0,5 % спрямовують на партійні інтереси, а 4,5 % – на приватні розрахункові рахунки [221, с. 117–119].

У своїй подальшій праці «Корупція як нормативна система» [222] науковці, посилаючись на італійський щотижневий журнал новин «Л'Еспрессо» [214, с. 38], аналізують інтерв'ю А. Зампіні – посередника, засудженого за корупційні злочини в Турині (Італійська Республіка), який пояснив, що його безпринципність впливає з тривалого процесу соціалізації в практику корупції. Щоденний досвід участі в корупційних діяннях зміцнив систему цінностей, яку можна було б розглядати як роботу: «Шлях уже обраний, та ти будеш ним прямувати до кінця, правильно це чи неправильно. На моєму шляху я знайшов людей, готових бути корумпованими.

Цей шлях швидко навчив мене, що якщо ви не навчитеся корумпувати інших, ви завжди будете ніким, ви ніколи не зможете робити бізнес. Одного разу я буду змушений пояснити своєму синові, чому його батько пішов у в'язницю, і це саме те, що я йому скажу, і я також поясню, що 90 % людей, яких він зустрине під час будь-яких переговорів, можуть бути підкуплені» [214, с. 38]

Згідно з дослідженнями, проведеними Євразійською групою з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму [88], найпоширенішими видами фінансових кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням державних коштів, є:

1. Розкрадання державних коштів під час проведення ремонтно-будівельних робіт за державними контрактами. Основні інструменти: завищення вартості будівельних матеріалів, послуг, робіт; укладення фіктивних договорів на виконання послуг, постачання товарів, яке насправді не здійснювали; включення в акти прийому-передачі робіт, які насправді не здійснювали.

2. Розкрадання під час здійснення державних закупівель на державному, регіональному й муніципальному рівнях. Основні інструменти: закупівля товарів для потреб державних установ за заздалегідь обумовленими завищеними цінами; закупівля товарів для потреб державних установ за допомогою маніпулювання якістю й обсягом закупівель; визнання переможцями державних тендерів заздалегідь визначених компаній; участь у конкурсі двох і більше афілійованих компаній; двоє чи більше конкурентів мають спільне підприємство, навіть попри те, що щонайменше один з них міг би окремо подати заявку на самостійне виконання підяду; проведення фіктивних тендерів без фактичного постачання товарів, послуг. Серед інших способів розкрадання державних коштів слід також виокремити такі: незаконне повернення з бюджету податку на додану вартість; шахрайство з позиками та кредитами, наданими іноземними державами й організаціями, шляхом підроблення фінансових і звітних документів; покриття за рахунок бюджетних коштів витрат сторонніх юридичних і фізичних осіб.

Останніми десятиліттями, зазначає В. Танзі [231, с. 11], у більшості країн чимало економічних операцій або видів діяльності потребували різних видів

дозволів або дозволів навіть декількох державних установ. Це дало змогу бюрократам, яким було доручено надавати дозволи, вимагати хабарі або приймати запропоновані хабарі. У значній кількості країн (наприклад, в Україні, Росії та Індонезії) підприємства змушені платити державним посадовим особам для того, щоб щось сталося, або ж, навпаки, щоб не сталося чогось поганого.

В Індонезії є термін для цих платежів – «*pungli*», відповідно до недавнього звіту, такі платежі можуть збільшити витрати на ведення бізнесу на 20 % від загальних експлуатаційних витрат [228, с. 32]. Це еквівалентно запровадженню надмірно високих податків на продаж. Схожою є ситуація і в Україні [208, с. 238].

1.3. Інші елементи криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців

Ключовою у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень з використанням іноземців залишається службова особа. Без вчинення активних протиправних дій з її боку неможливе заволодіння чужим майном, вчинене шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців.

Проблемні питання відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень службовими особами досліджено у працях: А. Б. Сахарова, Г. В. Смолицького, Б. С. Утєвського, Б. В. Волженкіна, І. А. Гельфанда, А. А. Герцензона, Б. В. Здравомислова, М. П. Карпушина, А. К. Квіцина, В. Ф. Кириченка, Н. П. Кучерявого, М. Д. Лисова, Ю. В. Ляпунова, М. І. Мельника, Г. М. Мінковського, Г. К. Мішина, В. Рейсмена, О. Я. Светлова, В. І. Соловійова, А. Н. Трайніна, І. К. Туркевич, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна, С. А. Шалгунової та ін. Натомість різна судова практика щодо кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, зумовлює потребу з'ясування характерних ознак службової особи за чинним КК України.

Вивчивши думки різних науковців (Г. М. Борзенкова, М. Й. Коржанського, Н. П. Грабовської, Ш. С. Рашковської, Р. Оримбаєва та інших), можна дійти висновку, що вони називають спеціальним суб'єктом злочину особу, яка або поряд із загальними ознаками має ще й додаткові, або яка має певні конкретні характерні ознаки, визначені статтями Особливої частини КК України, або яка, крім необхідних ознак суб'єкта злочину (досягнення певного віку й осудності), повинна мати ще особливі, обумовлені її діяльністю або характером покладених на неї обов'язків, ознак, у зв'язку з якими тільки вона може вчинити певний злочин, зокрема, злочин у сфері службової діяльності [30, с. 307].

У чинному КК України поняття службової особи визначено в ст. 18 і пп. 1, 2 примітки до ст. 364. Водночас під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, слід застосовувати поняття службової особи, що визначене в ст. 18 КК України.

Зокрема, для розслідування кримінальних проваджень, передбачених ст. 191 КК України, відповідно до ст. 18 КК України, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно або тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особу наділяє повноважний орган державної влади, орган місцевого самоврядування, центральний орган державного управління зі спеціальним статусом, повноважний орган чи повноважна службова особа підприємства, установи, організації, суд або закон.

Службовими особами також визнають посадових осіб іноземних держав (осіб, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, зокрема присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, а саме для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені

вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, судді й посадові особи міжнародних судів.

Зміст ознак, які формують поняття службової особи, висвітлено в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво».

Крім того, цікавою є позиція Верховного Суду України, який у своїх рішеннях акцентував на основних ознаках визнання особи службовою. Зокрема, у своєму рішенні від 8 жовтня 2015 року № 5-109кс15 Суд [119] дійшов висновку, що службова особа як спеціальний суб'єкт злочину, крім загальних ознак суб'єкта злочину, наділена спеціальними ознаками, а саме:

а) посадовими, які визначають сферу діяльності (де саме виконує відповідні повноваження);

б) функціональними, які окреслюють коло повноважень, у зв'язку з наявністю яких особа входить до службових.

Отже, для визнання особи службовою необхідно встановити, що вона обіймає певну посаду, користується правами й наділена обов'язками у зв'язку з тим, що покликана діяти в інтересах певних соціальних груп.

На цій позиції ґрунтується логічний висновок, що обіймання посади в органах влади є недостатньою підставою для визнання особи службовою, якщо вона не наділена владою і не використовувала службового становища. Натомість статус службової особи в законодавстві й теорії кримінального права пов'язаний з виконанням однієї з трьох функцій: представника влади, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських.

Законодавець, встановлюючи в примітці до ст. 45 КК України перелік корупційних кримінальних правопорушень, безпосередньо не зазначив, якою частиною (частинами) ст. 191 КК України передбачено посягання, що становить корупційний злочин, проте зауважив, що злочини вважають корупційними у

випадку вчинення їх шляхом зловживання службовим становищем. Тому корупційними є лише кримінальні правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 191 КК України, – привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, або ч. 3, 4 та 5 КК України, якщо наявні кваліфікуючі чи особливо кваліфікуючі ознаки щодо зазначених посягань, які пов'язані зі службовим становищем суб'єкта кримінального правопорушення.

Вирішуючи питання щодо кваліфікації дій іноземця, необхідно дотримуватися вимог ст. 8 КК України, відповідно до яких іноземці, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами, або якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі кримінальні правопорушення проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, також підлягають в Україні відповідальності згідно із цим Кодексом, якщо вони за межами України вчинили у співучасті зі службовими особами, які є громадянами України, будь-яке з кримінальних правопорушень, передбачені ст. 368, 368³, 368⁴, 369 і 369² цього Кодексу, або якщо вони пропонували, обіцяли, надали неправомірну вигоду таким службовим особам, або прийняли пропозицію, обіцянку неправомірної вигоди чи одержали від них таку вигоду.

З огляду на викладене, у кожному випадку під час кваліфікації дій іноземців у процесі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, тобто за ст. 191 КК України, необхідно доводити умисел іноземця на вчинення кримінального правопорушення проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Вказівки на те, які саме злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України іноземець має вчинити, у законодавстві немає, однак вважаємо, що в разі вчинення іноземцем умисних дій, спрямованих на завдання збитків державному підприємству України через його активну участь у

схемі реалізації заволодіння коштами державного підприємства в особливо великому розмірі, він повинен бути притягнутий до відповідальності згідно з ч. 5 ст. 191 КК України та за відповідною частиною ст. 27, 28 КК України.

У підручнику «Кримінологія» було здійснено психологічне вивчення особи й поведінки хабарників, яких засуджено водночас і за великі розкрадання. Увагу було спрямовано на мотивацію корупційної поведінки. Встановлено, що вона є полімотивованою, зокрема породженою двома провідними мотивами: ігрові мотиви в корупційній поведінці переплітаються з корисливими й починають детермінувати один одного. Наявність саме цих двох основ мотивації, взаємне їх посилення пояснює як поширеність корупції, так і те, що відповідна поведінка реалізується протягом років, стаючи способом життя [78, с. 248–253].

Необхідність продовження вчинення корупційних дій пов'язане з необхідністю перебування в певному колі спілкування, у якому беруть участь особи з високим достатком і наділені певними владними повноваженнями. Для цих осіб важливо мати авторитет, який полягає, наприклад, у високій вартості автомобіля. Для окремих суб'єктів цих корупційних правопорушень важливо, щоб інші знали, що в нього є рахунки, відкриті в престижних юрисдикціях, наприклад, у Швейцарській Конфедерації, або що в них є нерухомість у країнах Європи, зокрема в місцях, де вона має надмірно високу вартість. Їхні діти неодмінно мають навчатися в престижних школах й університетах Європи, США, Канади, принаймні – у найпрестижніших школах м. Києва. Ця особа обов'язково має водія, охоронця, осіб, які забезпечують ведення домашнього господарства.

Марнославство й зарозумілість суб'єктів кримінальних правопорушень часто стають у нагоді слідчому під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії: допитуючи оточення одного з народних депутатів, який організував схему заволодіння коштами державного підприємства, унаслідок чого отримав кошти на рахунок у швейцарському банку, від його колег було отримано інформацію про те, що він неодноразово вихвалявся тим, що має рахунки у швейцарському банку, наявність яких він категорично заперечував під час слідства. Свідки з кола його спілкування не володіли інформацією

безпосередньо про кримінальне правопорушення, яке він вчинив, однак такі їхні показання стали належними доказами, які непрямо підтверджували наявність обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Такі особи часто публічно позиціонують себе як меценати, вони сприяють волонтерській діяльності, допомагають армії, цих осіб можуть публічно підтримувати різноманітні громадські організації, оскільки вони колись надали матеріальну допомогу, що може не становити й 1 % від коштів, які вони отримали злочинним шляхом.

Наприклад, у практичній діяльності був випадок, коли за рахунок коштів загальною сумою 17,2 млн доларів, одержаних унаслідок заволодіння чужим майном, вчиненим шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, один з підозрюваних оплатив чартерний переліт близько 50 учасників антитерористичної операції на футбольний матч, який відбувався за участю української команди за межами України – у Республіці Польщі, витративши близько 70 тис. євро. Інший фігурант кримінального провадження, заволодівши в особливо великому розмірі коштами державного підприємства в сумі 6,4 млн євро, використав суму 250 тис. євро на підтримку української спортивної команди з водомоторного спорту, учасником якої був його товариш, завдяки чому ця команда мала можливість взяти участь у міжнародних змаганнях за межами України й посісти призове місце.

Вивчаючи особу злочинця, Ф. Мос зазначає, що корупційні дії передбачають такі ознаки: корупція неминуче пов'язана з «довірим інсайдером» – особою, яка зазвичай отримує прибуток, перекручує або зловживає інструментами, ресурсами, дискреціями та привілеями, що доступні їй як інсайдеру; у серйозних або системних формах корупції «довірена особа» співпрацюватиме з іншими охочими учасниками для досягнення своєї мети; «приховування» є ключовим елементом корупції, що надає злочинцям можливість прикривати свої сліди [217]. У цій доповіді автор тлумачить поняття «рукостискання з корупцією» («corruption handshake») як поєднання корупціонера та корумпованої роботи.

Критеріями визначення під час доказування в кримінальному провадженні законності дій службової особи для реалізації дискреційних повноважень можна вважати Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Щодо використання дискреційних повноважень адміністративними органами» від 11 березня 1980 року № R(80)2 [145].

У розділі II цих Рекомендацій визначено, що адміністративний орган під час здійснення дискреційних повноважень:

- 1) не повинен мати мети, крім тієї, на яку було надано повноваження;
- 2) має дотримуватися об'єктивності й неупередженості, беручи до уваги лише фактори, що стосуються конкретного випадку;
- 3) має дотримуватися принципу рівності перед законом, уникаючи нечесної дискримінації;
- 4) має підтримувати належний баланс між будь-якими несприятливими наслідками, які його рішення може мати для прав, свобод або інтересів осіб і мети, яких вони прагнуть досягти;
- 5) приймає своє рішення протягом часу, прийняттого з огляду на поставлене питання;
- 6) застосовує будь-які загальні адміністративні директиви послідовно, одночасно враховуючи особливі обставини кожної справи.

Прийнятність використання положень цих Рекомендацій у судовій практиці засвідчують результати системного аналізу Статуту Ради Європи від 5 травня 1949 року й Закону України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» від 31 жовтня 1995 року, яким наша держава взяла на себе зобов'язання керуватися рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи. Це дає підстави для використання їх і в кримінальному провадженні під час дослідження дій, рішень службової особи на предмет наявності в них ознак зловживання владою або службовим становищем.

Аналізуючи цю доповідь у контексті особи злочинця як одного з елементів криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням

іноземців, слід зазначити, що для вчинення кримінального правопорушення завжди має бути два суб'єкти: особа, яка вчиняє корупційне кримінальне правопорушення, що наділена необхідними для вчинення кримінального правопорушення повноваженнями, й іноземець, якого залучають здебільшого з метою приховання наслідків вчинення кримінального правопорушення, або, навпаки, який корумпує українського посадовця з метою незаконних преференцій, створення сприятливого для себе середовища під час участі в тендерних процедурах тощо.

Багаті країни, зазначає М. Палдам, є ефективними країнами, у яких транзакції швидкі та прозорі. Корупція – це набір «додаткових» факторів, через які транзакції стають неефективними, повільними й незрозумілими [218, с. 4]. Тож автор висловлює гіпотезу, що країни, де замало «економічної свободи», мають значний потенціал для пошуку ренти, а також високий рівень корупції.

Ми поділяємо позицію вченого та вважаємо, що особа злочинця в кримінальних провадженнях, пов'язаних із заволодінням коштами, часто є бюрократам, тобто це службова особа, яка на шкоду державі й інтересам громадян із формальних причин може створити неконкурентні умови для проведення тендерної процедури, надавши перевагу конкретно визначеному учаснику. Водночас для стороннього спостерігача ця процедура може видатися законною, а усунення конкурентів – правомірним.

Україна справді останніми роками вжила заходів для дерегуляції економіки, що засвідчено підвищенням України в рейтингу «Ведення бізнесу» («Doing business»), який щороку формує Світовий банк. Адміністративний тиск на економіку послаблюється, державне управління стає оптимізованішим, почали функціонувати онлайн-сервіси реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності й подачі податкової звітності, зменшується кількість різноманітних ліцензій, сертифікатів, довідок, а також випадків вибіркової адміністративної дискримінації, завдяки чому Україна посідає вищі сходинки в рейтингу, однак причини виникнення «корупційних схем» із заволодіння коштами шляхом

зловживання службовими особами своїм службовим становищем залишаються неусунутими, а основною з них є «людський фактор».

В Україні навіть затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 року № 1413-р План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату та План дій щодо підвищення позиції України в рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» («Doing Business»), важливою складовою яких є обмеження впливу «людського фактора» під час ведення бізнесу.

З огляду на викладене, вважаємо, що співучасником вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців неодмінно буде саме бюрократ (у цьому випадку можна розглядати як окрему фізичну особу, так і колегіальний орган), який наділений дискреційними повноваженнями.

Вивчаючи особливості виникнення корупції в Хорватії, науковці Д. Піпліца та П. Чово виокремили ще одного суб'єкта корупційних правопорушень – корумпованого бізнесмена. Вони зазначають, що корумповані бізнесмени мають право продовжувати відносини з корумпованими бюрократами під різними урядами. Стійкість корупції є характеристикою низки перехідних процесів країни з істотними економічними й політичними змінами [219, с. 87–88].

Діяльність корумпованих бізнесменів, звісно, не є першопричиною вчинення корупційних дій. Представники комерційних структур будуть пояснювати, що їх поставили в такі умови корумповані чиновники. Водночас корумповані бізнесмени здебільшого також є активними учасниками кримінального правопорушення, без умислу яких його не могли б вчинити.

Механізми вчинення кримінальних правопорушень із залученням «корумпованих бізнесменів» можуть бути різними. Це й надання неправомірної вигоди під виглядом оплати агентських, консалтингових, маркетингових чи інших послуг, які фактично не надають; надання неправомірної вигоди з метою створення неконкурентного середовища за отримання інсайдерської інформації тощо.

Вище йшлося про поняття «рукостискання з корупцією», коли поєднується корумпована особа з роботою, що надає можливість вчиняти корупційні дії. Однак коли ця особа об'єднує зусилля з корумпованим іноземним бізнесменом, який згоден «грати за правилами», визначеними українським корумпованим чиновником, то таке кримінальне правопорушення має найвищий ступінь латентності, а в разі його виявлення воно надто складне для розслідування українською правоохоронною системою.

Визначення особи бенефіціарного власника (контролера) іноземної компанії, яка є вигодоотримувачем коштів від корупційного правопорушення, є пріоритетним у процесі розслідування кримінальних проваджень, вчинених із використанням іноземців (додаток Б). Особа бенефіціарного власника коштів, одержаних від корупційного кримінального правопорушення за участю іноземного елемента, є найзаконспірованішою.

Слово «бенефіціар» походить від французького слова *bénéfice*, що означає «вигода», «прибуток» або «користь».

Відповідно до Банківської енциклопедії, бенефіціар (beneficiary) – одержувач платежу або доходу. До бенефіціарів входять:

- 1) одержувачі коштів згідно з платіжним дорученням;
- 2) особи, на ім'я яких виставлено акредитив;
- 3) одержувачі доходу за страховим полісом;
- 4) особи, яким переходить у спадок майно, що знаходиться в довірчому управлінні, яким належать доходи від цього майна [6].

Усвідомлюючи важливість питання ідентифікації дійсного вигодоотримувача від діяльності юридичних осіб як елемента протидії корупції, світова спільнота вживає заходів з метою забезпечення банківськими установами ідентифікації та верифікації дійсного бенефіціарного власника юридичних осіб.

Зокрема, ст. 14 Конвенції Організації Об'єднаних Націй (ООН) проти корупції від 31 жовтня 2003 року [67] «Заходи щодо недопущення відмивання коштів» передбачає, що кожна держава-учасниця встановлює всеосяжний внутрішній режим регулювання та нагляду за діяльністю банків і небанківських

фінансових установ, зокрема фізичних або юридичних осіб, які надають офіційні чи неофіційні послуги у зв'язку з переказом коштів або цінностей, а також, у належних випадках, інших органів, які є особливо вразливими до відмивання коштів у межах своєї компетенції, з метою недопущення та виявлення всіх форм відмивання коштів, причому такий режим ґрунтується передусім на вимогах стосовно ідентифікації особи клієнта, у належних випадках – власника-бенефіціара, ведення звітності й надання повідомлень про підозрілі угоди.

Стаття 52 зазначеного документа передбачає, що без шкоди для положень ст. 14 цієї Конвенції кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, відповідно до її внутрішнього права, щоб вимагати від фінансових установ, на які поширюється її юрисдикція, перевіряти особу клієнтів, уживати обґрунтованих заходів для встановлення особи власників-бенефіціарів коштів, депонованих у великому розмірі, і вживати жорсткіших заходів контролю щодо рахунків, які намагаються відкрити або які відкриті особами, що мають або мали значні державні повноваження, членами їхніх сімей і тісно пов'язаними з ними партнерами або від імені будь-яких перелічених вище осіб. Такі жорсткіші заходи контролю обґрунтовано спрямовані виявляти підозрілі операції з метою надання інформації про них компетентним органам, і їх не слід тлумачити як такі, що перешкоджають або забороняють фінансовим установам вести справи з будь-яким законним клієнтом.

З метою сприяння здійсненню цих заходів держава-учасниця відповідно до свого внутрішнього права, керуючись відповідними ініціативами регіональних, міжрегіональних та міжнародних організацій з протидії відмиванню коштів, уживає заходів для забезпечення збереження фінансовими установами протягом відповідного строку відповідної звітності щодо рахунків й операцій, до якої має належати щонайменше інформація, що стосується особи клієнта, а також, за можливості, власника-бенефіціара.

З огляду на викладене, держави-учасниці Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року, серед яких й Україна, зобов'язані вжити заходів з метою належної ідентифікації особи клієнта та власника-бенефіціара юридичних осіб.

На Пленарному засіданні FATF 16 лютого 2012 року схвалено нові Рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансування тероризму (FATF), або ж Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення [101].

Рекомендації FATF становлять вичерпну й послідовну систему заходів, які повинні бути імплементовані країнами з метою боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму, а також фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Ці Рекомендації є загальновизнаними міжнародними стандартами протидії відмиванню коштів і протидії фінансуванню тероризму, встановлюють основні заходи, яких країни повинні вжити для підвищення прозорості й доступності інформації щодо бенефіціарної власності юридичних осіб та угод.

Зокрема, рекомендації передбачають заходи належної перевірки клієнта для юридичних осіб й організацій. Зокрема, під час здійснення заходів належної перевірки клієнтів, які є юридичними особами або сторонами правових угод, фінансові установи повинні бути зобов'язані здійснювати ідентифікацію та перевірку клієнтів, а також знати характер їхньої діяльності, форму власності й структуру управління. У зв'язку із цим, фінансові установи мають бути зобов'язані здійснювати ідентифікацію та перевіряти особу клієнта, а також бенефіціарних власників клієнта.

Країни мають уживати заходів для запобігання незаконному використанню юридичних осіб з метою відмивання доходів або фінансування тероризму. Країни повинні забезпечити наявність адекватної, точної та своєчасної інформації про бенефіціарну власність і контроль юридичних осіб, яку або доступ до якої можуть оперативно отримати компетентні органи [101]. Країни мають розглянути питання щодо заходів спрощення доступу до інформації про бенефіціарну власність.

Поняття бенефіціарного власника було відображено лише з прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню

розповсюдження зброї масового знищення» [128] від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII, який прийнято саме з метою імплементації в українське законодавство зазначених Рекомендацій FATF. Згідно з п. 20 ст. 1 цього Закону, кінцевий бенефіціарний власник (контролер) – фізична особа, яка незалежно від формального володіння має можливість здійснювати вирішальний вплив на управління або господарську діяльність юридичної особи безпосередньо або через інших осіб, яку здійснюють, зокрема, шляхом реалізації права володіння або користування всіма активами чи їх значною часткою, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування, а також вчинення правочинів, які надають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління, або яка має можливість здійснювати вплив шляхом прямого або опосередкованого (через іншу фізичну чи юридичну особу) володіння однією особою самостійно або спільно з пов'язаними фізичними та/або юридичними особами часткою в юридичній особі в розмірі 25 чи більше відсотків статутного капіталу або прав голосу в юридичній особі.

Нині Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII втратив чинність, оскільки ухвалено новий закон, а саме Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX, у якому зазначено, що кінцевий бенефіціарний власник – будь-яка фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив (контроль) на діяльність клієнта та/або фізичну особу, від імені якої проводять фінансову операцію [127].

Відповідно до п. 30 ч. 1 ст. 1 Закону, визначення бенефіціарного власника суттєво вдосконалено, додатково визначено те, що кінцевим бенефіціарним власником є:

– для юридичних осіб – будь-яка фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив на діяльність юридичної особи (зокрема через ланцюг контролю/володіння);

– для трастів, утворених відповідно до законодавства країни їх утворення, – засновник, довірчий власник, захисник (за наявності), вигодоодержувач (вигодонабувач) або група вигодоодержувачів (вигодонабувачів), а також будь-яка інша фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив на діяльність трасту (зокрема через ланцюг контролю/володіння);

– для інших схожих правових утворень – особа, яка має статус, еквівалентний або аналогічний особам, зазначеним для трастів [127].

Ознаками здійснення непрямого вирішального впливу на діяльність є безпосереднє володіння фізичною особою часткою в розмірі не менше ніж 25 % статутного (складеного) капіталу або прав голосу юридичної особи через пов'язаних фізичних чи юридичних осіб, трасти або інші схожі правові утворення, чи здійснення вирішального впливу шляхом реалізації права контролю, володіння, користування або розпорядження всіма активами чи їх часткою, права отримання доходів від діяльності юридичної особи, трасту або іншого схожого правового утворення, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування органів управління, а також вчинення правочинів, які надають можливість визначати основні умови господарської діяльності юридичної особи, або діяльності трасту чи іншого схожого правового утворення, приймати обов'язкові до виконання рішення, що мають вирішальний вплив на діяльність юридичної особи, трасту чи іншого схожого правового утворення, незалежно від формального володіння. Кінцевим бенефіціарним власником не може бути особа, яка має формальне право на 25 чи більше відсотків статутного капіталу або прав голосу в юридичній особі, але є комерційним агентом, номінальним власником, чи номінальним утримувачем, або лише посередником щодо такого права [127].

Ключова, на нашу думку, відмінність між цими документами полягає в тому, що в новому законі розширено поняття бенефіціарного власника як особи,

що здійснює непрямий вирішальний вплив на діяльність компанії, що важливо під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, оскільки визначення бенефіціарної власності на компанію, яка є вигодоотримувачем від угоди з державним підприємством, часто здійснюють за комерційним агентом, номінальним власником, номінальним утримувачем або посередником, однак формальне визначення такої особи бенефіціарним власником не є підставою для того, щоб цю особу вважати його дійсним бенефіціарним власником. Такі особи не здійснюють вирішальний вплив на її діяльність, а під час розслідування необхідно встановити дійсного бенефіціарного власника незалежно від формального володіння іншою особою.

Під час розслідування кримінальних проваджень неодноразово здійснювали допити осіб – громадян Панами, Кіпру, Латвії тощо, яких було визначено бенефіціарними власниками в белізьких, кіпрських, панамських та інших компаніях, зареєстрованих у різних юрисдикціях, однак за результатами слідчих дій було встановлено, що такі особи визначені бенефіціарними власниками лише формально, вони не здійснювали будь-якого вирішального впливу на діяльність компанії та не були обізнані щодо джерел походження коштів на рахунках відповідних товариств, а отже, не було підстав для притягнення таких осіб – іноземців як співучасників заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців та їх легалізації, через недоведеність суб'єктивної сторони в їхніх діях.

Отже, особа може реалізовувати свої функції бенефіціарного власника, здійснюючи володіння юридичною особою відповідно до установчих документів, а може реалізовувати цю функцію через інших осіб. На практиці часто встановлення бенефіціарного власника суб'єктами первинного фінансового моніторингу (передусім банківськими установами) як юридичних осіб резидентів, так і нерезидентів здійснюють формально, без поглибленого вивчення його особи, унаслідок чого бенефіціарними власниками компаній, де оборот коштів може сягати мільярдів доларів на рік, часто стають безпритульні, а дійсні бенефіціарні власники компаній залишаються невстановленими.

Відповідно до положень Закону України від 6 грудня 2019 року № 361-ІХ, суб'єкт первинного фінансового моніторингу стосовно національних, іноземних публічних діячів і діячів, що виконують політичні функції в міжнародних організаціях, їхніх близьких осіб або пов'язаних з ними осіб (пов'язаними особами є особи, з якими члени сім'ї національних, іноземних публічних діячів і діячів, що виконують політичні функції в міжнародних організаціях, мають ділові або особисті зв'язки, а також юридичні особи, кінцевими бенефіціарними власниками яких є такі діячі чи члени їхньої сім'ї або особи, з якими такі діячі мають ділові або особисті зв'язки), зобов'язаний виявляти відповідно до внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу факт належності клієнта або особи, що діє від його імені, до зазначеної категорії клієнтів під час здійснення ідентифікації, верифікації та в процесі їх обслуговування, а також те, чи є вони кінцевими бенефіціарними власниками або керівниками юридичних осіб.

З метою встановлення кінцевого бенефіціарного власника суб'єкт первинного фінансового моніторингу витребує в клієнта – юридичної особи інформацію та/або документи, що підтверджують наявність структури власності такого клієнта.

Інформацію, необхідну для вивчення клієнта, встановлює суб'єкт первинного фінансового моніторингу на підставі офіційних документів та/або інформації, одержаної від клієнта (представника клієнта) і засвідченої ним, а також з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою).

Реквізити банку, у якому відкрито рахунок клієнту, номер поточного рахунку, місце проживання або місце перебування фізичної особи-резидента України (місце проживання або місце тимчасового перебування фізичної особи-нерезидента в Україні), відомості про виконавчий орган (органи управління, що встановлені суб'єктом первинного фінансового моніторингу на підставі офіційних документів та/або інформації, одержаної від клієнта (представника клієнта), а також з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою), не потребують верифікації в разі відсутності в суб'єкта первинного фінансового моніторингу підозр щодо достовірності (чинності) таких документів та/або інформації [127].

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу під час ідентифікації та верифікації резидентів встановлюють для юридичної особи: повне найменування, місцезнаходження; дату й номер запису в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців про проведення державної реєстрації, відомості про виконавчий орган; ідентифікаційні дані осіб, які мають право розпоряджатися рахунками та/або майном, дані, що дають змогу встановити кінцевих бенефіціарних власників (контролерів); ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України; реквізити банку, у якому відкрито рахунок, і номер поточного рахунку [127].

Стаття 15 цього Закону передбачає, що суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний відмовитися від встановлення (підтримання) ділових відносин/відмовити клієнту у відкритті рахунку (обслуговуванні), зокрема шляхом розірвання ділових відносин, закриття рахунку/відмовитися від проведення операцій у разі:

- якщо здійснення ідентифікації та/або верифікації клієнта, а також встановлення даних, що дають змогу встановити кінцевих бенефіціарних власників, є неможливим або якщо в суб'єкта первинного фінансового моніторингу виникає сумнів стосовно того, що особа виступає від власного імені;

- встановлення клієнту неприйнятно високого ризику або ненадання клієнтом необхідних для здійснення належної перевірки клієнта документів чи відомостей;

- подання клієнтом чи його представником суб'єкту первинного фінансового моніторингу недостовірної інформації або подання інформації з метою введення в оману суб'єкта первинного фінансового моніторингу;

- виявлення в порядку, встановленому відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу, що банк або інша фінансова установа, з якою встановлені кореспондентські відносини, є банком-оболонкою та/або підтримує кореспондентські відносини з банком-оболонкою;

- якщо здійснення ідентифікації особи, від імені або в інтересах якої проводять фінансову операцію, і встановлення її кінцевого бенефіціарного

власника або вигодоодержувача (вигодонабувача) за фінансовою операцією є неможливим.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу має право відмовитися від проведення підозрілої фінансової операції [127].

Також Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» від 14 жовтня 2014 року № 1701-VII [124] вносить зміни до Господарського кодексу України, доповнюючи його ст. 64-1 «Кінцевий вигодоодержувач підприємства», згідно з якою підприємства, крім державних і комунальних підприємств, зобов'язані встановлювати свого кінцевого вигодоодержувача, регулярно оновлювати й зберігати інформацію про нього та надавати її державному реєстратору у випадках та в обсязі, передбачених законом.

Крім того, цим Законом внесено зміни до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 року № 755-IV [125] та зобов'язано для державної реєстрації юридичної особи подавати інформацію про кінцевого вигодоодержувача юридичної особи, зокрема кінцевого вигодоодержувача її засновника, якщо засновник – юридична особа, а саме: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), країна громадянства, серія та номер паспорта громадянина України або паспортного документа іноземця, місце проживання, реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності).

Згодом Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 року № 198-VIII слова «кінцевий вигодоодержувач» в усіх відмінках і числах у зазначених вище нормативно-правових актах замінено словами «кінцевий бенефіціарний власник (контролер)». Крім того, цим Законом внесено зміни до Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [126], яким доповнено ст. 46 Закону п. 5-1, відповідно до нього суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону, зобов'язали зазначати в

декларації юридичних осіб, кінцевим бенефіціарним власником (контролером) яких є суб'єкт декларування або члени його сім'ї.

Аналізуючи зазначені зміни до законодавства, можна констатувати, що загалом Україна формально виконала вимоги FATF, зобов'язавши всіх юридичних осіб розкрити інформацію про своїх бенефіціарів, подавши відповідну інформацію державному реєстратору, а також зробила таку інформацію публічною. Однак зворотний зв'язок з боку бізнесу є формальним – часто подають інформацію про номінальних бенефіціарів. Відповідальності за подання неправдивої інформації про бенефіціарного власника, яка змусила б комерційні структури надати інформацію про дійсного бенефіціарного власника, нині не передбачено.

Євросоюз прийняв ще низку нормативних актів, які спрямовані на посилення відповідальності за надання недостовірної інформації щодо бенефіціарного власника юридичної особи.

Зокрема, після скандалу «Панамські документи» прийнято четверту Директиву Європейського парламенту та Ради (ЄС) № 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС.

Останніми роками міжнародні організації здійснили також низку досліджень з питань бенефіціарної власності:

1. Прозорість і бенефіціарна власність (FATF, жовтень 2014 року) [234]. Цей документ FATF висвітлює інформацію щодо використання корпоративних суб'єктів, зокрема, компаній, трастів й інших видів юридичних осіб і правових утворень з метою відмивання коштів, фінансування тероризму та з іншою незаконною метою.

2. Звіт FATF відповідно до заяви міністрів фінансів країн Великої двадцятки та керівників центральних банків (FATF, жовтень 2014 року) [234]. У Звіті викладено результати роботи, яку FATF продовжує з протидії відмиванню

коштів і фінансуванню тероризму, зокрема у сфері посилення прозорості й доступності інформації щодо бенефіціарної власності.

3. G20 Лідери або невдахи (Transparency International, квітень 2018 року) [201]. Дослідження змін у законодавстві країн Великої двадцятки щодо розкриття реальних бенефіціарних власників, порівняно з 2015 роком, коли аналогічне дослідження виявило прогалини в законодавстві 15 з 20 країн.

4. Приховування бенефіціарної власності (FATF спільно з Egmont Group, липень 2018 року) [201]. Спільний звіт FATF та Egmont Group оцінює вразливості, пов'язані з приховуванням бенефіціарної власності, для підтримання подальшого аналізу ризиків, що проводять уряди, фінансові установи й інші професійні постачальники послуг. У Звіті використано понад 100 справ, наданих 34-ма різними юрисдикціями Глобальної мережі FATF, досвід правоохоронних органів й інших експертів, інформація приватного сектору, а також дослідження з відкритих джерел і розвідувальних звітів для визначення методів, які використовують злочинці, щоб приховати бенефіціарну власність. Проаналізовано вразливості, пов'язані з бенефіціарною власністю, з акцентом на залученні професійних посередників. У Звіті засвідчено важливість ефективного впровадження Рекомендацій FATF щодо бенефіціарної власності для забезпечення доступу компетентних органів до адекватної, точної та своєчасної інформації про бенефіціарну власність і контроль за юридичними особами, а також правовими утвореннями, зокрема експрес-трастами.

У межах Глобального форуму з повернення активів (м. Вашингтон, грудень 2017 року), організованого Світовим банком, розроблено довідкові матеріали [196], які допомагають встановити кінцевого бенефіціарного власника. Сформовані довідники в розрізі країн, зокрема і для України, призначені для державних органів й інших зацікавлених осіб, які мають намір знайти інформацію про суб'єктів, зареєстрованих у відповідній країні.

Окремо проаналізуємо питання, чому ж встановлення бенефіціарного власника юридичної особи є надзвичайно важливим під час розслідування

корупційних кримінальних правопорушень та прозорість структури власності компаній.

Саме бенефіціар вчинення корупційного кримінального правопорушення є особою, найвищою в ієрархії злочинного угруповання. Бенефіціар часто посідає особливо відповідальне становище, наділений владними повноваженнями, або ж взагалі – особи, які наділені владними повноваженнями, перебувають безпосередньо під контролем бенефіціара вчинення кримінального правопорушення. Саме бенефіціар є організатором тяжких й особливо тяжких кримінальних правопорушень. Саме його дії становлять найвищу суспільну небезпеку, порівняно з усіма співучасниками.

Якщо це стосується вчинення привласнення, розтрата або заволодіння майна шляхом зловживання службовим становищем, в особливо великих розмірах або організованою групою чи злочинною організацією, органи досудового розслідування зупиняються на виконавцях вчинення кримінального правопорушення, менеджерах нижчої ланки, співучасниках із числа працівників приватних комерційних структур. Притягнення цих осіб до кримінальної відповідальності, відсторонення (звільнення) з посад, навіть присудження особі покарання у вигляді реального строку позбавлення волі не буде мати наслідки у вигляді ліквідації корупційної схеми, а лише призводить до заміни їх на інших виконавців нижчої ланки та вдосконалення механізмів вчинення кримінального правопорушення з метою недопущення їх викриття надалі.

Бенефіціар своєю чергою забезпечує стабільність і безпеку функціонування злочинної організації, здійснюючи протидію факторам, що можуть їх дезорганізувати, володіє найвищим авторитетом, перебуває на найвищому щаблі ієрархії, забезпечує зовнішню стійкість злочинної організації.

Неефективність проведення досудового розслідування, що полягає в неповному дослідженні об'єктивної сторони кримінального правопорушення щодо дій, учинених за межами України, поєднане з високим рівнем навантаження слідчих і прагненням досягти порівняно швидкого результату у вигляді завершення досудового розслідування в кримінальному провадженні зумовлюють

те, що сторона обвинувачення не встановлює дійсних бенефіціарів й організаторів корупційних схем, а також повного кола співучасників.

З огляду на викладене, встановлення дійсного бенефіціара (бенефіціарів) від вчинення корупційного кримінального правопорушення та нейтралізація кримінально-правовим шляхом наслідків й умов, які сприяють його діяльності, має бути кінцевою метою розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців.

FATF спільно з Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок у липні 2018 року оприлюднили Звіт «Приховування бенефіціарної власності» [118]. Цей документ висвітлює глобальну оцінку того, як юридичні особи, правові організації та професійні посередники можуть допомогти суб'єктам корупційних правопорушень приховати незаконні активи. Мета цього Звіту полягає насамперед у тому, щоб допомогти національним органам влади, зокрема підрозділам фінансової розвідки, фінансовим установам й іншим постачальникам професійних послуг усвідомлювати сутність ризиків, що постають у питанні розуміння бенефіціарної власності.

Важливою складовою Звіту стали узагальнені експертами індикатори приховування бенефіціарної власності, зокрема індикатори щодо клієнта, ознак підставних компаній (компаній оболонки) і сумнівних транзакцій.

Водночас у цьому дослідженні акумульовано досвід працівників правоохоронних органів, експертів з приватного сектору, а також звіти досліджень і розвідки відкритих джерел з інформацією про методи, які використовують злочинці, щоб приховати злочинну власність.

У Звіті також акцентовано на важливості ефективної реалізації Рекомендацій FATF щодо бенефіціарної власності, щоб забезпечити доступ компетентних органів до адекватної, точної та своєчасної інформації про бенефіціарну власність і контроль за юридичними особами.

Також засвідчено необхідність якнайширшого доступу підрозділів фінансових розвідок до інформації, що міститься в державних реєстрах, передусім з питань бенефіціарної власності.

У Звіті порушено й питання низького рівня обізнаності суб'єктів звітування щодо ризиків відмивання коштів/фінансування тероризму, що перешкоджає виявленню червоних прапорців на предмет відмивання коштів і фінансування тероризму.

Ідеться і про найкращі світові практики ефективної державної політики у сфері реєстрації бізнесу, зокрема на прикладах таких країн, як Іспанія та Італія, що мають нотаріально орієнтовані реєстраційні системи, завдяки чому позитивними є рейтинги цих країн під час оцінювання FATF.

Як результат аналізу та консультацій у Звіті для країн сформульовано низку пропозицій, що мають на меті розв'язати проблему вразливості, пов'язаної з приховуванням бенефіціарної власності, зокрема щодо необхідності:

- перегляду ролі номінальних директорів й акціонерів, включно із заходами, що мають обмежити їх зловживання;
- ефективного регулювання професійних посередників відповідно до Стандартів FATF, поглиблення знань професіоналів щодо вразливостей відмивання коштів і фінансування тероризму для розширення їх обізнаності й допомоги в пом'якшенні вразливостей, пов'язаних із приховуванням бенефіціарної власності;
- подальшої роботи щодо виявлення можливих рішень або заходів із запобігання зловживанню юридичним професійним привілеєм для приховування інформації про бенефіціарну власність, зокрема через посилене навчання та надання настановних матеріалів фахівцям-юристам;
- забезпечення доступу підрозділам фінансової розвідки до максимально широкого переліку фінансової інформації;
- активізування обміну відповідною інформацією та записами про операції для підтримання світових зусиль щодо посилення прозорості бенефіціарної власності;

– подальшої роботи з підвищення якості та забезпечення вчасності транскордонного обміну інформацією, зокрема через запити взаємної правової допомоги;

– розгляду та формулювання вразливостей і загроз, що пов'язані з національними й іноземними юридичними особами та організаціями, національними й іноземними посередниками, що залучені до їх заснування, і засобами, за допомогою яких підозрювані можуть використати їх для сприяння відмиванню коштів чи в іншій злочинній діяльності.

Під час підготовки звіту щодо вразливостей, пов'язаних із приховуванням бенефіціарної власності, члени FATF та Егмонтської групи виявили низку індикаторів приховування бенефіціарної власності, поміж яких такі.

1. Клієнт не бажає надавати особисту інформацію.

2. Клієнт не бажає або не може пояснити:

– його бізнес-діяльність і корпоративну історію;

– особу бенефіціарного власника;

– його джерело доходу/коштів;

– чому він здійснює свою діяльність у певний спосіб;

– з ким він проводить операції;

– характер його бізнесу у відносинах із третіми особами (зокрема, третіми особами, що перебувають в іноземних юрисдикціях) [164, с. 26; 201].

3. Фізичні особи або пов'язані з ними особи:

– наполягають на використанні посередника (як професійного, так і неформального) у всіх відносинах без достатніх обґрунтувань;

– активно уникають особистого контакту без достатніх обґрунтувань;

– є іноземними громадянами, які не мають важливих справ у країні, де вони отримують професійні чи фінансові послуги;

– відмовляються співпрацювати або надавати інформацію, дані й документи, які зазвичай потрібні для полегшення транзакції;

- є політичними діячами або мають сімейні чи професійні зв'язки з особою, яка є політичним діячем;
- проводять операції, що видаються дивними, з огляду на вік людини (це передусім актуально для неповнолітніх клієнтів);
- раніше засуджені за шахрайство, ухилення від сплати податків або тяжкі кримінальні правопорушення;
- перебувають під слідством або мають зв'язки зі злочинцями;
- особи, яким раніше було заборонено обіймати керівну посаду в компанії або управляти трастом і компанією – надавачем послуг;
- підписують рахунки компанії без достатніх обґрунтувань;
- здійснюють фінансову діяльність й операції, не сумісні з профілем їхніх клієнтів;
- декларують дохід, який не відповідає їхнім активам, операціям або стилю життя [164, с. 27; 201].

4. Юридичні особи або правові утворення:

- демонструють тривалий період бездіяльності після реєстрації, а потім раптово й незрозуміло відбувається приріст фінансової діяльності;
- описують себе як комерційний бізнес, але не можуть бути знайдені на інтернет-платформах або в соціальних мережах (наприклад, LinkedIn, XING тощо);
- зареєстровані за назвою, яка не вказує на напрям діяльності компанії;
- зареєстровані за назвою, яка вказує на те, що компанія виконує діяльність чи надає послуги, які вона не надає;
- зареєстровані за назвою, яка імітує назву інших компаній, зокрема відомих транснаціональних корпорацій;
- використовують електронну адресу з доменом загальновідомої компанії (наприклад, Hotmail, Gmail, Yahoo тощо);
- зареєстровані за адресою, яка не відповідає профілю компанії;
- зареєстровані за адресою, якої немає в картографічних сервісах (таких як Google карти);

- зареєстровані за адресою, за якою зареєстровано чимало інших компаній чи правових утворень, що є свідченням використання послуги поштової скриньки;
- де керівник або контрольний акціонер(и) не можуть бути знайдені або з якими неможливо сконтактувати;
- де керівник або контрольний акціонер(и), очевидно, не беруть активної участі в роботі компанії;
- де керівник, контрольний акціонер(и) та/або бенефіціарний власник(и) перераховують кошти на рахунки інших юридичних осіб або організацій, що вказує на використання підставних осіб;
- декларують надзвичайно велику кількість бенефіціарів та інших контрольних пакетів акцій;
- надають повноваження безлічі осіб, уповноважених підписувати документи, без достатніх обґрунтувань або комерційних підстав;
- є зареєстрованими/створеними в юрисдикції, яка створює високий ризик відмивання коштів або фінансування тероризму;
- є зареєстрованими/створеними в юрисдикції з низьким рівнем податку або міжнародної торгівлі та фінансової системи;
- регулярно надсилають кошти до юрисдикцій з низьким рівнем податку або міжнародної торгівлі та фінансової системи [164, с. 27–28; 201].

Ці індикатори важливо враховувати органам досудового розслідування під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених із використанням іноземців. Адже фінансово-господарські операції купівлі-продажу товарно-матеріальних цінностей, що проводять українські державні підприємства з юридичними особами-нерезидентами, зовнішньо мають вигляд абсолютно законних. Контрагенти в цих договорах можуть бути зареєстровані в розвинутих країнах, наприклад, Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, можуть мати директорами іноземців, подавати до органів контролю звіти, однак їхнім дійсним бенефіціарним власником буде публічна особа, яка завуальовано відігравала вирішальну роль у виборі цього контрагента державним підприємством, а закупівлю здійснювали за завищеними цінами з огляду на

«особистий інтерес» бенефіціара, матеріальні цінності фактично постачав суб'єкт господарювання з реального сектору економіки.

Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених із залученням іноземців, має бути спрямовано на встановлення дійсного бенефіціара розрахункового рахунку компанії, на які надійшли кошти, одержані злочинним шляхом, що здійснюють насамперед шляхом вилучення банківської документації суб'єктів підприємницької діяльності, на яких акумулювалися кошти від злочинної діяльності, аж до кінцевого їх отримувача.

Необхідно постійно здійснювати критичний аналіз інформації, отриманої з банківських установ іноземних країн, насамперед з Литви та Латвії, стосовно особи, яка документально оформлена бенефіціарним власником рахунку, оскільки в переважній більшості випадків, які трапляються в практичній діяльності, зазначена де-юре в банківських документах як бенефіціарний власник особа не є ним де-факто.

В Україні, зазначає Дж. Р. Ведел [235, с. 15], соціологи виявили систему «кланів». У контекстах клани ґрунтуються на давніх асоціаціях і стимулах діяти разом, а не на родинних або генеалогічних одиницях, як у класичному антропологічному визначенні. «Клан» є неформальною групою еліти, члени якої сприяють їхнім взаємним політичним, фінансовим і стратегічним інтересам.

Також автор у цій праці посилається на іншого науковця – О. Криштановську, яка пояснює, що клан ґрунтується на неформальних відносинах між його членами і не має зареєстрованої структури. Ці члени можуть бути розосереджені в просторі, проте «їхні люди» є скрізь. Їх об'єднує спільність поглядів і відданість ідеї чи лідеру. Глава клану має «своїх людей» скрізь, його вплив не завжди помітний. Сьогодні він може бути в центрі уваги, а завтра – відступає в тінь. Він може стати лідером країни, але вважає за краще залишитися сірим кардиналом [212, с. 15–16].

На нашу думку, діяльність «сірого кардинала» становить найвищу суспільну небезпеку для держави. Ця особа володіє не формальною, а реальною владою в країні. І саме така особа здебільшого є дійсним бенефіціаром

корупційних схем в Україні. «Сірий кардинал» лише ситуативно й тимчасово може підпорядковуватися певним особам, які обіймають найвищі посади в органах державної влади, однак зміна глави держави, членів уряду, керівництва правоохоронних органів не призводить до втрати ними контролю за державними підприємствами й уже налагодженими корупційними схемами, або спричиняє втрату такого контролю та зменшення корупційного прибутку лише на нетривалий термін.

Національний банк України за результатами здійснення нагляду за банками з питань дотримання вимог законодавства України у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, зокрема в частині встановлення всіх наявних кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) або їх відсутності юридичних осіб – клієнтів банків вважав за необхідне зазначити таке.

У листі від 19 лютого 2016 року № 25-00008/15199 [188] НБУ акцентував на тому, що на виконання вимог ч. 7 і ч. 9 ст. 9 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон), ст. 64 Закону України «Про банки і банківську діяльність», п. 53 розділу V Положення про здійснення банками фінансового моніторингу (далі – Положення № 417) визначено, що банк з метою встановлення всіх наявних кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) юридичної особи – клієнта або факту їх відсутності зобов'язаний витребувати в клієнта – юридичної особи (крім клієнтів, зазначених у п. 58 розділу V Положення № 417, підприємств, що повністю перебувають у державній власності, та комунальних підприємств) інформацію та/або документи, що містять відомості про структуру власності клієнта.

Також НБУ зазначив, що, відповідно до абзацу другого п. 20 ч. 1 ст. 1 Закону, кінцевим бенефіціарним власником (контролером) не може бути особа, яка має формальне право на 25 чи більше відсотків статутного капіталу або прав

голосу в юридичній особі, але є агентом, номінальним утримувачем (номінальним власником) або є тільки посередником щодо такого права.

Особи, які прагнуть приховати свою причетність до бізнесу, активно використовують послуги номінального сервісу. Водночас реальні власники намагаються зберегти повну конфіденційність, навіть якщо в обраній ними країні, що має офшорний статус, усі реєстри, з яких можна отримати інформацію про бенефіціарних власників, закриті. Номінальний власник та/або керівник не беруть активної участі в господарській діяльності компанії та її управлінні.

З огляду на зазначене вище, вважаємо, що поняття «номінальний власник (утримувач)» слід тлумачити так: це особа, яка від свого імені управляє корпоративними правами іншої особи – реального кінцевого бенефіціарного власника (контролера) в інтересах останнього. Процедура використання послуг номінального сервісу реалізується, наприклад, так: у пакеті документів офшорної компанії міститься документ за назвою «Declaration of Trust». Цей документ підписує як реальний власник компанії, так і номінальний власник (утримувач), і підтверджує, хто саме є реальним власником компанії. Крім того, номінальні власники можуть передати повноваження на управління офшором реальному власнику шляхом підписання довіреності, на якій проставлено апостиль. Згідно із цією довіреністю, бенефіціар має право діяти від імені номінального власника.

На думку НБУ, факторами, які можуть засвідчувати, що власник (контролер) клієнта є номінальним, а не реальним, можуть бути такі:

1) особа, яка хоч і зазначена як кінцевий бенефіціарний власник (контролер) клієнта, зокрема згідно з даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, є одночасно кінцевим бенефіціарним власником (контролером) та/або керівником низки інших юридичних осіб, країна реєстрації яких має офшорний статус;

2) фізична особа з місцем реєстрації в країні, що має офшорний статус, яка згідно з інформацією, отриманою безпосередньо від клієнта, зазначена як кінцевий бенефіціарний власник (контролер) юридичної особи (або клієнт зазначив, що

кінцевого бенефіціарного власника (контролера) взагалі немає), проте ця інформація не збігається з даними, що містяться в публічних джерелах інформації;

3) відповідно до отриманої від клієнта інформації встановлено, що кінцевим бенефіціарним власником (контролером) клієнта – юридичної особи є фізична особа. Вона є достатньо великим господарським товариством (підприємством), володіє промисловими потужностями, здійснює фінансові операції на значні суми, отримує значні прибутки тощо. За результатами вивчення клієнта з'ясовано, що особа, встановлена як кінцевий бенефіціарний власник (контролер) клієнта, фактично не впливає на його господарську діяльність, а реальний вплив на діяльність підприємства здійснює інша особа, яка публічно себе не виявляє як власник цього підприємства, проте отримує доходи від його господарської діяльності. Крім того, слід урахувати, що такою фізичною особою, тобто реальним кінцевим бенефіціарним власником (контролером) зазначеної юридичної особи, може бути, наприклад, відомий громадський або політичний діяч.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення тісно пов'язаний з особою злочинця, передусім службовим становищем, яке посідає така особа, та її можливостями організувати заволодіння чужим майном, яке вчиняють шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, і забезпечити його латентність.

Практика розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії засвідчує, що службовці нижчої ланки (наприклад, член або ж навіть голова тендерного комітету, керівник структурного підрозділу державного підприємства) не можуть самостійно забезпечити реалізацію багатомільйонної корупційної схеми із залученням іноземної компанії без ризику бути викритими у вчиненні кримінального правопорушення. Участь у вчиненні кримінального правопорушення керівника державного підприємства через можливість його впливу на інших членів тендерного комітету, які хоча й самостійні в прийнятті рішень, однак перебувають у службовій залежності від нього, надає можливість реалізувати заволодіння чужим майном, яке вчиняють шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, в особливо великому розмірі.

Водночас залучення до вчинення злочину інших осіб, які здатні забезпечити зовнішню стійкість організованої групи або злочинної організації (впливового представника органу виконавчої або законодавчої влади, керівника правоохоронного органу тощо), надасть можливість вчинити злочин у спосіб, який буде передбачати найвищу його прихованість і забезпечить отримання такою групою осіб вищої матеріальної вигоди.

Наявність першочергового капіталу для фінансування вчинення кримінального правопорушення в особи злочинця (співучасників злочину) дасть змогу вжити більшої кількості заходів задля підготовки та вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. Наприклад, залучення до вчинення злочину, від якого планують отримати матеріальну вигоду в сумі, що може перевищувати 100 млн грн, іноземної компанії з авторитетної юрисдикції, належною діловою репутацією та тривалою історією з подальшим прихованням отриманих матеріальних ресурсів шляхом їх перерахування через ланцюг підконтрольних трьох і більше компаній або ж послуг осіб, які на професійних засадах надають послуги з легалізації коштів, потребує залучення більших ресурсів і необхідності ретельнішої підготовки, а отже, зумовлює залучення осіб, які мають ще вище службове становище.

Унаслідок залучення до вчинення злочину осіб, які володіють вищою владою, виникає можливість обрати спосіб вчинення злочину, який дасть змогу отримати більшу матеріальну вигоду всіма співучасниками заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, а також забезпечить мінімізацію ризиків з викриття факту підготовки та вчинення кримінального правопорушення.

Висновки до розділу 1

Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, має певну специфіку, що відрізняється від розслідування кримінальних

правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, до участі в яких не залучають іноземців.

До типової схеми заволодіння державними коштами з використанням свого службового становища із залученням іноземців належить завищення ціни договору, унаслідок чого відбувається заволодіння коштами державної компанії в особливо великому розмірі через забезпечення участі в ньому двох пов'язаних між собою іноземних компаній, які діяли узгоджено та завищили попередньо цінові пропозиції, не знижували їх під час проведення редукціону. Часто члени тендерного комітету, маючи дискреційні повноваження щодо вибору постачальника товарно-матеріальних цінностей, вчиняють узгоджені дії, спрямовані на визначення переможцем тендеру юридичної особи-нерезидента із завищеною ціновою пропозицією.

Результати аналізу слідчої практики засвідчують, що обстановка заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, передбачає низку дій як в Україні, так і за її межами. Водночас дії залучених іноземців за межами України можуть мати як протиправний, так і правомірний характер, коли дії здійснюють наймані працівники, як, наприклад, номінальні директори панамської компанії, що виконують лише формальну роль і не обізнані ні щодо джерел походження коштів на рахунках товариства, ні щодо подальшого їх використання.

Здебільшого фінансово-господарські операції купівлі-продажу товарно-матеріальних цінностей, що проводять українські державні підприємства з юридичними особами-нерезидентами, зовнішньо видаються цілком законними. Контрагенти в цих договорах можуть бути зареєстровані в розвинутих країнах, наприклад, Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, можуть мати директорами іноземців, подавати до органів контролю звіти, однак насправді їхнім дійсним бенефіціарним власником буде публічна особа, яка завуальовано відіграла вирішальну роль у виборі цього контрагента державним підприємством, закупівлю здійснювали за завищеними цінами з огляду на

«особистий інтерес» бенефіціара, а матеріальні цінності фактично постачав суб'єкт господарювання з реального сектору економіки.

Аналіз практики розслідування кримінальних правопорушень за фактом заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців дає підстави виокремити ознаки їх суб'єктів. Отже, вирізняє їх достатньо високий рівень освіченості й наявний управлінський досвід; знання іноземних мов, вони часто відвідують іноземні країни; розвинені комунікативні й ораторські здібності, що надає їм можливість згуртувати навколо себе людей; значно вищий за середній рівень матеріальних статків; зв'язки в політичних колах або належність до них тощо. Такі особи прагнуть до наживи, самоствердження, усвідомлення того, що вирішення будь-якого питання, навіть у протизаконний спосіб, для них не є проблемою. З оточенням поводяться зверхньо. «На рівних» спілкуються з тими, хто стоїть на одному з ними рівні матеріального забезпечення. Для осіб, що входять до вищих щаблів, вони сумлінні виконавці та за нагоди намагаються демонструвати свою відданість, готовність до протиправних дій в обмін на лояльність до себе. Продовження вчинення корупційних дій і перебування в певному колі спілкування, у якому беруть участь особи високого рівня достатку й наділені певними владними повноваженнями, взаємозумовлені.

Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених із використанням іноземців, має бути спрямовано на встановлення дійсного бенефіціара коштів, одержаних злочинним шляхом, що здійснюють насамперед шляхом вилучення банківської документації суб'єктів підприємницької діяльності, на яких акумулювалися кошти від злочинної діяльності, аж до кінцевого їх отримувача.

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНОЗЕМЦІВ

2.1. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців

Доказування в кримінальному процесі є одним з видів пізнання людиною реальної об'єктивної дійсності. Слушно зазначає Л. Д. Кокорев: «Для доказування в кримінальному судочинстві притаманні єдність чуттєвого, емпіричного, раціонального, логічного, безпосереднього й опосередкованого пізнання» [63, с. 220].

Різні аспекти кримінального процесуального доказування висвітлювали у своїх роботах провідні українські й іноземні науковці, насамперед: Ю. П. Аленін, С. А. Альперт, В. Д. Арсеньєв, Л. М. Білецька, В. Г. Гончаренко, Г. Ф. Горський, М. М. Гродзинський, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубінський, П. С. Елькінд, В. С. Зеленецький, М. І. Костін, А. М. Ларін, В. К. Лисиченко, П. А. Лупинська, М. М. Михеєнко, В. В. Молдаван, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергеева, Н. В. Сибільова, С. В. Слінько, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тertiшник, Ф. Н. Фаткулін, С. А. Шейфер, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило та ін. Водночас питання щодо структурних елементів кримінального процесуального доказування залишається дискусійним і потребує подальшого розроблення.

Теоретичні та практичні аспекти доказування в кримінальному процесі були предметом дослідження в працях провідних науковців: В. П. Бахіна, Д. І. Беднякова, Р. С. Белкіна, В. О. Коновалової, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, О. Р. Ратінова, М. В. Салтевського, В. Ю. Шепітька та ін. Роботи цих процесуалістів і криміналістів, формуючи наукову базу теорії доказів,

стимулюють необхідність проведення нових досліджень на підставі вивчення слідчої практики останніх років і новітніх досягнень юридичної науки.

Свого часу С. М. Стахівський стверджував, що метою кримінально-процесуального доказування є встановлення об'єктивної істини, а її досягнення можливе лише тоді, коли під час провадження в кримінальній справі з достатньою повнотою і достовірністю буде встановлено всі факти й обставини, які мають значення для правильного вирішення цієї справи. Сукупність таких фактів й обставин утворюють предмет доказування в кримінальній справі [158, с. 18].

На думку В. Г. Гончаренка, саме та істина, у якій відображається незалежна від суб'єкта дійсність, і повинна бути встановлена в розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ [31, с. 13].

У науці поширеною є думка, що процес доказування – це діяльність, пов'язана зі збиранням, перевіркою та оцінкою доказів. Кожний із цих елементів одні автори вважають окремими етапами доказування [14, с. 30; 108, с. 12], інші – взаємозалежними елементами цієї діяльності [50, с. 298].

Предмет доказування забезпечує фактичну основу для правильної кримінально-правової кваліфікації вчиненого особою (особами) суспільно небезпечного діяння, цілеспрямоване здійснення сторонами процесуальних повноважень у кримінально-процесуальному провадженні в конкретній справі, індивідуалізацію кримінального покарання винних осіб і відшкодування завданої шкоди [84, с. 238].

Інформація про структурні елементи предмета доказування, її обсяг на певному етапі розслідування надають можливість слідчому висувати версії та планувати розслідування. Предмет доказування також зумовлює вибір слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування конкретного кримінального правопорушення в процесі досудового розслідування. У науці кримінального процесу предмет доказування визначають як систему обставин, які відображають властивості та зв'язки досліджуваної події, важливі для правильного вирішення кримінальної справи та прийняття процесуальних

профілактичних заходів у справі, а також для реалізації в кожному конкретному випадку завдань судочинства [12, с. 95; 99, с. 61; 161, с. 113].

Обставини, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, доцільно розглядати в контексті вимог ст. 91 КПК України, якими є:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Ця стаття КПК України визначає й інші обставини, які підлягають доказуванню, однак виокремимо лише ключові обставини, якими є передбачені в п. 1–3, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, не акцентуючи на загальних обставинах, що підлягають встановленню під час розслідування всіх корупційних правопорушень і розкрадань, що відбуваються без залучення іноземців.

Подія кримінального правопорушення. Необхідно розмежувати події, які відбувалися на території України й за її межами. Стосовно доведення події кримінального правопорушення в частині обставин, що були вчинені за межами України, необхідно для початку визначити можливі країни, під юрисдикцією яких вчинено кримінальне правопорушення, детермінувати обсяги інформації, яку можливо отримати на території кожної з країн.

Винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Органу досудового розслідування необхідно визначити коло іноземців, які були залучені до вчинення кримінального правопорушення, і з'ясувати роль кожного з них, встановивши, чи містять ознаки кримінального правопорушення дії, що були

вчинені кожним з них, та чи поширює КК України, згідно зі ст. 8, свою дію на них. Водночас можуть бути випадки як залучення іноземцями громадян України до вчинення кримінальних правопорушень, так і залучення громадянами України іноземців.

Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Одним із найважчих під час доказування факту вчинення заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, є встановлення виду й розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Згідно з ч. 2 ст. 242 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо:

- 1) встановлення причин смерті;
- 2) встановлення тяжкості й характеру тілесних ушкоджень;
- 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- 5) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити, не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням [82].

У Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України, затвердженим наказом Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19 жовтня 2006 року № 346/1025/685/53 [132], визначено, що:

– матеріальна шкода (збитки) – втрата активів чи недоотримання належних доходів об'єктом контролю та/або державою, що сталися внаслідок порушення

законодавства об'єктом контролю шляхом дій або бездіяльності його посадових (службових) осіб;

– втрата активів – безповоротне зменшення активів через: перерахування (сплату) коштів; відчуження, недостачу, знищення (псування) чи придбання неліквідного (зіпсованого) майна; втрату боржника у зобов'язанні; зменшення частки державної (комунальної) власності у статутному фонді господарського товариства;

– розмір матеріальної шкоди (збитків) – вартість втрачених активів або недоотриманих доходів, яка визначається за даними бухгалтерського обліку і фінансової звітності об'єкта контролю або експертною оцінкою та іншими визначеними законодавством способами.

Деякі прокурори та суди по-різному трактують ч. 2 ст. 242 КПК України, вимагаючи від слідчих як умову для погодження повідомлень про підозру у вчиненні заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем отримання висновку експерта з чітко сформульованим висновком про те, що конкретними діями було спричинено збитки в конкретній сумі.

Вважаємо, що визначення розміру матеріальних збитків, відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України, не зобов'язує сторону обвинувачення отримати висновок із формулюванням факту спричинення збитків, а лише охоплює розмір, тобто проведення певних математичних розрахунків.

В одній зі справ з метою визначення розміру збитків скеровували постанови про призначення економічної експертизи, за результатами якої отримано такі висновки.

Згідно з висновком Київського науково-дослідного інституту судових експертиз від 31 січня 2018 року: «Для визначення матеріальної шкоди (збитків) для державного підприємства необхідно встановити порушення законодавства дією або бездіяльністю його посадових осіб та встановити причинно-наслідковий зв'язок з реалізацією продукції та розміром отриманих доходів, що є питанням права» [25].

Відповідно до п. 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (зі змінами та доповненнями), «експерту заборонено вирішувати питання, які виходять за межі спеціальних знань експерта та з'ясування питань права і надавати оцінку законності проведення процедур, регламентованих нормативно-правовими актами» [129].

З огляду на викладене, судовий експерт у висновку за результатами проведення економічної експертизи зазначив, що визначення факту спричинення збитків для державного підприємства не належить до компетенції судового експерта-економіста.

У висновку експерта Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса від 5 вересня 2018 року зазначено: «Згідно зі ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України від 13 грудня 2012 року № 4651-VI та п. 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права» [24].

Відповідно до розділу III «Економічна експертиза» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [129], питання щодо встановлення в діях посадових осіб юридичної особи недотримання вимог законодавчих і нормативних актів під час укладання господарських договорів, а також юридична оцінка укладених договорів не належить до завдань судової економічної експертизи.

Згідно з методикою 11.0.22, «при проведенні дослідження з питань, що пов'язані зі встановленням збитків, експертам необхідно враховувати, що економічний і юридичний зміст категорії «збитки» суттєво відрізняється. З економічної ж точки зору збитками визнаються будь-які втрати, пов'язані зі зменшенням майна чи погіршенням його якості незалежно від того, з яких причин вона виникла. В основу юридичного визначення збитків покладено підстави їх

виникнення – протиправні дії певної особи. Питання щодо встановлення збитків у їх юридичному розумінні виходять за встановлені законом межі використання спеціальних знань судовим експертом. Питання щодо протиправності поведінки, у зв'язку з її юридичним характером, не може вирішуватися у ході судово-економічної або судово-бухгалтерської експертизи. Вирішення такого питання є компетенцією слідчого або суду» [129].

З огляду на викладене, визначення того, чи є сума 339 348 640,38 грн збитками, за своєю суттю є правовим питанням і, відповідно до ст. 242 КПК України та п. 2.3 Інструкції від 8 жовтня 1998 року № 53/5, не належить до компетенції судового експерта-економіста.

Аналогічну позицію поділяє експерт Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз, який у своєму висновку від 13 жовтня 2017 року зазначив: «Встановлення порушення законодавства дією або бездіяльністю його посадових осіб під час укладення договорів та встановлення причинно-наслідкового зв'язку з реалізацією продукції та розміром отриманих доходів є питанням права, що виходить за межі компетенції судового експерта-економіста [23].

Відповідно до п. 2.3 ст. 2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України від 3 листопада 1998 року за № 705/3145 (зі змінами та доповненнями), експерту забороняється вирішувати питання, які виходять за межі спеціальних знань експерта та з'ясувань питань права і надавати оцінку законності проведення процедур, регламентованих нормативно-правовими актами» [129].

З огляду на викладене, у резолютивній частині висновку експерт, підтвердивши обсяги фінансових операцій, також відмовився надавати оцінку різниці в сумі 304 293 063 грн унаслідок реалізації товарно-матеріальних цінностей державним підприємством через посередника як збитки, зазначивши, що встановлення цього факту належить до компетенції суду.

Типовою слідчою ситуацією під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, є випадок, коли встановлено факт закупівлі державним підприємством товарно-матеріальних цінностей через спеціально створеного посередника-нерезидента, який своєю чергою закуповує ці товарно-матеріальні цінності у виробника за значно нижчою ціною.

Тому на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, необхідно встановити вартість обладнання, яке було закуплено, і розмір корупційної складової під час здійснення операцій з купівлі-продажу обладнання.

У процесі досудового розслідування кримінального провадження трапляються випадки, коли факт спричинення збитків неможливо встановити шляхом вивчення бухгалтерської документації. Це можуть підтверджувати матеріали проведених негласних слідчих (розшукових) дій, під час яких встановлений факт змови між учасниками тендерної процедури з керівником і членами тендерного підприємства щодо попереднього завищення очікуваної вартості закупівлі та цінових пропозицій, які вносять до державного підприємства з метою подальшого скерування частини коштів у їх інтересах. Слід з'ясувати, як судовий експерт-економіст під час проведення економічної експертизи може встановити ці обставини. Він за результатами вивчення даних бухгалтерського обліку може встановити ціну, за якою це обладнання було придбане компанією-нерезидентом у виробника, ціну, за яку це обладнання було реалізовано державному підприємству, а також суму коштів, які були скеровані як «відкат» працівнику державного підприємства. У разі відсутності змови між учасниками, за звичайного торгового посередництва (дистриб'юторства) під час продажу обладнання виробника компанією-нерезидентом ці діяння можуть не містити складу кримінального правопорушення та бути цілком законними. Водночас як експерт, за умови видимої законності проведення тендерної процедури, може констатувати, що різниця між ціною купівлі обладнання та його реалізації є

збитками для держави? Вважаємо, що експерт під час проведення експертизи має встановити конкретну суму «відкату» (тобто на яку суму було завищено вартість обладнання для державного підприємства через наявність корупційної складової), що є типовим способом заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, а чи є ця сума збитками (шкодою), завданими державному підприємству, слідчий, прокурор, суд мають оцінити за своїм внутрішнім переконанням під час складання повідомлення про підозру, обвинувального акта, вироку на підставі інших, наявних у матеріалах кримінального провадження доказів. Водночас відсутність формулювання у висновку експерта того, що певна встановлена ним сума є збитками для державного підприємства, відповідає п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України та є достатньою умовою для притягнення до кримінальної відповідальності певної особи.

Уже в період роботи над цим дисертаційним дослідженням до зазначеної статті було внесено зміни.

Фінансова діяльність, зазначають З. Луцишин й Е. Мехтієв, стає дедалі інтегрованішою, сягаючи в деяких випадках трансконтинентального характеру за попередньо вираженої регіоналізації. Процес глобалізації крізь призму інтернаціоналізації означає колосальний перерозподіл економічного потенціалу у світових масштабах. Саме інтернаціоналізація, яка приймає транснаціональні (трансконтинентальні) форми та глобальні масштаби, перетворює окремі економіки на частини єдиної системи світового господарства, посилюючи взаємовпливовість і взаємопов'язаність фінансових ринків світу. Рух капіталу відіграє в цих процесах дедалі помітнішу роль. Світовий ринок капіталів має певну географічну локалізацію. Він охоплює низку міжнародних фінансових центрів, які акумулюють у світі величезні маси позичкових капіталів. У них сконцентровано чисельні кредитно-фінансові установи, які обслуговують світову торгівлю та міграцію капіталів, здійснюють більшість усіх міжнародних валютних, кредитних, депозитних, емісійних, страхових операцій [92, с. 63].

Згідно з даними Банку міжнародних розрахунків, міжнародні фінансові зв'язки банків засвідчують, що основні потоки в доларах США пролягають між США й офшорами на Карибських островах (3,7 трлн доларів), США і Великою Британією (2,5 трлн доларів), до складу якої належать власні офшори, США та країнами Євросоюзу (1,3 трлн доларів). Щодо міжнародних банківських зв'язків у євро, то найвагоміший потік (3,5 трлн євро) налагоджено між Великою Британією та країнами Євросоюзу [76, с. 65; 202, с. 66]. Станом на 2017 рік на офшорні фінансові центри припадало 4305,6 трлн доларів [215].

Офшорами (з англ. offshore – поза берегом або поза межами) або офшорними фінансовими центрами (ОФЦ) вважають юрисдикції, які є транзитними, або відношення зовнішніх фінансових позицій до розміру внутрішнього валового продукту, яких значно вищий, ніж середні у світі значення (щонайменше втричі) [237].

Ян Фіхтнер детально проаналізував фінансові показники юрисдикцій, що найчастіше визнають офшорами. Аналіз здійснено на підставі трьох базових сегментів фінансової системи: іноземні банківські депозити, прямі іноземні інвестиції та портфельні іноземні інвестиції. Найінтенсивнішими юрисдикціями з позицій співвідношення розмірів фінансових сегментів до валового внутрішнього продукту, що є обов'язковою ознакою офшорних фінансових центрів, є: Кайманові острови, Британські Віргінські острови, Бермудські острови, Маршалові острови, Джерсі, Люксембург, Гернсі, Вест-Індія, Кюрасао та Самоа. Також високі значення показників мають: Багамські острови, Кіпр, Барбадос, Маврикій, Гібралтар, Мен, Ірландія, Беліз, Гонконг, Нідерланди, Ліберія, Швейцарія, Сінгапур, Велика Британія та Панама [203].

Результати аналітичного дослідження, проведеного 2019 року Державною службовою фінансового моніторингу України, засвідчують, що найпривабливішими юрисдикціями для створення компаній з номінальними власниками залишаються офшорні зони. Однак до таких юрисдикцій нині приєдналися країни, у яких максимально спрощений порядок реєстрації компаній та гранично знижені податки на прибуток. Це переважно карликові, острівні

держави, колишні колонії. Також до таких країн належать юрисдикції, де, з одного боку, високий рівень податкового навантаження і жорсткі аудиторські правила, а з іншого – діє система спеціальних податкових пільг, які стосуються передусім діяльності холдингових, фінансових і торгових компаній. Податки, що стягують під час вивозу й репатріації дивідендів, банківських відсотків, платежів роялті та інших видів доходу, значно знижено. Зазначені країни вирізняються ліберальним режимом проведення платежів і можливістю створювати оперативні холдинги, фінансові компанії та пільгові торгові фірми. Вони не стільки здійснюють свою підприємницьку діяльність, скільки відповідають за транзит товарів, капіталів і доходів від них. Ці фірми обслуговують діяльність інших іноземних компаній материнської фірми. Країни з помірною податковою системою – це Нідерланди, Швейцарія, Ірландія, Люксембург. Ще однією з привабливих країн для ведення номінального бізнесу можна вважати Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ). Попри те, що реєстрація компанії в ОАЕ може бути виключно за участю місцевого спонсора з часткою володіння не менше ніж 51 %, існують фірми, які надають послуги номінального спонсора [164, с. 10].

Також для юридичних осіб з непрозорою структурою власності найпоширенішим місцем реєстрації бенефіціарів є:

- 1) Кіпр – 40 %;
- 2) Британські Віргінські острови – 20 %;
- 3) Латвія – 5 %;
- 4) Естонія – 5 %.

Серед інших країн і територій Держфінмоніторинг виокремлює такі: Острів Гернсі, Острів Джерсі, Острів Мен, Острів Олдерні, Бахрейн, Беліз, Андорра, Гібралтар, Монако, Ангілья, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багамські Острови, Барбадос, Бермудські Острови, Британські Віргінські Острови, Віргінські Острови (США), Гренада, Кайманові Острови, Монтсеррат, Нідерландські Антильські Острови, Пуерто-Ріко, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Співдружність Домініки, Теркс і Кайкос, Ліберія, Сейшельські Острови, Вануату,

Маршалські Острови, Науру, Ніуе, Острови Кука, Самоа, Мальдівська Республіка [164, с. 11–12].

Розслідуючи факти заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, таку статистику варто враховувати, оскільки переважна більшість коштів, одержаних унаслідок вчинення кримінальних правопорушень зазначеної категорії, «осідають» на розрахункових рахунках компаній, зареєстрованих у цих юрисдикціях або які мають там відкриті рахунки.

Для учасників корупційних схем в Україні банківські установи Латвійської Республіки є найтипівішими. Перевагою латвійських банкірів завжди було вільне володіння російською мовою, що сприяло активному залученню до їхніх банківських устав клієнтів із пострадянських країн.

Восени 2018 року заступник міністра фінансів США у боротьбі з фінансуванням тероризму Деніел Глассер, звертаючись до керівників комісії Сейму Латвії, зазначив, що в Латвії «провертають» 1 % доларових угод світу.

В Україні діють представництва зазначених банківських установ (наприклад, латвійського Regional Investiciju Banka) [224], що надає можливість громадянам України, нерідко використовуючи паспорти громадян за незначну винагороду, відкрити рахунок у банківській установі країни Європейського Союзу, яку надалі використовувати з метою заволодіння коштами.

Негативною особливістю ОФЦ є готовність приховувати нелегальні кошти, отримані, зокрема, злочинним шляхом. Цю властивість використовують корумповані уряди, політики й бізнесмени, які прагнуть вивести фінансові ресурси з-під регулювання юрисдикції походження капіталів (найбільш виражено це прагнення виявляється під час фінансових і політичних криз). Відповідно до даних міжнародної дослідницької організації Global Financial Integrity, найвищі нелегальні відтоки капіталів за 10 років засвідчують Китай (1,4 трлн доларів) і Росія (1,05 трлн доларів). Україна в цьому списку посідає 14-ту сходинку з результатом 116,8 млрд доларів [207].

Для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, використовують кругообіг капіталів через ОФЦ, який має назву «розмивання бази оподаткування та переміщення прибутків у низько податкові юрисдикції» (Base erosion and profit shifting, BEPS) і реалізується в такій послідовності:

– на першому етапі необхідно використати наявні можливості для вимивання коштів до ОФЦ. Для цього можуть використовувати торговельні операції за завищеними цінами, фіктивні угоди, здійснення інвестицій за кордон тощо;

– на другому етапі (який не є обов'язковим) кошти направляють з ОФЦ до престижних юрисдикцій, де їх використовують у низці угод, що маскує їхнє походження;

– на третьому етапі бенефіціар капіталів може здійснити вибір з приводу подальшого використання коштів: залишити їх у престижній юрисдикції для спадкоємців чи безбідної старості або повернути до країни походження капіталу у формі інвестицій, прямих кредитів і фідучіарних депозитів, що в сукупності з дотриманням ОФЦ норм конфіденційності перешкоджає коректному сприйняттю походження капіталів;

– на четвертому етапі відбувається черговий виток вимивання капіталів: резиденти країни справжнього походження капіталу сплачують дивіденди за прямими інвестиціями та проценти за борговими зобов'язаннями. Здебільшого країни надають державні гарантії щодо повернення іноземних інвестицій та погашення міжнародних боргів, що дає змогу бізнесменам і корумпованим політикам «закрити власні позиції», якщо політична або фінансова ситуація в країні загостриться.

Першим із зазначених етапів і є вчинення заволодіння коштами з використанням іноземців, а подальшими – їх відмивання (легалізація).

Основними негативними наслідками для економік країн, що допускають вимивання капіталів, є неефективне інвестування (кошти залучає не найефективніший бізнес, а той, який належить реальному власнику капіталу) і

підрив конкуренції всередині країни через нерівні умови щодо оподаткування прибутку [152, с. 24; 191].

На початковому етапі розслідування кримінального провадження задля ефективного його проведення та надання правової оцінки всім учасникам вчинення заволодіння коштами з використанням іноземців необхідно дослідити законодавство країн, у яких зареєстровано компанії, що фігурують у розслідуванні, а також країни, у банківських установах яких відкрито рахунки цих компаній.

Наприклад, порядок проведення верифікації клієнтів у банках Швейцарії та Латвії цілком різний.

Відповідно до законодавства Швейцарської Конфедерації, а саме відповідно до п. «а» ч. 1 ст. 4 Федерального акта про протидію відмиванню коштів у фінансовому секторі (далі – Акт проти відмивання коштів) від 10 жовтня 1997 року в редакції від 19 грудня 2006 року, фінансові посередники зобов'язані отримувати письмову декларацію від клієнта із зазначенням бенефіціарного власника у випадку, якщо клієнт фінансового посередника не є бенефіціарним власником або якщо є будь-які сумніви щодо цього.

Згідно з ч. 1 ст. 2 Акта проти відмивання коштів, його застосовують до фінансових посередників, якими, згідно з п. «а» ч. 2 ст. 2 цього Акта, є, зокрема, банки як їх визначено у Федеральному акті про банківництво від 8 листопада 1934 року.

Відповідно до ст. 7 Акта проти відмивання коштів, фінансовий посередник зобов'язаний зберігати записи вчинених транзакцій та уточнень, необхідних для того, щоб інші спеціально кваліфіковані особи мали можливість достовірно оцінити відповідні транзакції та підприємницькі відносини й дотримання положень цього Акта. Крім того, фінансовий посередник зобов'язаний зберігати записи в такий спосіб, щоб мати змогу протягом розумного строку відповісти на будь-який запит органів прокуратури щодо надання інформації або конфіскації активів. Також після припинення підприємницьких відносин або транзакції

фінансовий посередник зобов'язаний зберігати записи щонайменше протягом 10 років.

Відповідно до ст. 12 Акта проти відмивання коштів, нагляд за дотриманням фінансовими посередниками, зазначеними в ч. 2 ст. 2, обов'язків, викладених у розділі 2 цього Акта, зокрема щодо отримання письмових декларацій від клієнтів із зазначенням бенефіціарного власника, здійснюють наглядові органи, створені спеціальним законом. Відповідно до п. «d», «f» ч. 1 ст. 1 Федерального акта про орган нагляду за швейцарським фінансовим ринком (Акт про нагляд на фінансовому ринку) від 22 червня 2007 року, Швейцарська Конфедерація утворила орган для нагляду на фінансових ринках відповідно до Акта про банківництво від 8 листопада 1934 року й Акта проти відмивання коштів від 10 жовтня 1997 року. Згідно з ч. 2 ст. 4 Акта про нагляд на фінансовому ринку, таким органом є Орган з нагляду за швейцарським фінансовим ринком. Згідно з ч. 3 ст. 7 Акта про нагляд на фінансовому ринку, такий орган підтримує саморегулювання та може визнавати й упроваджувати його як мінімальний стандарт у межах своїх повноважень із регулювання. Циркуляр цього органу № 2008/10 про саморегулювання як мінімальний стандарт від 20 листопада 2008 року, який набрав чинності 1 січня 2009 року, було офіційно визнано як мінімальний стандарт – Угоду щодо кодексу діяльності швейцарських банків про здійснення «дью ділідженсу» (процедури детальної незалежної перевірки об'єкта) від 10 квітня 2008 року (далі – Угода щодо кодексу діяльності швейцарських банків).

Згідно з п. 3 цієї Угоди щодо кодексу діяльності швейцарських банків, у ній викладено обов'язкові правила доброчесної поведінки в банківських відносинах у вигляді кодексу професійної етики. Вони створені для наповнення конкретним змістом відповідних положень щодо «дью ділідженсу» (процедури перевірки транзакцій клієнта перед їх вчиненням), передбачених Актом проти відмивання коштів (ст. 3–5).

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Угоди щодо кодексу діяльності швейцарських банків («Встановлення особи бенефіціарного власника»), у випадку, якщо

контрагент банку не є бенефіціарним власником, або якщо в цьому є сумніви, банки зобов'язані вимагати від контрагента заповнити форму А, надаючи письмову декларацію щодо особи бенефіціарного власника. Відповідно до п. «а» ч. 2 ст. 3 угоди, це стосується, зокрема, відкриття рахунків. Згідно з § 26 Угоди, у разі, якщо підприємницькі відносини з банком встановлюють засобами комунікації, то подання декларації у формі А є обов'язковим у будь-якому випадку, крім відкриття рахунків для неповнолітніх і відкриття рахунків у зв'язку з володінням нерухомістю відповідно до § 18 Угоди. Згідно з § 27 Угоди «Інформація, яку має бути задокументовано», у випадку, якщо контрагент банку декларує, що бенефіціарний власник є третьою особою, то прізвище останньої, її ім'я, дату народження, громадянство, адресу та країну проживання, або назву (як компанії) та адресу і країну місцезнаходження (як компанії) має бути задокументовано з використанням форми А. Дату народження та адресу або місце проживання можуть не зазначати, якщо бенефіціарний власник походить з країни, де ці дані не застосовують. У виняткових випадках інформацію, яку вимагають, стосовно бенефіціарного власника може бути надана у формі звичайних копій ідентифікаційних документів або копій інших документів, виданих офіційними органами, відповідно до § 9 Угоди (у § 9 зазначено про огляд і фотокопіювання офіційного ідентифікаційного документа з фотографією (паспорт, ідентифікаційна картка, водійське посвідчення чи будь-який схожий документ), у таких випадках у формі А має бути задокументовано щонайменше прізвище та ім'я (або назва компанії). Згодом банк також може доповнити вже заповнену форму номерами рахунків або рахунків у цінних паперах. Відповідно до § 28 Угоди «Підписання форми А», форма А має бути підписана контрагентом або підписантом, визначеним контрагентом шляхом надання спеціальної або генеральної довіреності. У випадку юридичних осіб форма А або довіреність мають бути підписані уповноваженими підписантами, зазначеними в документації компанії. Параграф 29 Угоди «Серйозні сумніви щодо достовірності декларації контрагента» визначає, що у випадку наявності серйозних сумнівів стосовно правильності декларації контрагента банку і якщо ці сумніви не можуть бути

усунені подальшою перевіркою, банк зобов'язаний відмовитися від встановлення бізнес-зв'язку або проведення транзакції. Відповідно до § 30 Угоди, затверджено модельну форму А у вигляді додатка до Угоди, згідно з § 31 Угоди, банки можуть використовувати власні форми, які відображають їхні особливі вимоги, однак зміст цих форм у будь-якому випадку має бути еквівалентним до модельної форми. Відповідно до § 36 Угоди, банк зобов'язаний забезпечити адекватне й повне документування процесу ідентифікації бенефіціарного власника, цей обов'язок також передбачає повне документування прийняття документів, які використовували для такої ідентифікації або їхньої доступності в системі банку.

Відповідальність за подання до банку декларації бенефіціарного власника на формі А з неправдивими відомостями передбачена ст. 251 КК Швейцарської Конфедерації «Підробка документа». Згідно з ч. 1 цієї статті, будь-яка особа, яка з метою спричинення фінансової втрати або шкоди правам іншої особи або з метою набуття незаконної вигоди для неї самої або для іншої особи створює підроблений документ, підробляє документ, фальсифікує оригінальний документ, використовує оригінальний підпис або позначку іншої особи для створення підробленого документа, неправдиво засвідчує або спричиняє неправдиве засвідчення факту, який має юридичне значення, або використовує неправдивий або підроблений документ з метою обману, – підлягає ув'язненню на строк до 5 років або грошовому стягненню. Згідно з ч. 2 цієї статті, у виняткових випадках може бути застосовано покарання у вигляді ув'язнення строком до 3 років або грошового стягнення.

З огляду на викладене, згідно із законодавством Швейцарської Конфедерації, декларація форми А, яку подають до швейцарських банківських установ, є обов'язковим офіційним документом, внесення до якого неправдивої інформації є кримінальним правопорушенням.

Під час розслідування одного з кримінальних проваджень представник банківської установи Швейцарії приїздив в Україну з метою особистої зустрічі з бенефіціаром компанії, яким був член українського парламенту. Під час зустрічі народний депутат України підтвердив обізнаність щодо джерела отримання

коштів на рахунки цієї компанії, що фактично були «відкатом» за контрактом, укладеним українським державним підприємством із компанією-нерезидентом реального сектору економіки країни Європейського Союзу. Показання працівників банківських установ Швейцарської Конфедерації стали основою для обвинувачень цієї особи в організації вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК України, тобто заволодінні чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, що вчинено в особливо великих розмірах організованою групою, до вчинення якого було залучено як юридичних осіб – іноземців, так і 8 фізичних осіб – іноземців, яким також було висунуто обвинувачення у двох країнах Європи.

Натомість механізм відкриття рахунку в банку Латвійської Республіки, за результатами аналізу практики, відбувається через залучення послуг випадкових осіб, які за винагороду приходять у відділення латвійської банківської установи в м. Києві, пред'являють свій паспорт, його визначають бенефіціарним власником компанії, інша особа фактично отримує пристрій «Digipas» для забезпечення дистанційного доступу до розрахункового рахунку, а номінальний бенефіціар надалі не має відношення до діяльності цієї компанії та фактичного управління розрахунковим рахунком. Верифікація дійсного бенефіціарного власника та поглиблене вивчення його особи не здійснюють.

Підписання документів від імені юридично оформленого бенефіціарного власника відбувається з використанням сканованого його підпису й нескладних маніпуляцій з його вставлення до відповідних договорів, що вчиняють залучені для цього фактичним бенефіціаром особи, що своєю чергою є підставою для вчинення фінансових операцій з коштами, які надходять на цей рахунок від вчинення кримінального правопорушення. Зазначені договори подають у латвійський банк з метою створення уявної для органів первинного фінансового моніторингу наявності правових підстав для здійснення трансакцій коштів, які вчиняють з території України з використанням пристрою для дистанційного доступу до рахунку.

Отже, слідчий під час розслідування кримінальних проваджень аналізованої категорії має зважати на юрисдикцію, де відкрито розрахунковий рахунок, і по-різному ставитися до кваліфікації дій представників (бенефіціарів) компаній, які зазначені такими в компаніях-нерезидентах, залучених до заволодіння коштами, одержаними злочинним шляхом. Отримання інформації про бенефіціарного власника з банківської установи різних країн може стати в одному випадку підставою для повідомлення особи про підозру та висунення їй обвинувачення, а в іншому констатувати факт, що оформлення власності здійснено на номінального бенефіціарного власника.

Водночас з 2016 року розпочався новий етап посилення банківського регулювання Латвії. Це пов'язано з активізацією протидії відмиванню грошей і корупції. Банки й регулятори суттєво посилили контроль трансакцій, підвищили вимоги до надання інформації про джерела доходів.

Одним із найвідоміших латвійських банків, який працював з нерезидентами, був Trasta Komercbanka, у якого відкликали ліцензію в березні 2016 року за порушення законодавства про протидію відмиванню коштів.

Рушійною силою істотних змін у банківській системі Латвії в лютому 2018 року стала доповідь FinCEN – Управління з протидії фінансовим злочинам США [220]. У цьому документі йшлося про намір застосувати до ABLV Bank санкції за реалізацію схем відмивання грошей, а також звинувачення керівництва банку в корупції для здійснення впливу на посадових осіб в Латвії. Це призвело не тільки до заяви акціонерів ABLV Bank про самоліквідацію банку, а й до «очищення» латвійської банківської системи загалом.

У цьому документі неодноразово спільно з Росією та Північною Кореєю ідеться про Україну як країну, магнати якої (зокрема Сергій Курченко) для легалізації мільярдів доларів користувалися послугами банку ABLV Bank.

Національний банк України на виконання п. 4.3 додатка 1 до Положення про порядок здійснення банками аналізу та перевірки документів (інформації) про фінансові операції та їх учасників, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 15 серпня 2016 року № 369, листом від 29 серпня

2016 року № 25-0008/72225 надав перелік іноземних банків (банків контрагентів за фінансовою операцією), діяльність яких може бути пов'язана з проведенням ризикових фінансових операцій: JSC «Regionala investiciju banka» (Латвія); Versobank AS (Естонія); ABLV Bank AS (Латвія); RIETUMU BANKA (Латвія); MEINL BANK AKTIENGESELLSCHAFT (Австрія); East-West United Bank (Люксембург); Bank Frick Co (Ліхтенштейн); Bank Winter & Co. (Австрія) [134].

Під тиском США щодо необхідності боротьби з корупцією та відмиванням нечесно здобутих коштів Латвія вже заявила про намір скоротити частку банківських вкладів нерезидентів у Латвії до 5 %. Традиційно латвійські банки залучали клієнтів простою процедурою відкриття та обслуговування рахунку, спрощеною процедурою правової перевірки (compliance), податковою оптимізацією (обслуговування офшорних компаній) і можливістю отримання посвідки на проживання. Звісно, латвійські банки обслуговують й інші компанії-нерезиденти, які здійснюють цілком легальні операції в межах міжнародної торгівлі (експорт, імпорт, посередницькі послуги). Однак за минулий рік 40 % від загальної кількості транзакцій у латвійських банках проводили нерезиденти. У зв'язку з підозрами FinCEN і посиленням контролем з боку латвійських регуляторних органів банки, що обслуговують фіктивні компанії або пов'язаних із відмиванням грошей нерезидентів, будуть змушені змінювати бізнес-модель або припиняти свою діяльність.

Сполучені Штати Америки зажадали від усіх латвійських банків взагалі припинити обслуговування нерезидентів. Першим кроком стала заборона всім фінансовим установам США відкривати й вести кореспондентські рахунки для ABLV, що означало неможливість проведення банком операцій в доларах і стало однією з причин самоліквідації банку [185].

Згодом про відмову проводити доларові операції для нерезидентів і перехід на євро заявив латвійський Rietumu banka. Клієнтам було запропоновано перевести свої доларові кошти в євро й використовувати їх для платежів. Кошти, що залишилися в доларах, конвертують у євро автоматично. Передусім від переходу на розрахунки в доларах постраждали компанії, що працюють у

нафтогазовому секторі, адже традиційно ціни на барель нафти прив'язані до долара. Такі компанії зазнають збитків у зв'язку з конвертацією долара в євро та необхідністю змін розрахункових формул з прив'язкою до євро.

Латвійський банк Rietumu banka так само повідомив своїм клієнтам про призупинення з 21 травня 2018 року роботи з рахунками, відкритими офшорними компаніями. З 19 березня 2018 року будь-яке платіжне доручення банк приймає до виконання лише після проходження процедури поглибленого аналізу на відповідність законодавству про протидію відмиванню грошей. Для проведення операцій із заблокованими рахунками клієнтам банку необхідно розкрити бенефіціарів офшорних компаній і джерела коштів, що фактично нівелює сенс офшорної компанії.

Латвійська Рада з розвитку фінансового сектору 22 березня 2018 року схвалила заборону компаній-«пустушок». Затвердження зазначеного рішення на законодавчому рівні було заплановано на початок квітня. Тому «очищення» в банківській системі Латвії саме набирає обертів. Зокрема, в Латвії розробляють законопроект про заборону роботи з компаніями, не здатними підтвердити наявність співробітників і реальний бізнес у країні [185].

Слідчим/детективам, які розслідували кримінальні провадження, пов'язані із заволодінням чужим майном, вчиненим шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, повідомлено про чотири латвійські банки:– Trasta Komercbanka, ABLV, JSC «Regionala investiciju banka» та Rietumu banka, а також австрійський MEINL BANK. На рахунках цих банків осідали кошти, які отримували від досліджуваного кримінального правопорушення.

Прелімінарні заходи в кримінальному провадженні. Цікавими для практичного апробування на початковому етапі розслідування заволодіння коштами шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців є методичні рекомендації, розроблені Світовим банком [220] із залученням широкого кола науковців і практиків.

Фахівці Світового банку за результатами здійсненого аналізу акцентують увагу на тому, що правоохоронні органи або органи прокуратури, які несуть основну відповідальність за розслідування конкретних правопорушень, мають збирати необхідні докази з метою конфіскації. Там, де це можливо, необхідно створювати спеціальні структурні одиниці, які будуть здійснювати конфіскацію. Слідчі та прокурори мають надмірне навантаження, тож здебільшого надають пріоритет притягненню до кримінальної відповідальності, а не конфіскації. З утворенням спеціалізованих підрозділів конфіскації слідчі та прокурори розвиватимуть спеціалізовані навички, необхідні для ефективного представлення доказів з метою забезпечення дотримання законів про конфіскацію. Слідчі з питань конфіскації, на відміну від кримінальних слідчих, мають можливість проводити міжнародні розслідування з метою відстеження активів, що залишили юрисдикцію. За такого підходу фахівці з конфіскації повинні тісно співпрацювати зі своїми колегами з проведення кримінального переслідування. Досвід засвідчує, що важливо відстежувати активи на ранніх стадіях розслідування одночасно з розслідуванням предиката або відмивання грошей, а також що включення цього питання до плану розслідувань є першим кроком навігації зусиль з відстеження. Дослідники мають збирати інформацію про активи, що знаходяться в мішенях, їхніх сім'ях, асоційованих компаніях і пов'язаних з ними підприємствах, із державних джерел та інших державних установ. Публічний доступ до інформації можна отримати в Інтернеті, використовуючи пошукові системи та сайти соціальних мереж (включаючи архівовану інформацію), а також із комерційних баз даних, медіаджерел, бібліотек і деяких державних установ.

Протидія наслідкам заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, на початковому етапі розслідування також є вкрай важливою.

Світова спільнота визначила своїм пріоритетом питання конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, ще 1990 року, прийнявши Конвенцію про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [68]. Зазначена Конвенція ратифікована майже всіма країнами Європи.

Ратифікувавши Конвенцію, держави-учасниці взяли на себе зобов'язання вжити законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення їх спроможності конфісковувати засоби й доходи або власність, вартість якої відповідає таким доходам; встановлювати і відстежувати власність, яка підлягає конфіскації, і запобігати будь-якому використанню, будь-якій передачі чи будь-якому розпорядженню такою власністю.

Не вдаючись до ґрунтовного аналізу положень зазначеної Конвенції, акцентуємо лише на сутності прелімінарних заходів.

Зокрема, ст. 11 Конвенції передбачає, що на прохання іншої Сторони, яка порушила кримінальне переслідування або судовий розгляд справи з метою конфіскації, Сторона вживає необхідних прелімінарних заходів, таких як заморожування чи накладення арешту, з метою запобігання будь-якому використанню, передачі або розпорядженню власністю, що пізніше може бути предметом клопотання про конфіскацію або яка може бути такою, що відповідатиме вимогам клопотання.

Стаття 31 Конвенції визначає, що кожна держава-учасниця вживає максимальною мірою, можливою в межах її внутрішньої правової системи, таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливої конфіскації:

а) доходів від злочинів, що визначені цією Конвенцією, або майна, вартість якого відповідає вартості таких доходів;

б) майна, обладнання та інших засобів, які використовувалися або призначалися для використання під час вчинення злочинів, що визначені цією Конвенцією. Кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості виявлення, відстеження, заморожування або арешту будь-чого з переліченого зазначеною статтею з метою подальшої конфіскації. Якщо такі доходи від злочинів були перетворені частково або повністю в інше майно, заходи, зазначені в цій статті, застосовують до такого майна.

Отже, ратифікована Україною Конвенція визначає два види прелімінарних заходів – заморожування та накладення арешту. Якщо поняття накладення арешту

закріплено в КПК України, то поняття прелімінарних заходів і заморожування в українському законодавстві немає.

Свою чергою Європейський Союз визначив заморожування та конфіскацію коштів як найефективніші засоби протидії злочинності.

Зокрема, у Регламенті від 14 листопада 2018 року про взаємне визнання наказів про заморожування та постанов про конфіскацію [225] зазначено, що оскільки злочинність часто має транснаціональний характер, ефективне транскордонне співробітництво є важливим для заморожування та конфіскації засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом. У цьому нормативному акті потлумачено поняття «freezing order», тобто «наказ про заморожування». Згідно з ч. 1 ст. 2 зазначеного Регламенту, «наказ про заморожування» означає рішення, видане або затверджене органом, що його видав, для запобігання знищенню, перетворенню, вилученню, передачі або розпорядженню майном з метою його конфіскації.

Зазначений Регламент передбачає, що наказ про заморожування коштів може бути прийнятий суддею, судом або прокурором, що компетентний у відповідній справі, або іншим компетентним органом, який визначений такою державою-емітентом і який є компетентним у кримінальних справах, щоб замовити заморожування майна або виконати постанову про заморожування відповідно до національного законодавства.

Лише з прийняттям 14 жовтня 2014 року Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-VII до КПК України внесено зміни, якими передбачено механізм, що опосередковано нагадує заморожування коштів. Цей Закон доповнює ч. 2 ст. 170 КПК України абзацом другим такого змісту: «У невідкладних випадках, з метою забезпечення збереження речових доказів або можливої наступної конфіскації чи спеціальної конфіскації коштів та іншого майна, у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, арешт на майно або кошти на рахунках фізичних та юридичних осіб у фінансових установах може бути накладено за письмовим рішенням Директора

Національного антикорупційного бюро України, погодженим прокурором. Такі заходи застосовуються на строк до 72 годин. Директор Національного антикорупційного бюро України впродовж 24 годин з моменту прийняття такого рішення звертається до слідчого судді, суду з клопотанням про арешт майна. Якщо у визначений цією частиною строк прокурор не звернувся до слідчого судді з клопотанням про арешт майна або якщо в задоволенні такого клопотання було відмовлено, попередній арешт на майно або кошти вважається скасованим, а вилучене майно або кошти негайно повертаються особі» [133].

Попри те, що цей механізм дозволяє НАБУ за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури застосовувати механізми арешту коштів без судового рішення, що схожий на заморожування активів, він не є ефективним з огляду на те, що строку до 72 годин на практиці не буде достатньо для підготовки, внесення до суду, судового розгляду, виготовлення суддею судового рішення, доставляння його до банківської установи, надходження його до виконавця та відповідно накладення арешту на цей рахунок.

Також незрозумілою є необхідність участі в цьому процесі саме Директора НАБУ, що не входить до складу слідчої групи та не є керівником органу досудового розслідування, а не детектива, який безпосередньо здійснює досудове розслідування в кримінальному провадженні.

Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» від 18 лютого 2016 року № 1019-VIII ще більше ускладнив процес попереднього арешту майна [123].

Цей Закон вносить зміни до ст. 170 КПК України, зокрема її частину 9 викладено в такій редакції:

«У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у

кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна. Якщо у визначений цією частиною строк прокурор не звернувся до слідчого судді із клопотанням про арешт майна або якщо в задоволенні такого клопотання було відмовлено, попередній арешт на майно або кошти вважається скасованим, а вилучене майно або кошти негайно повертаються особі».

Тобто законодавець зменшив ще на 24 години строк попереднього арешту майна, хоча й попередніх 72 годин не було достатньо для ефективного використання на практиці зазначених норм. Фактично цей механізм не є дієвим з огляду на те, що клопотання про накладення арешту, згідно зі ст. 172 КПК України, розглядають у строк до 2 днів, якого на практиці судді не дотримуються, з можливістю для суддів направити клопотання для усунення недоліків.

З огляду на викладене, для вдосконалення норм, передбачених ст. 170 КПК України, у частині заморожування активів або ж попереднього арешту вважаємо, що до КПК України має бути внесено зміни. У зв'язку із цим вважаємо за необхідне ч. 9 ст. 170 КПК України викласти в такій редакції:

«З метою забезпечення збереження речових доказів, спеціальної конфіскації, конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, а також відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення за рішенням детектива Національного антикорупційного бюро України, погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи

застосовуються строком до 10 діб. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 72 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна».

Такі механізми нададуть стороні обвинувачення можливість частково імплементувати норми, передбачені Конвенцією про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, й ефективніше протидіяти наслідкам заволодіння коштами.

Також вважаємо, що аналогічний механізм доцільно впровадити в діяльність слідчих ДБР за погодженням із процесуальними керівниками.

Механізмами замороження коштів на певний період володіють правоохоронці низки країн Європи, причому вони часто їх застосовують навіть без запитів здійснити такі дії з боку українських правоохоронців. Зокрема, у межах міжнародного співробітництва з компетентними органами Швейцарії в запиті порушували питання щодо вилучення банківської документації панамської компанії з рахунком, відкритим у швейцарській банківській установі. Зазначений запит було виконано, швейцарська сторона прийняла рішення про заморожування залишків коштів на рахунку компанії, яка фігурувала в українській справі, на термін 90 днів, про що було поінформовано українську сторону, і в цей строк необхідно було вжити заходів щодо накладення на них арешту із застосуванням процедури міжнародного співробітництва.

З огляду на викладене, обставинами, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, вважаємо також обставини, які нададуть можливість у максимально стислі строки застосувати прелімінарні заходи щодо майна, стосовно якого є підстави вважати, що воно набуто незаконним шляхом.

2.2. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців

Слідчу ситуацію О. Н. Колесніченко і В. О. Коновалова визначають як характер доказової та оперативної інформації про обставини, що підлягають встановленню, а її основним змістом є характер тих завдань, що впливають на обрання слідчим напряму розслідування [64, с. 55–56].

На думку Р. Л. Степанюка, типова слідча ситуація може бути визначена як сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії кримінальних правопорушень злочинів абстрагована штучна модель, що відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обстановку, що склалася на відповідному етапі розслідування. Отже, типізація слідчих ситуацій у процесі формування методик розслідування злочинів, учинених у бюджетній сфері України, можлива за умови виділення інформації про окремі елементи найбільш значущих і таких, що часто зустрічаються, компонентів слідчої ситуації, які стосуються обставин вчиненого злочину і процесу розслідування [159, с. 150].

До першої групи компонентів належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності:

- а) особу (осіб), яка вчинила злочин;
- б) спосіб злочину;
- в) сліди злочину;
- г) предмет посягання і розмір заподіяної злочином шкоди;
- д) зв'язки з іншими злочинами.

Другу групу становить сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування:

- а) стан доказової бази;
- б) можливості слідства;

в) лінію поведінки підозрюваних (обвинувачених) та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, які намагаються втручатися в процес розслідування, тощо.

Під час формування методики розслідування названі компоненти (їхня змістовна характеристика) можуть комбінуватися по-різному, що визначено за результатами аналізу слідчої практики. Для певних категорій злочинних діянь мають обирати ті елементи слідчої ситуації, наявність або відсутність яких на певному етапі розслідування є найтипівішими на практиці, значущими для формулювання систематизованих і конкретизованих рекомендацій [159, с. 150–151].

Блок ситуацій А «Характеристика інформації про обставини злочину».

Типові слідчі ситуації може бути виокремлено залежно від:

- а) повноти інформації про подію злочину, що стосується об'єктивної сторони діяння;
- б) повноти інформації про особу злочинця;
- в) повноти інформації про предмет посягання;
- г) наявності й повноти інформації про взаємні зв'язки злочинів різних видів у межах технології злочинної діяльності.

Блок ситуацій Б «Характеристика стану розслідування» охоплює типові слідчі ситуації залежно від:

- а) підстав для порушення кримінальної справи (реєстрації кримінального провадження);
- б) ступеня поінформованості підозрюваних осіб про виявлення ознак злочину (наявність або відсутність фактора раптовості);
- в) наявності протидії розслідуванню;
- г) позиції сторони захисту щодо пред'явлених звинувачень [159, с. 153–154].

Блок ситуацій А поширений для рекомендацій з початкового етапу розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців.

Блок ситуацій Б визначають на підставах, що характеризують певну інформацію про процес розслідування. Такі ситуації може бути визначено як для початкового, так і наступного етапів розслідування.

Характеристика джерел інформації про подію, що може виявитися злочинною, тобто даних, що засвідчують наявність у виявленому діянні ознак злочину, може мати значення, передусім з огляду на можливості суб'єктів, які виявили відповідну подію. Саме цю підставу найчастіше застосовують для типізації слідчих ситуацій у методиках розслідування службових розкрадань [28, с. 50–184].

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування слід визначати відповідно до типових джерел інформації – підстав для початку досудового розслідування.

Із цього приводу І. І. Когутич зазначає, що характер і структура початкового етапу розслідування розкрадань, вчинюваних привласненням, розтратою майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем, безпосередньо залежать від наявної слідчої ситуації. Ця ситуація обумовлена переважно обсягом і змістом наявної в слідчого інформації щодо розслідуваного злочину [62].

Відповідно до зазначених чинників на момент реєстрації кримінального провадження про розкрадання утворюються дві типові ситуації:

1. Ситуація, за якої встановлено факт розкрадання, але ще не відомо про осіб, що його вчинили.
2. Ситуація, за якої ймовірні розкрадачі відомі, але факт розкрадання ще достовірно не встановлено.

Початковий етап розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, здебільшого поєднує обидві ці слідчі ситуації: факт заволодіння достовірно не встановлений та не відомі особи, які вчинили кримінальне правопорушення.

Непоодинокими є випадки в слідчій практиці, коли кримінальні правопорушення вчинено в умовах неочевидності, що створює для слідчого низку проблем щодо побудови версій та організації процесу розслідування.

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців вчиняють переважно в умовах неочевидності. Сторона захисту завжди буде наполягати, що це господарські правовідносини між суб'єктами підприємницької діяльності; державні органи контролю під час проведення перевірок будуть стверджувати, що під час проведення тендерних процедур не було допущено порушень вимог закону; укладення договору було проведено лише після прийняття колегіального рішення тендерного комітету (конкурсної комісії); контрагент у вигляді іноземної юридичної особи має належну репутацію, зареєстрований у європейській країні та має розрахунковий рахунок, відкритий у банківській установі з високою репутацією; первинну фінансово-господарську документацію знищено; немає даних про завищення вартості обладнання, що закуповують, неможливо встановити її ринкову вартість у зв'язку з тим, що таке обладнання на митну територію України постачають уперше; державне підприємство, якому завдано збитків, заперечує факт їх настання тощо.

Водночас слідчий у процесі цього розслідування може отримати ключовий доказ, наприклад, унаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій або аналізу інформації на вилученій комп'ютерній техніці, який дає підстави стверджувати, що була попередня домовленість щодо вчинення кримінального правопорушення, ціна обладнання, яке закуповувало державне підприємство, була умисно завищена в кілька разів, а кінцевим бенефіціаром коштів, отриманих унаслідок заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, буде юридична особа – нерезидент, власником якої є, наприклад, член Кабінету Міністрів України, що може нівелювати позицію сторони захисту й надасть можливість надалі притягнути учасників корупційної схеми до кримінальної відповідальності.

На думку О. В. Пчеліної, зміст розслідування кожного злочину полягає в установленні його обставин, які необхідні для прийняття обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні. Розслідування злочинів окремих видів здійснюють за типовою програмою, яка передбачає доказування переліку обставин, зазначених у ст. 91 КПК України. Криміналістика як прикладна наука пристосовує перелік обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, до типових умов, які виникають під час розслідування конкретних злочинів. Тому з огляду на обставини, що підлягають установленню (належать до предмета доказування) у кримінальному провадженні, доцільно виокремлювати тактичні завдання (задачі) розслідування. Ці тактичні завдання формулюють залежно від специфіки предмета доказування в кримінальних провадженнях за конкретним видом кримінального правопорушення та визначають основні напрями розслідування [142, с. 155].

Ми поділяємо позицію О. В. Пчеліної та вважаємо актуальним питання про визначення тактичних завдань розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців. Неможливо якісно розслідувати кримінальне правопорушення, не визначивши, що саме, у якому обсязі та за допомогою яких засобів потрібно з'ясувати. Тобто особа, яка здійснює досудове розслідування кримінального провадження, повинна сформулювати та поставити перед собою завдання розслідування, у процесі виконання яких і досягають завдань кримінального провадження, визначеного в ст. 2 КПК України. У криміналістичній науці тактичні завдання розслідування прийнято іменувати ще і як орієнтири в пізнавальній діяльності слідчого.

Слід розмежовувати тактичне завдання розслідування і криміналістичну характеристику злочинів. Адже обидві категорії є «орієнтирами». Однак призначення таких орієнтирів різне. Тактичні завдання розслідування злочинів дають змогу обрати як методику розслідування загалом, так і тактичної лінії поведінки слідчого на певному етапі розслідування, а от криміналістична характеристика злочинів указує на найпоширеніші, найвірогідніші ознаки

(властивості) злочинної події, знання про які надають слідчому можливість окреслити та сформулювати основні напрями розслідування такої злочинної події [90, с. 78; 140, с. 79].

У контексті зазначеного вище акцентуємо увагу на необхідності виокремлення тактичних завдань розслідування злочинів у сфері службової діяльності, оскільки це дасть змогу запропонувати слідчому можливі варіанти поведінки на кожному з етапів такої діяльності, сформулювати чітке уявлення про напрям розслідування, його проміжні рубежі, а також забезпечить організаційно-управлінську ефективність і результативність розслідування аналізованої категорії злочинів [166, с. 199].

Тактичні завдання розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, слід формулювати для кожного етапу такого розслідування відповідно до специфіки вчинення конкретного злочину та ситуативної зумовленості, а також для обрання тактики проведення окремих слідчих (розшукових) заходів у межах зазначеного розслідування.

Тактичні завдання розслідування виконують важливу функцію структуризації процесу розслідування, визначення його проміжків і зосередження на них уваги органу дізнання чи досудового розслідування [26, с. 127–128].

Виконання тактичних завдань сприяє цілеспрямованому, повному, об'єктивному та швидкому слідству. Знання тактичних завдань і можливих шляхів їх реалізації може допомогти слідчому уникнути можливих помилок, затягування та неповноти слідства.

Тактичні завдання розслідування є також складовою планування та організації розслідування злочинів як структурного елементу кожної методики розслідування [141, с. 205].

До з'ясування сутності тактичного завдання розслідування злочинів є чимало наукових підходів. Зокрема, В. Є. Корноухов розглядає тактичне завдання як частину процесу розслідування, що відображає співвідношення між ситуацією розслідування і тактичною метою та визначає спосіб дії [73, с. 39–40];

А. Ф. Волобуєв тактичним завданням розслідування пропонує вважати окреме (проміжне) завдання на шляху виконання певного загального (стратегічного) завдання кримінального судочинства, пов'язаного із застосуванням криміналістичних засобів, прийомів і методів [27, с. 84].

Деталізоване трактування тактичного завдання розслідування формулює Р. Л. Степанюк, визначаючи його як зумовлену правовими, часовими або ситуаційними чинниками конкретну проміжну мету розслідування, якої необхідно досягти шляхом застосування криміналістичних засобів, прийомів і методів. Отже, попри відмінність у формулюваннях, більшість науковців намагаються зауважити, що тактичне завдання розслідування визначає мету цієї пізнавальної діяльності на окремих проміжках. Саме тому завдання є проміжними щодо інших. Адже сутність досудового розслідування полягає в динамічності процесу, спрямованого на пошук, збір, дослідження, оцінювання й використання доказів.

Тактичні завдання розслідування, зокрема і заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, дають змогу особі, що провадить досудове розслідування, сформулювати чітку картину про основні напрями розслідування, зв'язок механізму злочину (їх сукупності), джерел доказової інформації та криміналістичних засобів їх виявлення, фіксації, дослідження тощо. Насправді тактичні завдання розслідування надають можливість умовно розділити процес розслідування на окремі блоки, що допоможе його оптимізувати.

Також В. А. Журавель обстоює думку, що досудове розслідування передбачає необхідність виконання широкого кола завдань. Учений переконаний, що основні завдання є стратегічними, такими, що впливають із предмета доказування та обставин, які підлягають з'ясуванню загалом у процесі розслідування окремого різновиду злочинів. Вони спрямовані на досягнення правової мети, за своєю сутністю є усталенішими й зазнають меншого впливу ситуаційних чинників. Локальні завдання ж є тактичними, що мають чітко визначену ситуаційну зумовленість [51, с. 197–202].

Тактичні завдання розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, визначають шляхом вивчення всіх матеріалів кримінального провадження, оцінювання слідчої ситуації, встановлення наявних сил і засобів. Після цієї розумової діяльності слідчий (оперативний працівник) приймає конкретне тактичне рішення, спрямоване на виконання певного проміжного (тактичного) завдання розслідування.

Для ефективної та якісної реалізації тактичних завдань потрібно правильно організувати процес розслідування. Серед зазначених дій важливе місце посідає діяльність із планування розслідування, що полягає в здійсненні розумового процесу щодо аналізу вихідної інформації, тобто всіх доказів у конкретному кримінальному провадженні, узагальнення важливих для справи фактів і висунення на цій підставі версій, визначення сил та засобів, які можна залучити до розслідування, а також аналіз ризиків вчинення певних дій на конкретному етапі розслідування з метою недопущення або мінімізації можливості окремих осіб знищити речові докази й документи, видалити листування, яка здійснювали з мобільних телефонів чи комп'ютерної техніки. Для перевірки кожної з висунутих версій доцільно чітко окреслити тактичні завдання (обставини, що підлягають установленню), вирішення яких дасть змогу підтвердити чи спростувати версію, яку перевіряють. Крім того, необхідно визначити заходи для реалізації конкретних тактичних завдань, виконавців і терміни виконання.

Зазначене засвідчує нашу думку стосовно невід'ємного зв'язку тактичного завдання та планування розслідування. Останнє є важливим елементом усіх етапів розслідування злочинів у сфері службової діяльності. А отже, можна стверджувати, що тактичні завдання розслідування є обов'язковим елементом окремої криміналістичної методики. Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що тактичні завдання розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності – це перелік завдань, притаманних для певного етапу розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, який формулюють на підставі предмета доказування з огляду на типові слідчі ситуації. Цей перелік є

невіддільною частиною методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності [142, с. 158].

Розслідування заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців потребує від сторони обвинувачення швидких й активних дій, передусім коли про факт розслідування стало відомо особам, які є потенційними підозрюваними.

Задля якісного розслідування заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців слідчому потрібно знати ознаки, притаманні складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, – привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, що сприятиме належному плануванню розслідування цього кримінального правопорушення.

На нашу думку, найгрунтовніше тему методики розслідування корупційних злочинів досліджує М. І. Хавронюк. Результатом тривалої роботи за цим напрямом став вихід друком посібника за його редакцією [74], до розроблення якого долучалися також О. О. Дудоров, О. О. Житний, К. П. Задоя, Д. О. Калмиков, В. В. Луцик, В. О. Навроцький, Р. М. Шехавцов. Цей посібник було укладено в тісній взаємодії з детективами НАБУ на підставі сучасної практики розслідувань і судового розгляду корупційних кримінальних правопорушень.

Досліджуючи тематику криміналістичної характеристики корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним оберненням чужого майна на свою користь чи користь інших осіб, В. О. Навроцький зазначає, що ознаками для всіх складів злочинів, передбачених ч. 2 ст. 191, є:

- 1) об'єкт;
- 2) предмет – чуже майно;
- 3) діяння. Для кожного зі складів злочинів воно різне й може полягати в таких діях щодо чужого майна: а) привласнення; б) розтрата; в) заволодіння;
- 4) наслідки;
- 5) причиново-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками;

б) спосіб – зловживання своїм службовим становищем;

7) ознаки суб'єкта, зокрема: а) статус фізичної особи; б) досягнення віку 16-ти років (визначено на підставі ч. 2 ст. 22 КК України); в) осудність; г) статус службової особи;

8) вина у формі прямого умислу;

9) корисливий мотив.

Аналізуючи ці ознаки, В. О. Навроцький зазначає, що в разі вчинення злочину, передбаченого ст. 191, відбувається порушення двох об'єктів:

1) обов'язкового основного – відносин власності (заподіюється шкода власнику – він стає біднішим унаслідок вчинення такого роду злочину);

2) обов'язкового додаткового – відносин, які складаються з приводу розподілу матеріальних благ у суспільстві (відбувається протиправне збагачення винного або інших осіб за його вибором).

Унаслідок вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191, власник стає біднішим, а винний (чи за його вибором – інша особа) збагачується. Це засвідчує характер наслідків аналізованих складів кримінальних правопорушень. Соціальний зміст таких наслідків полягає в порушенні права власності, загально визнаних засад співіснування в суспільстві. На рівні конкретного злочину такі наслідки втілюються в негативні зміни в зовнішньому світі, доступні встановленню та оцінці. Це заподіяння власнику прямої дійсної матеріальної шкоди у вигляді зменшення загальної маси майна, яким власник може володіти, користуватися, розпоряджатися. Розмір цієї шкоди відповідає кількості та вартості майна, яке стало предметом привласнення, розтрати чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Водночас наслідком звернення майна на користь інших осіб (самого винного або за його вибором іншої особи) є збільшення кількості та вартості майна, яке знаходиться у їх володінні. Безпідставне й протиправне збагачення завдяки вчиненню кримінального правопорушення є небезпечним наслідком, оскільки підриває інститут власності та принципи розподілу матеріальних благ у суспільстві, порушує підстави виникнення цивільних прав, спонукає до вчинення нових кримінальних

правопорушень тощо. Причому ці наслідки (шкода власнику й збагачення винного чи іншої особи) нерозривно пов'язані. Кримінальні правопорушення, пов'язані з оберненням майна на користь окремих осіб, неодмінно ведуть до того, що майно переходить зі сфери власності одного суб'єкта до сфери фактичного володіння, користування, розпорядження іншого. Не може бути такої ситуації, щоб настала лише частина окреслених наслідків. Тому обидва ці об'єкти є основними – такими, які відображають соціальний і юридичний зміст посягання, й обов'язковими – настають завжди в разі вчинення будь-якого кримінального правопорушення. Ще одним обов'язковим додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191, є відповідні відносини у сфері службової діяльності, оскільки це кримінальне правопорушення вчиняють шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Цікавим є історичний екскурс, здійснений В. О. Навроцьким, щодо визначення «розкрадання на користь третіх осіб», що є поширеним способом вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, коли майно внаслідок зловживання службовою особою своїм службовим становищем обертається не на власну користь, а на користь третіх осіб – юридичної особи-нерезидента, яку фактично контролюють організатор і дійсний бенефіціар злочину.

На переконання цього вченого, у теорії кримінального права і правозастосовній практиці здавна є поняття «розкрадання на користь третіх осіб», яке використовують для тих ситуацій, коли відбувається вилучення чужого майна (здебільшого належного юридичним особам чи державі загалом, територіальним громадам), і його обернення на користь не винного, а третьої особи (третіх осіб). Тобто суб'єкт злочину досягає протиправного та безпідставного збагачення не для себе особисто, а для інших осіб, вчинює злочин у їхніх інтересах [74, с. 19–20].

На наявність користі під час вчинення «розкрадання на користь третіх осіб» здебільшого вказують:

а) близькі стосунки із фізичними особами, яким передають вилучене чуже майно. Винний внаслідок передавання майна може: уникати власних витрат на

матеріальну підтримку таких осіб (дітей, батьків, інших родичів, утриманців); отримувати вигоду від спільного використання майна (під час відпочинку, подорожі, реалізації хобі); розраховувати на отримання в майбутньому віддяки за передане майно (передання йому іншого майна чи цінностей, надання послуг);

б) певний зв'язок з юридичною особою, якій передають майно.

Загалом, поділяючи думку В. О. Навроцького, вважаємо за необхідне зазначити, що під час вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, часто службова особа підприємства, передусім у разі вчинення злочину в складі злочинної організації чи організованої групи, діючи в межах ієрархічно сформованої структури, може виконувати роль виконавця під час вчинення конкретного злочину, розуміючи злочинність своїх дій, в інтересах третіх осіб – юридичної особи-нерезидента та конкретно його бенефіціарного власника, з кар'єристичних міркувань, які пов'язані з бажанням кар'єрного зростання, так і збереження посади, на якій він уже перебуває.

Для прикладу, усвідомлюючи, що організатор кримінального правопорушення здатен неформально вплинути на прийняття кадрових рішень на певному підприємстві й може звільнити його за невиконання контракту або не продовжити контракт; розуміючи протиправність своїх дій та їх вчинення всупереч інтересам підприємства в інтересах третіх осіб, службова особа розуміє, що їй надалі буде дозволено отримати матеріальну вигоду (наприклад, службова особа підписує завідомо для підприємства, керівником якого вона є, збитковий контракт з іноземним підприємством, бенефіціаром якого є народний депутат України, натомість отримує неформальний дозвіл на заволодіння на свою користь коштами підприємства через укладення збиткового контракту з підконтрольною вже йому компанією та гарантії прикриття, у разі необхідності, її злочинної діяльності з боку правоохоронних органів через їх підконтрольність цьому народному депутату.

Водночас В. О. Навроцький акцентує й на інших мотивах таких дій, наприклад, з метою прикриття іншого злочину, відвернення уваги, помсти, коли

учасник колегіального органу діє з почуття солідарності з іншими його учасниками й хоче допомогти збагатитися іншим, які є його однопартійцями, друзями тощо.

З огляду на викладене, не завжди службова особа, будучи виконавцем заволодіння чужим майном шляхом зловживання своїм службовим становищем в інтересах юридичної особи-нерезидента, буде отримувати матеріальну вигоду від вчинення цього кримінального правопорушення, і для доведення наявності складу кримінального правопорушення достатньо довести факт наявності умислу у виконавця на вчинення розкрадання на користь третьої особи.

Продовжуючи характеристику ознак кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, В. О. Навроцький зазначає, що об'єктивна сторона цього злочину охоплює дві обов'язкові дії:

1) вилучення майна з володіння власника чи уповноваженої ним особи (до цього прирівнюється і вилучення майна від особи, яка незаконно володіє чужим майном, тобто «викрадення викраденого»);

2) оборнення майна на власну користь чи користь інших осіб [74, с. 22].

Діяння в разі вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 191, як і будь-яких інших злочинів, що належать до групи «розкрадань», полягають у вилученні майна від власника та зверненні його на користь інших осіб. Усі склади злочинів, передбачені цією статтею КК, виконують лише шляхом активної поведінки – дії.

У разі заволодіння злочинна дія передбачає:

а) вилучення чужого майна з володіння власника чи уповноваженого ним органу. Цю дію виконують шляхом різноманітних операцій, які полягають у вивезенні, винесенні майна, платіжних операціях з переведення коштів на інший рахунок тощо;

б) звернення чужого майна на власну користь – прийняття його з метою використання як власного. Такі дії полягають у включенні чужого майна до сфери свого володіння.

Усі діяння, передбачені ч. 2 ст. 191 КК України (не лише заволодіння), вчинюють шляхом зловживання службовим становищем. Визначаючи, що саме слід визнавати зловживанням службовою особою своїм службовим становищем, слід ураховувати таке:

– за своєю конструкцією склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, становить поєднання складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 цієї статті та (у частині, яка стосується зловживання службовим становищем) ст. 364 КК України;

– притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 191 КК України вимагає доведення ще й ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України (крім наслідків, у випадку привласнення, розтрати чи заволодіння чужим майном потрібно доводити наявність не істотної шкоди чи тяжких наслідків, зміст яких визначений у п. 3, 4 примітки до ст. 364 КК України, а й наслідків відповідних форм «розкрадання»);

– спосіб привласнення, розтрати чи заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем загалом ідентичний зловживанню, передбаченому ст. 364 КК України.

В абзаці 1 п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» зазначено, що службовому зловживанню притаманне те, що службова особа незаконно, всупереч інтересам служби, використовує надані їй законом повноваження [137].

Дослідник В. В. Луцик розглядає типові слідчі ситуації та пропонує рекомендований комплекс дій у разі їх виникнення.

Перша ситуація. Відомості про подію кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, отримані за результатами перевірок чи ревізій. Ця слідча ситуація зумовлена наявністю в ч. 2 ст. 12 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» обов'язку працівників органу державного фінансового контролю у випадках виявлення зловживань і порушень законодавства передавати правоохоронним органам

матеріали ревізій. Також Закон зобов'язує цих осіб під час вилучення документів у зв'язку з їх підробленням або виявленими зловживаннями негайно повідомити про це в правоохоронні органи. Після отримання матеріалів перевірок чи ревізій працівники органів досудового розслідування мають внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) і проводити досудове розслідування в загальному порядку. Інша ситуація виникає, коли ревізію чи перевірку слід провести в уже відкритому кримінальному провадженні. Законодавство та судова практика неоднозначно вирішують питання про можливість призначення перевірок і ревізій у кримінальному провадженні. Така ситуація зумовлена сучасним підходом щодо послаблення тиску на бізнес і захист інтересів суб'єктів господарювання. Однак, з огляду на зміст ч. 2 ст. 93 КПК України, висновки перевірок і ревізій є джерелами доказів у кримінальному провадженні, у зв'язку з чим постає питання щодо правильного їх залучення в процес доказування. Одним із видів державного фінансового контролю, згідно із Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», є інспектування, яке здійснюють у формі ревізії, воно полягає в документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, що повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладають в акті (ст. 4 цього Закону). Згідно з пп. 3.1 п. 3 Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України, працівники органів державної контрольно-ревізійної служби за зверненнями правоохоронних органів можуть брати участь у перевірках, що проводять правоохоронні органи в підконтрольних установах та на інших об'єктах контролю – як спеціалісти. Працівників органів Державної аудиторської служби України направляють для участі в перевірках, що проводять правоохоронні органи, на підставі листа відповідного органу Державної аудиторської служби України. Під час участі в перевірці спеціаліст використовує свої спеціальні знання і в межах компетенції надає консультації та

відповіді на порушені питання, фіксує факти порушення законодавства з питань використання та збереження фінансових ресурсів, необоротних й інших активів, правильності визначення потреби в бюджетних коштах і взяття зобов'язань, стану й достовірності бухгалтерського обліку та фінансової звітності, визначає розмір заподіяної матеріальної шкоди (збитків) і посадових (службових) осіб, унаслідок дій або бездіяльності яких допущено порушення законодавства та завдано матеріальної шкоди (збитків). Результати участі спеціаліста в перевірці оформляють довідкою, яку складають на чистому аркуші паперу, її підписує спеціаліст, зазначаючи посаду й назву органу, у якому він працює. Довідку складають у двох примірниках, один з яких після підписання спеціалістом надсилають правоохоронному органу – ініціатору перевірки. Другий примірник довідки залишається у відповідному органі Державної аудиторської служби України.

Системний аналіз цих норм дає підстави для висновку, що законодавство розмежовує статус працівників Державної аудиторської служби України, які є спеціалістами в кримінальному провадженні та ревізорами в порядку ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні». Крім того, різниться процесуальне оформлення результатів їхньої діяльності, оскільки спеціаліст складає довідку, а ревізор – акт перевірки. У зв'язку із цим рекомендовано залучати до огляду місця події працівників контролюючих органів як спеціалістів, що сприятиме швидшому встановленню фактів порушення фінансової дисципліни на підприємстві та виявленню фактів привласнення чи розтрати чужого майна. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року містить пряму норму, згідно з якою НБУ, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, орган державного фінансового контролю, НАЗК, а також інші державні органи, що здійснюють державний контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами законодавства, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним до підслідності НАБУ, зобов'язані за зверненням НАБУ проводити в межах своєї компетенції ревізії, перевірки й

інші дії щодо контролю за дотриманням законодавства фізичними та юридичними особами.

Схожа норма також міститься в п. 5 ч. 5 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні»: підставою призначення позапланової виїзної ревізії є надходження доручення щодо проведення ревізій у підконтрольних установах від органів прокуратури, органів доходів і зборів, Національної поліції, Служби безпеки України (СБУ), НАБУ, у якому містяться факти, що свідчать про порушення підконтрольними установами законів, перевірку дотримання яких віднесено до компетенції органів державного фінансового контролю. Частина 8 ст. 11 цього Закону встановлює, що орган або особа, що ініціює проведення позапланової виїзної ревізії, подає до суду письмове обґрунтування підстав ревізії та дати її початку й закінчення, документи, які, відповідно до ч. 5 і 7 цієї статті, засвідчують виникнення підстав для проведення ревізії, а також на вимогу суду інші відомості. У зв'язку із цим слідчий/детектив зобов'язаний звернутися з клопотанням до слідчого судді про призначення позапланової ревізії. Відповідно до п. 78.1.11 ст. 78 Податкового кодексу України, позапланову перевірку здійснюють за наявності отриманого судового рішення суду (слідчого судді) про призначення перевірки або постанову органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого, прокурора, винесену ними відповідно до закону [117].

Однак під час застосування цих норм практичним працівникам досудового розслідування необхідно враховувати, що положення КПК України не відносять до компетенції слідчого судді вирішення питання щодо надання дозволу на проведення перевірки, а ст. 132 КПК України не передбачає такого заходу забезпечення кримінального провадження і не регламентує порядок розгляду таких клопотань слідчого, обсяг доказування під час розгляду такого клопотання, критерії, за якими слідчий суддя повинен визначати достатність підстав для надання дозволу на проведення податкової перевірки. Отже, рекомендується в разі потреби залучати працівника органів державного контролю як спеціаліста з метою уникнення надалі клопотань сторони захисту про визнання недопустимими отриманих доказів.

Доведення умислу під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців (за найпоширеніших способів вчинення кримінального правопорушення) полягає здебільшого в:

– доведенні обізнаності службової особи про дійсну вартість обладнання, яке постачали для потреб підприємства;

– доведенні обізнаності службової особи про можливість постачання обладнання за нижчою ціною;

– створенні або обізнаності про створення підлеглими особами неконкурентних умов для юридичних осіб, які могли реалізувати обладнання.

Докази умисних дій під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії можливо отримати зі змісту листування цієї особи (як у результаті гласних дій, зокрема обшуку, так і негласних слідчих дій).

Під час розслідування одного з кримінальних проваджень встановлено, що керівник великого енергетичного підприємства України з власної електронної пошти здійснював листування з керівником підприємства-нерезидента, яке виробляє обладнання для потреб цього енергетичного підприємства як службова особа, так і представник компанії-нерезидента, на рахунки якого мали надходити 15–20 % від коштів, отриманих від державного підприємства, перерахування яких також залежало від нього.

Обшук, зазначає В. В. Луцик, проводять переважно за місцем роботи й проживання підозрюваних, в інших приміщеннях, що їм належать, їхніх автомобілях. Можуть бути обшукані службові кабінети, приміщення цехів і складів, робочі місця у виробничих приміщеннях, приміщеннях бухгалтерії. Обшуки проводять в осіб, які відповідальні за підготовку й підписання документів, можуть накладати арешт на майно, зокрема вклади в банках. Арешт на майно накладають для забезпечення відшкодування збитків і конфіскації майна. Складність під час проведення обшуку створює вилучення комп'ютерної техніки й електронних носіїв інформації. По-перше, ці дії рекомендують виконувати у формі «обшуку-огляду», під час якого слід детально не лише

фіксувати факт вилучення конкретного об'єкта, а й детально описувати, фотографувати його місцезнаходження у взаємозв'язку з іншими виявленими на місці обшуку предметами. По-друге, слід уживати заходів щодо збереження виявлених джерел доказів. Хоча для проведення цих дій рекомендують залучати відповідного фахівця, однак і слідчий має володіти мінімумом знань для розуміння роботи комп'ютера та збереження електронної інформації [74, с. 37].

Учений Р. М. Шехавцов виокремлює типові слідчі ситуації та рекомендований комплекс дій у разі їх виникнення на початковому етапі розслідування зловживання службовою особою своїм службовим становищем, що також є рекомендованим на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців:

1. Відомості про подію злочину отримано внаслідок здійснення оперативно-розшукової діяльності. У такій ситуації на момент внесення відомостей до ЄРДР слідчий, прокурор нерідко мають у своєму розпорядженні зібрані оперативним підрозділом матеріали (копії або оригінали рішень органів державної влади, місцевого самоврядування, документів щодо фінансово-господарських операцій, узагальнення нормативно-правових актів у сфері діяльності службової особи, суб'єктів господарювання, витяги з різних державних реєстрів і системи ProZorro, повідомлення, одержані внаслідок конфіденційного співробітництва, матеріали проведення окремих оперативно-розшукових заходів тощо), які містять обсяг інформації, достатній не тільки для початку кримінального провадження, а й для забезпечення активного збирання доказів про злочин. Це мінімізує ризики приховування чи знищення документів й інших матеріальних об'єктів, які можуть мати значення речових доказів у кримінальному провадженні. Слідчому, прокурору в цій та інших слідчих ситуаціях необхідно концентруватися на одержанні дозволів і здійсненні обшуків, тимчасових доступів до речей та документів у найстисліші строки з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Через важливість речей і документів як речових доказів для доказування в цій категорії кримінальних проваджень, а отже, підвищену увагу сторони захисту до

законності й обґрунтованості прийняття процесуальних рішень і процедури проведення обшуків, акцентуємо на тому, що з 16 березня 2018 року за новою редакцією ч. 3 ст. 234 КПК України передбачено необхідність зазначати в клопотанні щодо надання дозволу на проведення обшуку: індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планують відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням (п. 7 ч. 3 ст. 234 КПК України). Індивідуальними є такі властивості, риси матеріального об'єкта або особи, які надають можливість виокремити їх з-поміж однорідних (наприклад, наявність серійного номеру, спеціальних позначок). Родовими ознаками є властивості, риси, які притаманні групі однорідних матеріальних об'єктів (наприклад, зазначати в клопотанні як об'єкт пошуку не розпорядчі документи державної установи, бухгалтерські документи підприємства «НАЗВА» за період «з... до...», а найменування та відомі реквізити таких документів – постанова, наказ, розпорядження, протокол засідання конкурсної комісії від конкретної дати, щодо вирішення певного питання, накладна, ордер, платіжне доручення, рахунок-фактура, квартальний звіт щодо здійснення конкретних фінансово-господарських операцій за певний період часу конкретним суб'єктом господарювання). Доцільно зазначати, яке саме значення для досудового розслідування мають ці речі або документи, тобто доказами щодо яких саме обставин вчиненого кримінального правопорушення можуть бути дані, які в них містяться. Якщо матеріальні об'єкти, які планують одержати проведенням обшуку, є знаряддями кримінального правопорушення, предметами, документами, вилученими з обігу, то це має бути обов'язково зазначено в клопотанні. Якщо таких відомостей не повідомляти, то виникають підстави для відмови слідчим суддею у задоволенні клопотання щодо проведення обшуку (п. 2, 3 ч. 5 ст. 234 КПК України); обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування в добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України або за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом, а доступ до осіб, яких планують

відшукати, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу (п. 8 ч. 3 ст. 234 КПК України). Таке обґрунтування може полягати в зазначенні в клопотанні даних про те, що особа, у житлі чи іншому володінні якої необхідно провести обшук, є причетною до вчинення конкретного кримінального правопорушення шляхом здійснення певних дій, які забезпечили його готування, вчинення чи приховування, або вона набула процесуальний статус підозрюваної, щодо неї не застосовано затримання, тому з метою уникнення кримінальної відповідальності вона може знищити чи приховати речові докази, або є дані, які вказують на зацікавленість особи, у якої необхідно провести обшук, у неприязненні до кримінальної відповідальності підозрюваного, наприклад, через родинні зв'язки, дружні стосунки з останнім, або є дані про те, що особа, яку розшукують, може перебувати в певному житлі чи іншому володінні особи, однак, щоб унеможливити затримання співробітниками НАБУ, не виходить із цього приміщення в публічно доступні місця, тощо. Такі дані повинні бути конкретними, тобто містити посилання на процесуальний чи інший документ, де вони зафіксовані. Зазначене ґрунтується на нормативних приписах абзацу другого ч. 3 ст. 234 КПК України. Слідчий повинен завжди здійснювати критичний аналіз складеного ним клопотання щодо проведення обшуку в контексті вимог ч. 5 ст. 234 КПК України, щоб уникнути випадків відмов прокурора, слідчого судді в задоволенні такого клопотання. У ч. 5 ст. 234 КПК України з'явився новий пункт 5, який зобов'язує слідчого суддю з'ясовувати, чи є обшук найдоцільнішим і найефективнішим способом відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, встановлення місцеперебування розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанню в особисте й сімейне життя особи. Тому в клопотанні після обґрунтування проведення обшуку має міститися висновок про те що, з огляду на зазначене в описаних вище обставинах, які склалися в кримінальному провадженні, обшук у житлі чи іншому володінні особи є найдоцільнішим і найефективнішим способом відшукування та

вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, або він є найдоцільнішим та найефективнішим способом встановлення місцеперебування розшукуваної особи, і він є заходом, пропорційним втручанням в особисте й сімейне життя особи. Щодо пропорційності втручання в особисте та сімейне життя особи, у якій будуть проводити обшук, цей критерій прийняття рішення слідчим суддею щодо проведення обшуку можна виокремити з практики Європейського суду з прав людини в контексті тлумачення змісту ст. 8 Європейської конвенції з прав людини й означає наявність легітимної мети, тобто втручання здійснюють згідно із законом, воно є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (наприклад, рішення Європейського суду з прав людини у справах «Німіц проти Німеччини» від 16 грудня 1992 року, «Роумен та Шміт проти Люксембургу» від 25 лютого 2003 року, «Бук проти Німеччини» від 28 квітня 2005 року, «Пантелеєнко проти України» від 29 червня 2006 року, «Ратушна проти України» від 2 березня 2011 року), тобто відшукання речових доказів забезпечує встановлення особи злочинця та притягнення його до кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 6 ст. 234 КПК України, у разі відмови в задоволенні клопотання про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи слідчий, прокурор не має права повторно звертатися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на обшук того самого житла чи іншого володіння особи, якщо в клопотанні не зазначено нових обставин, які не розглядав слідчий суддя. Тобто мають бути одержані проведенням процесуальних дій (хоча б однієї) з нового джерела нові фактичні дані, які є підставою для проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. За нормативними приписами ч. 10 ст. 236 та абзацу другого ч. 1 ст. 107 КПК України обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксують за допомогою аудіо- та відеозапису. Відповідно до ч. 6 ст. 107 КПК України, незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є

обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих унаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними. Тож у випадках, коли під час обшуку відеокамера вийде з ладу, необхідно припинити проведення обшуку, знайти нову відеокамеру й продовжити відеозапис. Цей факт, а також застосування іншої відеокамери замість тієї, що вийшла з ладу, і перерви в здійсненні аудіо-, відеозапису через технічні причини (заміна акумуляторної батареї, технічного носія інформації), очікування захисника (адвоката) з припиненням на цей час проведення обшуку має бути обов'язково зазначені в протоколі обшуку, а також зафіксовані на відео. Під час проведення обшуку не має бути так, що відшукання документів, інших матеріальних об'єктів відбулося без фіксування цього за допомогою аудіо-, відеозапису, без присутності понятих, особи, у якої проводять обшук, або представника юридичної особи, у володінні якої проводять цю слідчу (розшукову) дію. Аудіо-, відеозапис обшуку слід починати з моменту початку обшуку до завершення підписанням його протоколу. Недотримання цих рекомендацій щодо проведення обшуків житла чи іншого володіння особи може призвести до визнання результатів цієї слідчої (розшукової) дії недопустимими доказами в кримінальному провадженні.

Важливими для доказування є допити як свідків осіб, які працюють:

– разом зі службовою особою та яким відомо про дії та рішення цієї особи, щодо яких є підстави вважати, що в них наявні ознаки зловживання владою або службовим становищем;

– в органах державної влади, місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях та які безпосередньо виконували такі рішення службової особи;

– в органах державної влади, місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях і які не є зацікавленими в результатах кримінального провадження, можуть дати як фахівці показання щодо змісту нормативних

приписів законодавства та звичайної практики його застосування службовими й іншими особами;

– у юридичній особі, яка одержала неправомірну вигоду внаслідок зловживання владою чи службовими повноваженнями, яким відомо про події, що передували та безпосередньо пов'язані з одержанням цією юридичною особою вигоди, яку сторона обвинувачення визначає як неправомірну, а також про взаємозв'язок між службовою особою та цією юридичною особою. Вилучені під час тимчасового доступу, обшуку речі й документи для вивчення їх на предмет наявності ознак їх підроблення можуть бути оглянуті.

2. Відомості про подію злочину, отримані за результатами планової ревізії чи перевірки. Така ситуація є найоптимальнішою для досудового розслідування. За підсумками ревізії чи перевірки (аудиторської, податкової) до органу досудового розслідування передають не тільки відповідний висновок чи акт їх проведення, який містить результати дослідження з питань діяльності органу, установи, підприємства, організації, а й матеріали, у переважній більшості випадків у вигляді копій фінансово-господарських і бухгалтерських документів, за результатами аналізу фінансово-господарської діяльності в разі встановлення порушень законодавства, за які передбачено кримінальну відповідальність або які містять ознаки корупційних діянь [74, с. 82–83].

У дискусійному останніми роками питанні щодо законності призначення ревізій та перевірок суб'єктів господарювання в кримінальних провадженнях слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду в ухвалі у справі № 243/6674/17-к від 6 березня 2018 року сформував правову позицію, за якою слідчий суддя, надаючи слідчому дозвіл на проведення перевірки, виходить за межі своїх повноважень і приймає рішення, яке не передбачене кримінальним процесуальним законодавством [172].

Отже, джерелом доказів у контексті положень ч. 2 ст. 93, ч. 1, п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України є висновки ревізій, акти перевірок, які були проведені поза межами кримінального провадження та отримані органом досудового розслідування.

Якщо таку ревізію чи перевірку не проводили, то в кримінальному провадженні призначають відповідну економічну, товарознавчу, інженерно-технічну або комплексну експертизу, яка може об'єднувати в різних комбінаціях залежно від потреб доказування вирішення питань, віднесених до предмета дослідження зазначених експертиз.

Слушно зауважують Н. М. Букаєв і В. В. Крюков, що нерідко службові особи, аби приховати зловживання службовими повноваженнями чи інший злочин у сфері службової діяльності, охоче зізнаються в службовій недбалості [20, с. 130].

Водночас сторона обвинувачення в такому випадку має уникати прагнення швидко завершити досудове розслідування кримінального провадження за фактами службової недбалості й продовжити розслідування кримінального провадження з метою встановлення всіх співучасників вчиненого кримінального правопорушення та доведення умислу.

Під час розслідування кримінальних правопорушень і на судовому слідстві відбувається постійне формування доказової та іншої інформації, починаючи від вірогідних припущень і закінчуючи достовірними знаннями про обставини його вчинення. Те саме відбувається під час будь-якого дослідження: для того щоб швидше здійснити перехід від імовірних до достовірних знань, у кримінально-процесуальному, як і будь-якому іншому, дослідженні використовують гіпотетичне мислення суб'єкта доказування. Основною формою такого пізнання є версія.

У літературі є різні визначення версії, наприклад:

– версія – це «...обґрунтоване припущення щодо окремого факту, групи фактів, які можуть мати значення для справи, що вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, їх зв'язок між собою і загальний зміст»;

– версія – це «...всі можливі тлумачення і пояснення досліджуваної події», «...слідча версія є певним розумовим процесом, що спрямований на об'єктивно істинне розслідування кримінальної справи, процесом, в ході якого змінюється характер наших знань про розслідувану справу, який ми висловлюємо за допомогою категорій імовірності та достовірності»;

– слідча версія – це обґрунтоване зібраними матеріалами припущення слідчого про форми зв'язку та причини окремих явищ розслідуваної події (або його загалом) як одне з можливих пояснень встановлених до цього часу фактів і обставин справи [114, с. 203; 160, с. 198].

У криміналістичній літературі версію традиційно вважають певним різновидом гіпотези, під час її розгляду виокремлюють логічну, змістовну й функціональні аспекти [11, с. 21].

Криміналістична версія, вважає О. Я. Бабаєв, – це обґрунтоване припущення учасника дослідження про суть і значення окремих фактів кримінальної справи, обставини, їхні зв'язки між собою, що проводять у межах кримінального судочинства [10, с. 76].

Під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, як і під час розслідування інших кримінальних правопорушень, одним із джерел доказів є допит свідка.

Водночас тривалість розслідування кримінальних проваджень і подальший судовий розгляд справ, пов'язаних із заволодінням чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, і можливість впливу, зокрема шляхом фінансового стимулювання, на свідків з боку зацікавлених у їхніх показаннях на власну користь осіб доцільно в кожному випадку за наявності підстав використовувати механізми, визначені ст. 225 КПК України (допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні), який передбачає можливість під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, стороні кримінального провадження звернутися до слідчого судді з клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, зокрема про одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб.

Це надасть можливість суттєво знизити ризики для прокурора в разі зміни показань свідками на стадії судового розгляду. За наявності достатньої мотивації з боку сторони захисту свідок навіть може визнати, що свідомо надавав на стадії досудового розслідування завідомо неправдиві показання та готовий нести за це відповідальність.

У практичній діяльності автора було кримінальне провадження, досудове розслідування в якому попередньо здійснював інший орган розслідування, у якому експертизу щодо встановлення розміру збитків здійснювали, зважаючи на показання свідка, й експерт у висновку висловив таке формулювання: «З урахуванням показань свідка (який зазначив, що не підписував відповідні договори, підписи від його імені підроблені), розмір матеріальної шкоди, заподіяної державному підприємству за результатами підписання та виконання умов вищевказаних контрактів складає 2 322 999 731,83 грн».

Загалом під час розслідування необхідно уникати отримання висновків експертиз з огляду на показання свідка, оскільки в такому разі зміна їх під час судового розгляду або ж неможливість проведення допиту такого свідка під час судового розгляду такої справи може зумовити також визнання недопустимим доказом і висновку такої експертизи.

Положення ст. 23 КПК України, які регламентують безпосередність дослідження показань судом, зокрема отримання показань учасників кримінального провадження усно, потребує реформування, що надали б можливість дозволити судам визнавати доказами показання свідків, отриманих на стадії досудового розслідування та без проведення таких допитів у судовому засіданні.

Цю норму було введено в КПК України з метою недопущення катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження, погроз застосування такого поводження з боку слідчих на стадії досудового розслідування, які траплялися в діях слідчих під час розслідування насильницьких злочинів.

Водночас під час розслідування детективами НАБУ заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, таку ситуацію складно припустити.

У практичній діяльності під час розслідування кримінальних проваджень неодноразово виконували запити компетентних органів іноземних країн стосовно проведення допиту свідків (зокрема запити прокуратур Чеської Республіки та Швейцарської Конфедерації) як на стадії відсутності підозрюваних осіб, так і на стадії, коли окремим особам вже було висунуто офіційні підозри.

На стадії, коли у справах уже повідомлено про підозру, надходив додатковий запит про міжнародну правову допомогу стосовно проведення допиту як свідків тих самих осіб, як і попередній, однак ставили питання про надання згоди на участь у цих слідчих діях представників сторони захисту – адвокатів усіх шести підозрюваних, які набули такого статусу в межах кримінального провадження, і представників правоохоронних органів відповідних країн.

Тому перед скеруванням переліку питань для проведення в Україні допитів свідків сторона обвинувачення іноземної країни надала стороні захисту можливість сформулювати перелік питань, які, на їхній погляд, необхідно зазначити в запиті про міжнародну правову допомогу, і забезпечила долучення цих питань до переліку питань для допиту свідка в Україні.

З огляду на викладене, на стадії досудового розслідування стороні захисту забезпечено реалізацію права на перехресний допит шляхом безпосередньої участі в проведенні в Україні допиту свідка, так і шляхом надання переліку питань для допиту свідків.

Під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, коли значна кількість свідків є іноземцями, їх допитують у межах виконання іноземними країнами запитів про міжнародну правову допомогу, необхідність усунення таких прогалин у КПК України стає нагальною.

Наприклад, в одному із кримінальних проваджень, яке нині розглядається у суді по суті, постало питання про допит у суді особи, яка тимчасово, упродовж

2014–2016 років була топменеджером підприємства, що займається видобуванням уранових руд у Казахстані й була допитана за запитом про міжнародну правову допомогу 2016 року на території цієї країни. У такому випадку зазначена особа була громадянином Російської Федерації, відомо, що 2017 року вона була призначена на підприємство, яке займається виробництвом уранових концентратів у Республіці Намібії, а на цей час місце перебування її взагалі не відоме. Щонайменше три свідки, яких допитували, уже чотири роки тому померли. Отже, викривальні показання цих осіб уже не може бути враховано під час судового розгляду.

З огляду на викладене, вважаємо за доцільне внести зміни до КПК України, які передбачали б виключення щодо безпосередності отримання показань від свідків, одержаних у межах міжнародного співробітництва, за умов забезпечення стороні захисту права на перехресний допит.

2.3. Використання на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, публічних баз даних іноземних країн і можливостей органів фінансового моніторингу

На початку розслідування кримінальних проваджень, у яких фігурує іноземна юридична особа, одним з найважливіших етапів є вчасне та якісне скерування запитів про міжнародну правову допомогу на адресу відповідних компетентних органів іноземних країн.

З огляду на нещодавні зміни в законодавстві щодо обмеження строку досудового розслідування кримінальних проваджень, у яких не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і тривалий період виконання запитів про міжнародну правову допомогу, це питання є надзвичайно актуальним.

Водночас практика засвідчує, що серед запитуваних у компетентних органів іноземних країн процесуальних дій часто ставлять питання щодо надання

іноземними компетентними органами реєстраційних і статутних документів відповідних компаній, інформації щодо їхньої господарської діяльності тощо, які є у відкритому доступі.

У науковій літературі йдеться про можливість використання фактів з мережі Інтернет для доказування вчинення корупційних діянь. Вирішенню цього питання присвячують свої наукові дослідження С. С. Чернявський, Ю. Ю. Орлов, О. І. Котляревський та ін.

На думку Н. М. Ахтирської, поширеними є випадки, коли правоохоронні органи можуть виявляти ознаки вчинення кримінальних правопорушень певними особами, переглядаючи відкриті офіційні сайти інших держав. Наприклад, державний службовець, який за законодавством України не має права бути підприємцем, за кордоном зареєстрований як власник комерційної структури. Джерелом у цьому випадку є офіційний реєстр органу виконавчої влади іноземної держави. Правоохоронні органи ставлять слушне запитання, чи варто ускладнювати процедуру притягнення до відповідальності особи за вчинення корупційного правопорушення надсиланням запиту до іноземної держави про надання письмового варіанту документа (виписки з Реєстру підприємців), чи достатньо електронної інформації, яку можна одержувати з відкритих джерел [9, с. 124].

Зокрема, С. С. Чернявський та Ю. Ю. Орлов ввели в науковий обіг поняття «електронне відображення», яке тлумачать як цілісну систему відомостей та (або) комп'ютерних інструкцій в інформаційній мережі або на технічному носієві, що може бути використана як доказ факту чи обставин, що встановлюють під час кримінального провадження [109, с. 19].

У цих випадках вважаємо успішною практику роботи з іноземними відкритими реєстраційними базами даних, де можна знайти та в передбачений КПК України спосіб, шляхом складання протоколів огляду, зафіксувати відповідні докази в кримінальному провадженні без застосування процедури міжнародної правової допомоги.

У зв'язку із цим опрацьовано можливості окремих іноземних публічних реєстраційних баз.

У практиці розслідування кримінальних проваджень з використанням іноземних юридичних осіб найпоширенішими є факти реєстрації компаній на території Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, насамперед в Англії. Зазначене пов'язано насамперед з тим, що реєстрація цих компаній є престижною саме через міжнародний авторитет країни. Отже, власники послаблюють увагу до компанії з боку правоохоронних органів інших країн. У цих країнах процедура реєстрації спрощена й доволі швидка, є можливість управляти компаніями, зареєстрованими в Англії, з-поза меж країни, а також можливість володіння фірмою конфіденційно, використовувати номінальних директорів, сплачуючи незначні суми коштів за їхні послуги.

На початковому етапі розслідування для збору необхідної інформації про британські компанії необхідно використовувати реєстраційну базу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії [194].

У цій базі Сполученого Королівства безоплатно можна отримати таку інформацію:

- інформацію про компанію (адреса, дата заснування);
- про наявних і колишніх посадових осіб компанії;
- скановані копії реєстраційних документів;
- відомості про обтяження;
- попередні назви компанії;
- відомості щодо неплатоспроможності.

За доступ до інших поданих документів (банківські рахунки, річна звітність тощо) стягують комісійну плату в розмірі 1 фунт стерлінгів.

На першочерговому етапі розслідування завдяки інформації із зазначеної бази можна отримати відомості про директорів і представників іноземних компаній, пов'язаність кількох юридичних осіб одним директором тощо.

Зокрема, у власній практиці автора був факт, коли від компетентних органів Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії у відповідь на

запит про міжнародну правову допомогу через 15 місяців надійшла відповідь на одному аркуші, де йшлося про необхідність звернутися за запитуваною інформацією до ресурсу «Companies House» за відповідним посиланням, а звертатися з повторним запитом рекомендовано лише в разі відсутності такої інформації в цьому реєстрі.

На практиці відомості, отримані із зазначеної бази, неодноразово використовували як докази факту вчинення антиконкурентних узгоджених дій учасників закупівель – юридичних осіб – нерезидентів, наслідком чого було ініціювання початку розгляду справ Антимонопольним комітетом України з подальшим прийняттям рішення про визнання вчинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

Також у практиці часто використовують відомості, які містяться в реєстрі компаній Департаменту реєстрації компаній Міністерства енергетики, торгівлі, промисловості і туризму Республіки Кіпр за посиланням: http://www.mcit.gov.cy/mcit/drcor/drcor.nsf/index_gr/index_gr?OpenDocument.

У цьому ресурсі можна безоплатно у вкладці «Online Services» (Послуги онлайн) у розділі «Organisation and Name Search / Study File» (пошук організації та назви) ввести назву компанії або реєстраційний номер й отримати таку інформацію:

«Organisation Details», тобто дані про організацію (назва, номер, організаційно-правова форма, форма власності, дата реєстрації, активна/неактивна, дата останньої річної звітності), а також статус файлу, директори й секретарі, юридична адреса;

«Preview File Documents», тобто можна переглянути, які документи наявні з датами та кількістю сторінок.

Комісія за отримання завірених копій документів компанії, зокрема свідоцтва про директорів, свідоцтва про акціонерів, свідоцтва про реєстрацію, річні звіти тощо становить 40 євро для іноземних заявників для всіх наявних документів у переліку, 70 євро – для отримання завіреної копії засновницького договору й статуту.

Інформацію про кіпрські компанії також можна безоплатно отримати за посиланням: <https://efiling.drcor.mcit.gov.cy/DrcorPublic/>. На цьому ресурсі можна одержати відомості щодо місця реєстрації компанії та засновників.

Крім того, під час розслідування проваджень зазначеної категорії використовують ресурс «Dato Capital», який можна знайти за посиланням: <https://en.datocapital.com/>. Це онлайн база про компанії та їхніх директорів, зареєстрованих у Нідерландах, Великій Британії, Гібралтарі, Іспанії, Панамі, Кайманових Островах, Люксембурзі, Британських Віргінських Островах, Мальті, Кюрасао.

Використовуючи зазначений ресурс, безоплатно можна отримати інформацію про організаційно-правову форму компанії, дату реєстрації, юридичну адресу, активний чи неактивний її статус.

Орієнтовно за 10–18 доларів можна отримати реєстраційні й статутні документи, дані про призначення/звільнення директорів, сплату податків.

Оплативши розширений звіт (27 доларів), можна отримати реєстраційні документи, довіреності, повний перелік змін до статуту, перелік поданих для реєстрації документів, реєстраційну інформацію з переліком директорів і секретарів, новини про компанію, інформацію про директорів та секретарів компанії в інших компаніях.

За посиланням <https://www.bvdinfo.com/en-gb/> міститься масштабна реєстраційна база «Bureau van Dijk Electronic Publishing» про компанії, що зареєстровані в різних юрисдикціях усього світу. Певну інформацію можна отримати безоплатно (про організаційно-правову форму, місце розташування, її активний чи неактивний статус), скориставшись онлайн сервісом пошуку, а розширену інформацію можна одержати за 5 євро.

Аналогічні відомості з публічних реєстрів використовував у практичній діяльності автор праці з метою отримання інформації про компанії з Австрії, Ліхтенштейну, Латвії та низки інших країн.

Витрати на придбання відповідної інформації та документів зумовлять витрачання коштів, які суттєво менші, ніж витрати, яких зазнає сторона

обвинувачення для підготовки та скерування запиту про міжнародну правову допомогу.

Витрати людино-годин не можна порівнювати: задля скерування запиту про міжнародну правову допомогу необхідно в порядку ст. 562 КПК України звернутися з відповідним клопотанням до суду, підготувати запит про міжнародну правову допомогу, забезпечити переклад їх відповідною мовою, а також скерування його на адресу відповідного органу іноземної держави, а далі чекати кілька місяців чи то й років на отримання відповідної інформації.

Іншими найпопулярнішими серед високопосадовців юрисдикціями для реєстрації компанії та використання їх з метою отримання від них коштів, одержаних корупційним шляхом, їх подальшої легалізації є Беліз, де компанії-нерезиденти звільнені від сплати. У відкритих базах даних безоплатно розміщено обмаль інформації. Водночас під час розслідування кримінальних проваджень з використанням белізьких компаній необхідно користуватися пошуковими системами за посиланням: <http://www.ibcbelize.com/>. На цьому сайті, заповнивши відповідну форму, за плату 25 доларів можна замовити інспекцію компанії, зареєстрованої в Белізі, і впродовж 24 годин отримати звіт, у якому буде відображено детальну інформацію про компанію, зокрема про реєстраційного агента, статутний капітал, реєстраційні документи компанії, її місце й дату реєстрації тощо. Зазначені відомості нададуть слідчому первинну інформацію, що допоможе на першочерговому етапі розслідування та сприятиме якісному формуванню запитів про міжнародну правову допомогу (додатки Д, Е).

Задля швидкого пошуку інформації про компанії з європейською реєстрацією можна використовувати ресурс <https://www.ebr.lv/>, на якому систематизовано інформацію з різних баз даних Європейського Союзу.

Кожна з баз даних іноземних держав діє на підставі відповідної нормативної бази. Для можливості використання інформації та документів, отриманих із баз даних іноземних країн, надання їй статусу доказу вважаємо за доцільне, крім складання протоколу огляду зазначеної інформації в порядку, передбаченому ст. 104, 105, 106, 237 КПК України, забезпечити офіційний переклад отриманої

інформації та долучити до матеріалів кримінального провадження витяги із законодавства відповідної країни й у перекладі українською мовою, що регламентує створення та функціонування відповідного реєстру.

Також у різних країнах, зокрема популярних для українських високопосадовців – Австрії, Чехії, Латвії, Польщі, Португалії, Іспанії, є відкриті реєстри власників нерухомості. Отримання зазначеної інформації шляхом проведення її огляду з подальшим обґрунтуванням цими документами клопотання про накладення арешту в порядку, передбаченому ст. 562 КПК України, з подальшим скеруванням запиту про міжнародну правову допомогу щодо накладення арешту на нерухоме майно дасть змогу у максимально стислі строки накласти арешт на майно підозрюваних або на речові докази, що знаходяться за кордоном (додатки Д, Е).

Світовий банк [220] у своїх рекомендаціях також акцентує увагу на необхідності слідчим збирати інформацію про активи, що знаходяться в мішенях, їхніх сім'ях, асоційованих компаніях і пов'язаних із ними підприємствах, з державних джерел та інших державних установ. Публічний доступ до інформації можна отримати в Інтернеті, використовуючи пошукові системи та сайти соціальних мереж (зокрема архівовану інформацію), а також із комерційних баз даних, медіа-джерел, бібліотек і деяких державних установ.

Фахівці Світового банку привертають увагу передусім до необхідності залучення до цього процесу Financial Intelligence Unit, оскільки підрозділ фінансової розвідки (ПФР) є надійним джерелом фінансової розвідки й може надати інформацію з метою відновлення грошового сліду.

Слід зазначити, що, згідно з 29-ю Рекомендацією міжнародних Стандартів FATF, країни повинні створити ПФР, який є національним центром для отримання та аналізу: повідомлень про підозрілі операції, іншої інформації, яка стосується відмивання коштів, пов'язаних предикатних злочинів і фінансування тероризму, для розповсюдження результатів цього аналізу. Підрозділ фінансової розвідки повинен мати можливість одержання додаткової інформації від підзвітних установ і своєчасний доступ до фінансової, адміністративної та

правоохоронної інформації, яка йому необхідна для належного виконання своїх функцій.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму», Державна служба фінансового моніторингу України є органом, уповноваженим Україною на виконання функцій підрозділу фінансової розвідки (ПФР, Financial Intelligence Unit, FIU), так званого «адміністративного типу».

Згідно з Положенням про Державну службу фінансового моніторингу України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 року № 537 [130], Держфінмоніторинг є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Обов'язки, права, функції та повноваження Держфінмоніторингу визначені Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [127] і зазначеною вище постановою Кабінету Міністрів України.

Свої завдання Держфінмоніторинг реалізує насамперед шляхом отримання від суб'єкта первинного фінансового моніторингу (тобто банківських установ) у разі потреби за результатами здійсненого аналізу відомості щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму або фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

Залучення Держфінмоніторингу є важливим на кожному етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців,

оскільки інструментарій, яким володіє ця служба, дає змогу в максимально стислі строки прослідкувати грошові потоки, що здійснюють з використанням юридичних осіб – нерезидентів, до кінцевого їх отримувача. Саме під час розслідування кримінальних проваджень, у яких залучений іноземний елемент, використання можливостей Держфінмоніторингу набуває актуальності.

Відповідно до звіту Державної служби фінансового моніторингу України за 2018 рік [146], вона направила до правоохоронних органів 420 матеріалів, що стосуються відмивання коштів, одержаних від корупційних діянь (128 узагальнених матеріалів і 292 додаткові узагальнені матеріали), зокрема до:

- НАБУ – 300 матеріалів;
- органів прокуратури України – 110 матеріалів;
- СБУ – 10 матеріалів.

У цих матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, і з учиненням іншого злочину, визначеного КК України, становить 277,8 млрд гривень. Учасниками підозрілих фінансових операцій у цих 420 матеріалах були особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (чи пов'язані з ними), як колишні, так і теперішні, за такими категоріями:

- експрезидент – 26 матеріалів;
- експрем'єр-міністр – 7 матеріалів;
- члени Уряду – 78 матеріалів;
- керівники центральних органів виконавчої влади – 6 матеріалів;
- депутати Парламенту – 28 матеріалів;
- ексголова НБУ та члени Правління НБУ – 7 матеріалів;
- судді – 4 матеріали;
- кваліфікаційної комісії прокурорів – 1 матеріал;
- прокурори – 4 матеріали;
- державні службовці – 225 матеріалів;
- керівники державних підприємств – 34 матеріали [146].

За 2018 рік Держфінмоніторинг до правоохоронних органів направив 42 матеріали (36 узагальнених матеріалів і 6 додаткових узагальнених матеріалів) щодо фактів зловживань з бюджетними активами.

2018 року Держфінмоніторинг найактивніший обмін інформацією в частині направлення запитів здійснював з:

- ПФР Латвії (відправлено 74 запити);
- ПФР Кіпру (34 запити);
- ПФР Великої Британії (26 запитів);
- ПФР Швейцарії (23 запити).

Такі статистичні дані надають можливість виявити іноземні країни, з використанням банківських установ яких в Україні переважно здійснюють заволодіння чужим майном, вчинене шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців.

На початковому етапі розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії за наявності, для прикладу, у слідчого інформації щодо закупівлі державним підприємством товарно-матеріальних цінностей в іноземній компанії за завищеними цінами доцільно в максимально стислі строки скерувати листа на адресу Держфінмоніторингу з вимогами розпочати фінансове розслідування за фактами легалізації коштів, отриманих компанією-нерезидентом від державного підприємства.

У листі слід порушити питання щодо звернення до підрозділів фінансової розвідки відповідної країни для одержання інформації про отримані ними повідомлення про ризиковані операції, що здійснювали за участю компанії-резидента цієї країни, отримання інформації про бенефіціарного власника цієї компанії, осіб, уповноважених розпоряджатися коштами на рахунках компанії, і про IP адреси, з яких здійснювали доступ до рахунків зазначеної компанії, відстеження подальшого руху коштів, що були одержані іноземною компанією від державного підприємства.

На практиці механізми, якими користується Держфінмоніторинг, дають змогу слідчому в стислі строки отримати інформацію про бенефіціарного власника

компанії-нерезидента, що був залучений до заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, і подальший рух коштів, що були одержані від державного підприємства з реалізації товарно-матеріальних цінностей, або ж інформацію стосовно подальшої реалізації продукції, що була придбана в державного підприємства за заниженими цінами, і механізми розподілення прибутку.

Оскільки зрідка трапляються випадки, коли вже на першому етапі розкриття банківського рахунку компанії-нерезидента можна ідентифікувати дійсного бенефіціара корупційної схеми, інструменти Держфінмоніторингу надають можливість у стислі строки прослідкувати рух коштів ланцюгом руху коштів з використанням низки компаній та встановити, хто є дійсним вигодоотримувачем від вчиненого кримінального правопорушення.

Під час розслідування детективами НАБУ одного з кримінальних проваджень грошові кошти в загальній сумі понад 17 млн доларів переміщалися ланцюгом: державне підприємство – рахунок в австрійському банку – рахунок у латвійському банку – рахунок у латвійському банку – рахунок у латвійському банку, після чого кошти було використано вже на потреби дійсного вигодоотримувача від кримінального правопорушення – на той час одного з народних депутатів України – на витрати, пов'язані з чартерними перельотами, наданням медичних і туристичних послуг, придбання нерухомості тощо.

Слід зазначити також, що інформація, отримана в межах співробітництва з Держфінмоніторингом, зокрема банківська документація з іноземної банківської установи, має згодом бути одержана з дотриманням процедури міжнародного співробітництва, і лише тоді її буде можливо використати як доказ у кримінальному провадженні.

Фахівці Держфінмоніторингу у звіті за 2018 рік наводять конкретний приклад використання мереж з відмивання коштів у схемах розкрадання коштів державних підприємств. Зокрема, зазначають, що правоохоронні органи здійснювали розслідування за фактом привласнення державних коштів за сприяння керівництва державного підприємства шляхом організації закупівель

товарів, робіт і послуг у підконтрольних підприємств з непрозорою структурою власності. У процесі досудового розслідування встановлено, що після призначення фізичної особи А на керівну посаду державного підприємства переможцями процедур державних закупівель переважно ставали одні й ті самі підприємства. Зазначені підприємства не були виробниками товарів і не мали виробничих потужностей та ресурсів для виконання робіт, надання послуг, що ставали предметами закупівель. Підприємства були посередниками, а ціни, які вони пропонували за товари, роботи й послуги, були значно вищі за ринкові. Засновниками підприємств – переможців тендерів є компанії-нерезиденти, зареєстровані в офшорній юрисдикції, яка не розкриває реальних кінцевих бенефіціарних власників [146].

Уповноваженими особами на розпорядження рахунками є фізичні особи, що тісно пов'язані з фізичною особою А. Крім того, ІР адреса, з якої здійснювали платежі компанії-нерезидента, є ідентичною з місцем розташування офісу державного підприємства. Встановлено, що контроль за зазначеними підприємствами здійснювали з боку фізичної особи А – директора державного підприємства [164, с. 43].

Проведене Держфінмоніторингом 2019 року типологічне дослідження «Відмивання доходів від привласнення коштів і майна державних підприємств та інших суб'єктів, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів» спрямоване на розпізнавання та вивчення технологій злочинної діяльності в бюджетній сфері всіма учасниками системи протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів, що має суттєве значення для забезпечення ефективного механізму запобігання та оперативного реагування на тіньові оборудки з коштами й активами державного та місцевого бюджетів [163, с. 80].

Зокрема, 2019 року Держфінмоніторинг направив до правоохоронних органів 211 матеріалів (з них 47 узагальнених матеріалів і 164 додаткових узагальнених матеріалів), які пов'язані з підозрою в корупційних діяннях, зокрема до:

- НАБУ – 155 матеріалів (з них 41 узагальнений матеріал і 114 додаткових узагальнених матеріалів);

- органів прокуратури України – 38 матеріалів (з них 1 узагальнений матеріал і 37 додаткових узагальнених матеріалів);
- СБУ – 14 матеріалів (з них 4 узагальнені матеріали й 10 додаткових узагальнених матеріалів);
- органів фіскальної служби України – 3 матеріали (з них 1 узагальнений матеріал і 2 додаткові узагальнені матеріали);
- органів внутрішніх справ – 1 додатковий узагальнений матеріал. У цих матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів та/або з учиненням іншого злочину, визначеного КК України, становить 41,8 млрд гривень.

Учасниками підозрілих фінансових операцій у зазначених 211 матеріалах були особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та прирівняні до них.

Інструментами, які використовували, були:

- фінансова допомога (позики);
- готівка;
- депозити;
- цінні папери [163, с. 22–26].

У липні 2019 року на засіданні Комітету Ради Європи MONEYVAL (м. Страсбург, Французька Республіка) було затверджено перший звіт про прогрес України за результатами 5-го раунду оцінки України Комітетом MONEYVAL, який був сформований завдяки координаційним заходам Держфінмоніторингу. Затвердження цього звіту вкотре засвідчило схвалення міжнародною спільнотою кроків, що здійснює наша держава у сфері підвищення ефективності національної системи фінансового моніторингу.

Висновки до розділу 2

Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, має певну специфіку, що відрізняє цей процес від розслідування кримінальних

правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, до участі якого не залучають іноземця. Якщо ж ідеться про розслідування конкретного виду кримінального правопорушення, то, крім загального кола обставин, зазначених у законі, може постати необхідність і дослідження інших доказових фактів, які не належать до предмета доказування, однак мають важливе значення для розгляду справи по суті. Тому, на нашу думку, під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, доказуванню підлягають обставини:

- 1) передбачені ст. 91 КПК України;
- 2) встановлені диспозицією ст. 191 КК України;
- 3) які не належать до предмета доказування, проте мають важливе значення для розгляду справи по суті.

З огляду на особливості європейського законодавства, необхідність проходження повної ідентифікації та верифікації бенефіціарного власника рахунків, які відкривають у банківських установах країн Європи, учасники заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, змушені поступатися вимогами конспірації участі дійсних бенефіціарів у діяльності організованої групи під час відкриття розрахункових рахунків компанії, вказують у відповідних банківських документах анкетні дані дійсного бенефіціара товариства, на розрахункові рахунки якого надалі заплановані надходження коштів унаслідок заволодіння коштами.

У практичній діяльності на питання відшукання майна, на яке може бути накладено арешт, слідчі/детективи спрямовують недостатньо уваги. Слідчі/детективи акцентують на цьому лише тоді, коли розслідування кримінального провадження вже знаходиться на стадії завершення, а активи підозрюваних вже змінили структуру своїх власників, що суттєво знижує шанси накладати арешт на майно. Звісно, не завжди можна виділити для вчинення цих дій окремого слідчого/детектива, а тим паче окремий підрозділ, як рекомендують фахівці Світового банку, однак на першочерговому етапі розслідування окремим

блоком у плані розслідування необхідно визначити заходи, які слід здійснити з метою забезпечення майбутньої конфіскації майна, а процесуальним керівникам, керівникам органів досудового розслідування та старшим слідчих груп варто доручати цю ділянку роботи конкретному слідчому/детективу й перевіряти обсяг проведених із цією метою заходів. Також необхідно здійснити ретельний аналіз можливостей бази даних «Аркан» (додаток В).

Ураховуючи, що потреба в застосуванні прелімінарних заходів під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, стосується майна, яке знаходиться за межами України, вважаємо за необхідне також застосовувати механізми, передбачені ст. 24 Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом.

Відповідно до ст. 2 КПК України, стратегічним завданням у розслідуванні кожного кримінального провадження є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, а тому встановлення обставин предмета доказування необхідно розглядати як проміжні завдання.

На нашу думку, з метою виконання стратегічного завдання кримінального провадження слід виокремити комплекс тактичних завдань, що ґрунтуються на обставинах предмета доказування. Кожне з них неодмінно може бути розподілене на менші завдання, які потребують використання певних криміналістичних засобів і прийомів.

Оптимальний розподіл ресурсів і правильно організована діяльність з розслідування кримінальних правопорушень проти власності та кримінальних

правопорушень у сфері службової діяльності зрештою призводять до ефективного виконання тактичного завдання розслідування. Під час такої діяльності обирають комплекс слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, який найбільше відповідає певним умовам, а також алгоритм їх проведення.

На практиці робота з реєстрами публічних баз даних іноземних компаній є нескладною, однак потребує від слідчого/детектива певних спеціальних знань, а саме високого рівня володіння англійською мовою та спеціальною термінологією, а отримання відомостей із таких баз – оформлення в порядку ст. 104, 105, 106, 237 КПК України. Крім того, є можливість використовувати ці відомості як докази в кримінальному провадженні.

Судова практика засвідчує, що відомості, отримані з таких відкритих публічних реєстрів, приймають слідчі судді як докази під час розгляду клопотань слідчих/детективів на стадії досудового розслідування, а також під час розгляду справ по суті.

РОЗДІЛ 3
ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ), ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ
ДІЙ ТА ЗАХОДІВ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ, ВЧИНЕНОГО
ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ
ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ІНОЗЕМЦІВ

3.1. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців

Відповідно до ст. 19 Конституції України, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами нашої держави [71].

Від реалізації цього положення безпосередньо залежать правильна діяльність державного апарату, функціонування підприємств, установ та організацій усіх форм власності, своєчасне й оптимальне розв'язання соціальних проблем, забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина, законних інтересів юридичних осіб. На вирішення цих питань має бути спрямовано зусилля всіх службових осіб владних органів.

Однак у сферах публічного права службові особи нерідко вдаються до злочинних порушень покладених на них обов'язків. Своїми протиправними діями вони унеможливають нормальну роботу органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної форми власності, завдають значної шкоди державним і громадським інтересам, охоронюваним законом правам фізичних та юридичних осіб, підривають авторитет держави, грубо порушують встановлений порядок реалізації повноважень службовими особами органів влади, місцевого самоврядування, управлінських структур приватного сектору [96, с. 44–45].

На сучасному етапі функціонування держави проблеми доказування в кримінальних провадженнях про корупційні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності є надзвичайно актуальними, що обумовлено постійним еволюціонуванням корупції у світі як соціального явища, а також тим, що запобігання корупції є пріоритетним напрямом державної політики, адже корупційні кримінальні правопорушення не тільки становлять загрозу економіці країни, а й впливають на функціонування інституцій держави загалом. Постійне оновлення антикорупційного законодавства в країнах ЄС, США й України, ратифікація Україною міжнародно-правових договорів покладають на нашу державу низку інших зобов'язань у сфері здійснення належної протидії корупційним виявам, що неможливо без наявності ефективного механізму розслідування кримінальних проваджень про корупційні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності.

Слідчі (розшукові) дії, зазначають І. С. Кіпращ та С. М. Стахівський, мають на меті не тільки отримання (збирання) доказів, а й перевірку вже отриманих доказів, що полягає в детальному дослідженні слідчим зібраних доказів та їх процесуальних джерел з позицій придатності (належності, достовірності й допустимості) для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, отриманні нових для підтвердження або спростування раніше зібраних доказів [61, с. 279; 157, с. 60].

Слушною видається думка Д. Б. Сергєєвої, що однією із сутнісних ознак слідчих (розшукових) дій є проведення їх з метою не тільки виявлення, а й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання чи перевірки доказів у кримінальному провадженні [151, с. 182].

Для того щоб доказ був допустимий, вважає О. В. Ряшко, має бути обрано лише той спосіб отримання доказів, який за своїм змістом визначений законом для конкретної ситуації. Підміна належного способу доказування іншим є незаконною. Отже, недопустимим є проведення допиту чи одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб, якщо є необхідність проведення впізнання особи, або допиту експерта замість призначення додаткової експертизи.

Кожну слідчу (розшукову) дію необхідно проводити так, щоб у відповідних умовах максимально забезпечити достовірність інформації такого виду. Тому підміна однієї слідчої (розшукової) дії іншою може спричинити сумніви щодо отриманих результатів [149, с. 428–436].

На підставі здійсненого аналізу можна виокремити слідчі (розшукові) дії, які найчастіше проводять у провадженнях зазначеної категорії, а саме: допит, обшук, огляд місця події, огляд документів, проведення експертизи. Такі слідчі (розшукові) дії, як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, слідчий експеримент, пред'явлення особи чи речей для впізнання, проводять, якщо в них виникає необхідність.

Яку зі слідчих (розшукових) дій і в якій послідовності буде проведено – залежить від конкретних обставин кримінального провадження, внутрішнього переконання слідчого чи прокурора та заявлених стороною захисту клопотань.

Однак загальними для всіх слідчих (розшукових) дій є вимоги закону щодо підстав для їх проведення. Такою підставою є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети слідчої (розшукової) дії [83, с. 550].

Слід також зауважити, що специфіка розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності визначається, крім іншого, необхідністю проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, адже саме так можна забезпечити належне документування відповідних протиправних діянь. Крім того, обставини кримінального провадження та певний склад корупційного кримінального правопорушення можуть обумовлювати проведення слідчих (розшукових) дій, поєднаних із негласними слідчими (розшуковими) та іншими процесуальними діями, або, навпаки, виключати можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зважаючи на загальні вимоги проведення переважної їх більшості – вчинення тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 246 КПК України).

Розпочнемо дослідження слідчих (розшукових) дій як засобів отримання доказів під час розслідування досліджуваного складу кримінального

правопорушення з найпоширенішої слідчої (розшукової) дії – допиту, змістом якої є отримання та фіксування у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, що містять відомості про відомі їм обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Допит, зауважує С. Ю. Карпушин, є не лише однією з найефективніших і найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, а й фактично є необхідною та обов'язковою слідчою (розшуковою) дією в кожному кримінальному провадженні, оскільки є єдиним засобом формування джерела доказів – показання. Отже, жодне кримінальне провадження не здійснюють без проведення допитів, зокрема під час досудового розслідування [58, с. 82].

Аналіз слідчої практики засвідчує, що початок розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень зумовлює проведення допиту заявника, яким, згідно з ч. 1 ст. 60 КПК України, є фізична чи юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове провадження, і не є потерпілим. Однак, оскільки КПК України не передбачає проведення окремого допиту заявника, за конкретних обставин особа, яка звернулася із заявою про вчинення кримінального правопорушення, може бути допитана як свідок або потерпілий залежно від того, чи завдано такій особі певного виду шкоди корупційним кримінальним правопорушенням у сфері службової та професійної діяльності.

Під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, можливі кілька типових слідчих ситуацій: коли керівництво державного підприємства справді зацікавлене у встановленні обставин вчиненого кримінального правопорушення та сприяє слідчому в проведенні досудового розслідування; коли керівники державного підприємства, усвідомлюючи, що в них є ризик стати підозрюваними в кримінальному провадженні, не лише не сприяють, а й перешкоджають слідчому у встановленні всіх обставин кримінального правопорушення.

Перша слідча ситуація, звісно, є сприятливою для сторони обвинувачення та виникає у випадку, коли призначено нове керівництво державного підприємства, яке особисто не зацікавлене в прикритті незаконної діяльності колишнього керівництва державної компанії, або ж коли керівництво державного підприємства намагається активно протидіяти корупційним виявам у діяльності підлеглих працівників.

Такі ситуації в практиці органів досудового розслідування є поширеними, що спрощує збір важливої доказової інформації, дає змогу слідчому/детективу в стислі строки виконати всі необхідні слідчі (розшукові) дії для спрямування матеріалів кримінального провадження з обвинувальним актом до суду.

Стосовно проведення судових експертиз зауважимо, що, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, який підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням [82].

Пункт 6 цієї частини статті було ухвалено нещодавно, і внесення відповідних змін мало на меті полегшити роботу слідчого зі встановлення розміру збитків, зокрема й під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, у яких встановлення розміру матеріальних збитків є обов'язковим. Однак таке «полегшення» можливе лише за умови слідчої ситуації, коли керівництво державного підприємства сприяє слідчому в розслідуванні кримінального провадження та активно користується правами потерпілого, передбаченими ст. 56 КПК України, шляхом подання доказів слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

У цьому випадку слідчий може безпосередньо ініціювати перед потерпілим питання щодо проведення розрахунків завданих збитків або ж потерпілий самостійно може здійснити їх обчислення.

Потерпілий із залученими працівниками підприємства або ж спеціалістами (на договірних засадах) можуть самостійно згенерувати доказ, склавши документ (назва його конкретно не визначена – це може бути «розрахунок шкоди, завданої державному підприємству «А» внаслідок закупівлі обладнання в компанії-нерезидента «Б»; довідка за результатами дослідження обставин закупівлі обладнання в компанії «А» тощо), у якому розрахувати завдану підприємству шкоду, і в порядку, передбаченому ст. 56, 242 КПК України, надати слідчому. До зазначеного доцільно долучити документи, які стали підставою для такого розрахунку.

Формулювання висновків може також мати різний вигляд, однак загалом зводиться до такого. Наприклад, унаслідок реалізації компанією-нерезидентом «А» на користь державного підприємства «Б» обладнання за завищеними цінами останньому завдано матеріальної шкоди (збитків) на певну суму, яка чітко вказана в платіжних документах відповідно до договору, укладеного між відповідними компаніями. Ця різниця під час проведення розрахунків, зокрема, може бути встановлена шляхом розрахунку арифметичної різниці між ціною обладнання, за яку його реалізовано виробником – посереднику, який своєю чергою реалізував його державному підприємству за умов наявності порушень вимог Закону України «Про публічні закупівлі» під час проведення відповідного тендеру, створення дискримінаційних умов для виробника такого обладнання, який міг його реалізувати за ринковою ціною, умисних дій працівників підприємства в інтересах конкретної компанії-нерезидента тощо.

У такому випадку слідчий та прокурор може обґрунтувати повідомлення про підозру і згодом сформулювати обвинувачення особі у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КПК України на підставі доказу, наданого потерпілим без проведення тривалої економічної експертизи.

Водночас у випадку непризначення експертизи стороною обвинувачення необхідно оцінювати ризики того, що сторона захисту може самостійно залучити експерта, який своїм висновком може спробувати дискредитувати розрахунки, здійснені потерпілим, і суддя під час розгляду справи по суті може надати

перевагу розрахункам, наданим експертом, який був залучений стороною захисту, а не потерпілим у порядку ст. 242 КПК України.

З огляду на викладене, у разі наявності таких ризиків, попри внесені до ст. 242 КПК України зміни, вважаємо за доцільне слідчому під час здійснення розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, слідчому також призначати судово-економічну експертизу з метою підтвердження розрахунків, здійснених потерпілим.

Отже, розрахунки проведені потерпілим, і висновок експерта в контексті КПК України будуть двома окремими доказами.

3.2. Проведення інших процесуальних дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців

Під впливом світових інтеграційних процесів держави об'єднують свої зусилля задля вдосконалення процесуального механізму взаємодії правоохоронних органів під час міжнародного співробітництва в кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених із залученням іноземців.

Занадто формалізовані механізми міжнародного співробітництва, наявність суперечностей між законодавствами іноземних країн та України призводять до тривалого обміну інформацією, що спричиняє затягування розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із залученням іноземців. Світова спільнота усвідомлює ці проблеми й визнає їх загрозливими для суспільства.

Аспекти міжнародного співробітництва країн у протидії злочинності досліджували О. В. Баулін, Н. Г. Гасімов, С. Є. Житняк, М. П. Данилюк, В. І. Дубина, Г. О. Душейко, Є. В. Зозуля, В. В. Ігнатенко, О. В. Культенко,

О. М. Ляшук, Л. В. Максимів, В. В. Назаров, Є. О. Наливайко, В. А. Некрасов, Н. А. Потомська, А. С. Сизоненко, В. В. Топчій та інші науковці.

Зазначені науковці вивчали загальні засади міжнародного співробітництва в кримінальних провадженнях. Натомість на практиці постала нагальна необхідність розроблення рекомендацій з удосконалення норм чинного КПК України. Оскільки норми КПК України є недосконалими, виникають проблемні ситуації під час практичного їх використання.

На жаль, не розроблено на ґрунтовному теоретичному рівні процесуальні засади міжнародного співробітництва в кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених із залученням іноземців, і це спричиняє проблемні питання, що виникають під час виконання запитів про міжнародну правову допомогу компетентних органів України.

У кримінальному процесуальному законодавстві міжнародна правова допомога визначена як проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою.

На думку В. П. Шупілова, міжнародною правовою допомогою слід вважати здійснення певних дій на прохання запитуваної сторони, виконання яких необхідне для розслідування, розгляду в суді кримінального провадження чи для виконання призначеного у справі покарання в іншій договірній країні [187, с. 86].

Міжнародну правову допомогу Д. Д. Аверин визначив як надання допомоги органам певної держави під час розгляду конкретного кримінального провадження органами іншої держави [2, с. 4].

Водночас В. Максименко міжнародну правову допомогу тлумачить як систему процесуальних, організаційно-правових заходів, механізмів, принципів, способів, методів, інститутів, сукупності та/або самостійності всього того, що застосовують у процесі реалізації як міжнародного, так і національного права держав, з метою вирішення на міжнародному рівні справ, пов'язаних із суспільно небезпечними діяннями, та будь-яких інших дій, що стосуються цих справ, за

одночасного застосування та посилання на норми національного, внутрішньодержавного законодавства України й держави або держав, з якими Україна перебуває у відносинах правового співробітництва в кримінальних провадженнях і міжнародного права, на підставі домовленості або взаємності [94, с. 149].

Усі дії, які проводять у межах міжнародної правової допомоги, можна умовно розподілити на дві групи:

а) процесуальні дії, передбачені КПК України;

б) процесуальні дії, передбачені міжнародними договорами України [167, с. 3].

Аналіз КПК України, здійснений Ю. М. Черноус, засвідчує, що до першої групи процесуальних дій належать:

– процесуальні дії, проведення яких безпосередньо передбачено в межах міжнародного співробітництва, згідно з розділом IX КПК України: вручення документів (ст. 542, 564); зберігання та передання речових доказів і документів (ст. 549); тимчасова передача (ст. 565); виклик особи, яка перебуває за межами України (ст. 566); допит шляхом проведення відео- або телефонної кореспонденції (ст. 567); розшук, арешт і конфіскація майна (ст. 568); контрольована поставка (ст. 569); прикордонне переслідування (ст. 570);

– слідчі (розшукові) дії: допит (ст. 224), пред'явлення особи, речей для впізнання (ст. 228–229); обшук (ст. 234); огляд (ст. 237); огляд трупа, в тому числі пов'язаний з ексгумацією (ст. 238, 239); слідчий експеримент (ст. 240); освідування особи (ст. 241); проведення експертизи (ст. 242–244); отримання зразків для експертизи (ст. 245);

– негласні слідчі (розшукові) дії: втручання у приватне спілкування (ст. 258); збереження інформації (ст. 259); аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262); знаття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); знаття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264); дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267);

установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); контроль за вчинення злочину (ст. 271); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274);

– інші процесуальні дії, передбачені КПК України: залучення особи до провадження як потерпілого (ст. 55), цивільного позивача (ст. 61), цивільного відповідача (ст. 62), їх представників (ст. 58, 59, 63, 64), перекладача (ст. 68), експерта (ст. 69), спеціаліста (ст. 71), вручення повістки про виклик (ст. 135), тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159), тимчасове вилучення майна (ст. 167, 168), арешт майна (ст. 170), вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278) тощо [178, с. 97–98].

Своєю чергою до другої групи процесуальних дій, проведення яких у межах міжнародної правової допомоги передбачено міжнародними договорами України, можуть належати:

– опитування (ст. 4 Договору між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу і правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1992 року) [42, с. 225–257];

– розшук, арешт і конфіскація майна чи доходів, отриманих злочинним шляхом; одержання заяв; спостереження, зокрема електронне (ст. 12–14, 18, 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року) [67, с. 554–606];

– визначення місцезнаходження осіб і предметів, зокрема їх ідентифікація (ст. 2 Договору між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах 2002 року) [43];

– здійснення розшуку і вилучення (ст. 1 Договору між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах 2002 року) [44];

– термінове збереження комп'ютерних даних, які зберігаються;

- термінове збереження і часткове розкриття даних про рух інформації;
 - обшук і арешт комп'ютерних даних, які зберігаються;
 - збирання даних про рух інформації в реальному масштабі часу;
 - перехоплення даних змісту інформації (ст. 16–21 Конвенції про кіберзлочинність 2001 року) [69];
 - проведення обшуку й накладення арешту, а також виявлення, заморожування та відстеження доходів від злочинів;
 - вилучення активів (ст. 46 Конвенції ООН проти корупції 2003 року) [66]
- та інші дії, залежно від змісту міжнародного договору, що є підставою для співробітництва.

Переважну більшість запитів про міжнародну правову допомогу в кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених із залученням іноземців, скеровують з метою відслідковування руху грошових потоків, одержаних компаніями-нерезидентами, які були задіяні в кримінальних правопорушеннях, встановлення бенефіціарних власників цих компаній, а також вилучення необхідної фінансово-господарської документації.

Успіх міжнародного співробітництва залежить від своєчасності й оперативності надання міжнародно-правової допомоги. Сучасні тенденції вчинення корупційних та економічних кримінальних правопорушень зумовлюють необхідність розроблення ефективних механізмів і процедур надання (отримання) правової допомоги в кримінальному провадженні.

Під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, часто постає питання щодо необхідності допиту громадян, що перебувають за межами України.

Згідно зі ст. 550 КПК України «Доказова сила офіційних документів», документи, які направляють у зв'язку із запитом про міжнародне співробітництво, якщо їх складено, засвідчено у відповідній формі офіційною особою компетентного органу запитуючої сторони або запитуваної сторони і скріплено

гербовою печаткою компетентного органу, приймають на території України без додаткового засвідчення (легалізації) у разі, якщо це передбачено міжнародним договором України. Відомості, які містяться в матеріалах, отриманих унаслідок виконання дій, передбачених у запиті про міжнародне співробітництво, органами іноземної держави та за процедурою, передбаченою законодавством запитованої держави, не потребують легалізації та визнаються судом допустимими, якщо під час їх отримання не було порушено засади справедливого судочинства, права людини й основоположні свободи.

З огляду на викладене, допити, проведені за запитом компетентного органу України, суд визнає допустимими, якщо під час їх отримання не було порушено засад справедливого судочинства, права людини й основоположні свободи.

Водночас ст. 87 КПК України визначає, що суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини й основоположних свобод у разі порушення права на перехресний допит.

Стаття 95 КПК України визначає, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 цього Кодексу. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

З огляду на викладене, під час судового розгляду суд, посилаючись на ст. 87, 95 КПК України, може визнати недопустимими доказами показання, надані свідками за межами України в межах міжнародного співробітництва з компетентними органами іноземних країн.

Під час розслідування кримінального провадження виконання Швейцарією запиту про міжнародну правову допомогу тривало близько 1,5 року. За результатами допиту двох свідків, які є працівниками банківської установи, отримано беззаперечні докази щодо дійсного бенефіціарного власника коштів панамської компанії та коштів, які надходили на розрахунковий рахунок банку внаслідок заволодіння коштами державного підприємства в особливо великому

розмірі, яким виявився керівник фракції народних депутатів Верховної Ради України.

Під час розслідування кримінального провадження за фактами заволодіння коштами двох державних підприємств у сумах 6,4 млн євро та 17,2 млн доларів США, що вчинене із залученням іноземців, яке нині знаходиться на стадії судового розгляду, за підготовленими запитами про міжнародну правову допомогу було допитано свідків у Чехії, Швейцарії, Німеччині, Казахстані, Росії, Панамі, Таджикистані, Киргизії та Італії. Під час допитів цих свідків отримано як прямі, так і непрямі докази щодо вчинення кримінального правопорушення загалом 11 осіб, яким згодом було повідомлено про підозру та висунуто обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК України.

Проведення додаткового допиту свідків шляхом скерування судом запитів про міжнародну правову допомогу під час судового розгляду може зумовити затягування судового процесу на достатньо тривалий період.

Ураховуючи викладене, вважаємо за необхідне ч. 4 ст. 95 КПК України викласти в такій редакції: «Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на основі показань, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 та розділом IX цього Кодексу».

За висновками експертів, країни, що розвиваються, втрачають щорічно від 20 до 40 млрд доларів внаслідок хабарництва, привласнення коштів та іншої корупційної діяльності. У найбільших країнах ЄС сукупний розмір доходів, отриманих злочинним шляхом, оцінюють у сотні мільярдів євро на рік, натомість обсяг конфіскованого майна сягає лише сотень мільйонів євро щороку [41].

Повернення незаконно отриманих із-за кордону активів є діями держави щодо репатріації доходів, одержаних від корупційних дій, зокрема заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, які приховані в іноземних юрисдикціях. Такі активи здебільшого охоплюють грошові кошти на банківських рахунках і нерухоме майно.

У сфері повернення активів із-за кордону важливо розвивати міжнародне співробітництво на всіх рівнях, а не лише на рівні політичного керівництва держав. Передусім це стосується правоохоронних органів. Крім того, у світовому просторі розширюються масштаби співпраці з Інтерполом, Камденською міжвідомчою мережею з питань повернення активів (CARIN), що здійснюють взаємодію та обмін досвідом національних експертів різних країн у сфері відстеження вкрадених активів, їх вилучення та конфіскації, з Міжнародним центром з повернення активів (ICAR) при Базельському інституті управління, який надає підтримку органам державної влади в розвитку національних механізмів щодо арешту, конфіскації та повернення активів, одержаних злочинним шляхом.

Це питання дістало розвитку після прийняття Конвенції ООН проти корупції 2003 року, до якої було включено окремий розділ (главу V) про повернення активів, тобто визнано повернення активів фундаментальним принципом Конвенції.

Важливим елементом міжнародного співробітництва для розв'язання проблем розкрадання державних коштів у країнах, що розвиваються, стала Ініціатива з повернення викрадених активів (Stolen Asset Recovery Initiative – StAR). Її було розроблено з метою приведення внутрішнього законодавства у відповідність з Конвенцією ООН проти корупції, аби полегшити в правозастосовній практиці повернення незаконно привласнених активів, запобігти незаконному виведенню активів за кордон, а також обмінюватися досвідом, розвивати нормативно-правову базу з питань повернення активів, одержаних злочинним шляхом. Зокрема, це стосується ефективності процесу конфіскації майна, отриманого незаконним шляхом, процедури подання запиту в країну перебування такого майна з метою його повернення, а також полегшення процедури повернення активів потерпілій країні. Крім того, розробники Ініціативи StAR наголошують на важливості моніторингу раціонального застосування повернених коштів.

У межах міжнародного співробітництва FATF запровадила ризикорієнтований підхід, який надає можливість країнам визначити ризики відмивання грошей і фінансування тероризму.

24 серпня 2017 року опубліковано інформацію про підходи до створення централізованих реєстрів банківських рахунків у країнах ЄС. У перспективі очікують, що доступ до централізованих реєстрів банківських рахунків дасть змогу компетентним органам спростити процедуру повернення активів, одержаних злочинним шляхом.

Одна з основних проблем у справах щодо повернення активів пов'язана з вимогою отримання остаточного судового рішення, винесеного в запитуючій державі-учасниці про повернення конфіскованого майна запитуючій державі-учасниці (пп. «а» та «b» п. 3 ст. 57 Конвенції ООН проти корупції).

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців часто вчиняють з використанням компаній, зареєстрованих у Великій Британії. Крім того, кошти, одержані від вчинення таких кримінальних правопорушень, легалізують переважно на території цієї країни.

Розглядаючи практичні аспекти повернення коштів на прикладі Великої Британії, слід зазначити, що в цій країні 2012 року створено міждержавну цільову групу з метою повернення активів, одержаних злочинним шляхом, до складу якої ввійшли працівники Міністерства внутрішніх справ, поліції та Королівської прокурорської служби [205].

Важливим кроком у питаннях повернення активів, одержаних злочинним шляхом, у Великій Британії стало прийняття закону «Про фінансові злочини» від 27 квітня 2017 року, дія якого поширюється на іноземних високопосадовців. Закон уводить таке поняття, як «непояснений порядок збагачення» (unexplained wealth order – UWO). Він надає право правоохоронним органам вимагати від осіб, підозрюваних у заволодінні майном незаконним шляхом, надати детальні пояснення стосовно доходів, за які було придбано це майно. Використання такого поняття щодо певної особи передбачає надання фізичними особами –

відповідачами (особами, підозрюваними в легалізації активів або у заволодінні коштами) детальної інформації щодо активів (майна), вартість яких (якого) не відповідає їхнім офіційним прибуткам [196]. Також у законі визначено, що офіційні запити «підозрюваним» особам дають змогу перенести тягар пошуку доказів із правоохоронних структур на тих осіб, що повинні довести й підтвердити законність придбаного ними майна на території Великої Британії [190].

У різних країнах також активно використовують «спеціальну конфіскацію» (Австрія, Азербайджан, Білорусь, Бельгія, Болгарія, Угорщина, Німеччина, Греція, Грузія, Данія, Литва, Португалія, Туреччина, Франція, Чилі, Швеція, Швейцарія, Естонія). Застосування спеціальної конфіскації передбачене низкою міжнародних правових актів, зокрема Директивою Європейського парламенту та Ради від 3 квітня 2014 року № 2014/42/ЄС «Про заморожування та конфіскацію засобів вчинення злочинів і доходів, одержаних злочинним шляхом в Європейському Союзі» [199].

Пункт 3 цієї Директиви визначає, що серед найефективніших засобів боротьби з організованою злочинністю є застосування суворої юридичної відповідальності за вчинення злочинів, а також ефективне виявлення, замороження та конфіскація засобів і доходів, отриманих злочинним шляхом. За Директивою 2014/42/EU конфіскацію майна має бути вдосконалено так:

– стаття 5 встановлює: «Держави-члени повинні вжити необхідних заходів для того, щоб зробити можливою конфіскацію, повністю або частково, засобів і доходів або майна, що належать особі, визнаній винною у вчиненні кримінального правопорушення, яке може призвести, прямо або опосередковано, до економічної вигоди, коли суд на основі обставин справи, у тому числі конкретних фактів і наявних свідчень, зокрема таких, що вартість майна є невідповідною законному доходу засудженого, визнав, що вказане майно було набуто в результаті злочинної поведінки»;

– стаття 6 встановлює: «Держави-члени повинні вжити необхідних заходів для того, щоб зробити можливою конфіскацію доходів або іншого майна, вартість

якого відповідає вартості доходів, які прямо або опосередковано були передані від підозрюваного або обвинуваченого третім особам, або які були придбані третіми особами в підозрюваного або обвинуваченого, принаймні якщо ці треті особи знали або повинні були знати, що мета передачі або придбання спрямована на уникнення конфіскації, на основі конкретних фактів й обставин, у тому числі що передача або придбання здійснювалося безоплатно або в обмін на суму, значно нижчу за ринкову вартість»;

– згідно зі ст. 8, держави-члени повинні вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб причини прийняття рішення про конфіскацію та зміст рішення були доведені до потерпілого. Держави-члени повинні забезпечити ефективну можливість особі, щодо якої прийнято рішення про конфіскацію, оскаржувати рішення в суді. При застосуванні процедур, зазначених у ст. 5 цієї Директиви, потерпілий має право на ефективну можливість оскаржити обставини справи, зокрема конкретні факти й наявні свідчення, на підставі яких відповідне майно вважають майном, яке отримане від злочинної діяльності. Треті сторони повинні мати право вимагати визнання права власності або інших майнових прав, зокрема у випадках, зазначених у ст. 6 цієї Директиви. Якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілі мають вимоги до особи, щодо якої застосовують заходи із конфіскації, передбачені цією Директивою, держави-члени повинні вжити необхідних заходів для забезпечення того, аби застосування заходів з конфіскації не перешкоджало цим потерпілим звертатися за компенсацією щодо їхніх вимог.

Отже, Європейський Союз вважає конфіскацію майна одним із найефективніших кримінально-правових інститутів. Основна мета конфіскації за нормативними актами ЄС – конфіскація засобів учинення злочинів і доходів, отриманих у злочинний спосіб. Цей вид конфіскації в кримінальному праві України має назву «спеціальна конфіскація».

На думку Н. О. Гуторової та О. А. Шаповалової, кримінальне покарання у вигляді загальної конфіскації майна не відповідає встановленому в ст. 24 Конституції України принципу рівності всіх громадян перед законом. Ця

конституційна норма прямо забороняє будь-які привілеї чи обмеження за ознаками майнового становища. Оскільки загальна конфіскація майна є покаранням, ступінь карального впливу якого визначають виключно майновим становищем засудженого, то його використання в КК України можна вважати, на думку цих авторів, порушенням конституційного права людини на рівність перед законом. Не є беззаперечною відповідність загальної конфіскації майна конституційному принципу вини. Загальна конфіскація майна не відповідає принципу конституційно-правової адекватності, оскільки в певних аспектах суперечить вимогам ст. 13, 24, 62 Конституції України [32, с. 58].

Натомість В. М. Куц переконаний, що конфіскація майна суперечить принципам справедливості та рівності громадян перед законом, у зв'язку із чим її необхідно замінити штрафом у чітко встановленому розмірі [86, с. 64].

Відсутність майна для особи, звільненої з місць позбавлення волі, вважає А. В. Наумов, буде найпотужнішим стимулом поновлення нею своєї корисливої злочинної діяльності. Під час встановлення такого виду покарання ігнорують той факт, що в особи, яка засуджена за корисливий злочин, не все власне майно може бути набуто злочинним шляхом [104, с. 547]. На противагу цьому А. О. Пропостін вважає, що конфіскацію слід розглядати як важливий елемент системи засобів боротьби зі злочинністю, а її відсутність негативно відобразиться на ефективності цієї системи [138, с. 206].

На думку Н. А. Орловської, паралельне існування конфіскації майна та спеціальної конфіскації має на меті максимально широко «накрити» фінансові ресурси правопорушників [110, с. 45].

Науковці Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді Національної безпеки та оборони України підготували інформаційно-аналітичну довідку «Повернення активів, одержаних злочинним шляхом: зарубіжний досвід». За результатами здійсненого аналізу розроблено механізми, які, на думку цих авторів, сприяли б налагодженню механізму повернення активів, одержаних злочинним шляхом, а саме:

– посилити співпрацю з іноземними й міжнародними інституціями, що сприяють пошуку й поверненню активів, отриманих від злочинної діяльності, шляхом укладання двосторонніх угод;

– підвищувати рівень професіоналізму слідчих, детективів й інших осіб, діяльність яких пов'язана з виявленням і поверненням активів, шляхом залучення іноземних експертів та аналітиків із цих питань;

– забезпечити систему належного функціонування реєстрів з необхідною інформацією про типи власності громадян України за кордоном, а також щодо виконання зобов'язань відповідно до рішень суду;

– визначити орієнтовний перелік країн, у яких знаходиться найбільша кількість потенційно «злочинних» активів, й укласти із цими країнами двосторонні угоди щодо надання взаємної допомоги в кримінальних провадженнях (кримінальних справах), (Австралія, Швейцарія та країни-офшори);

– з метою оперативного одержання інформації від іноземних правоохоронних органів під час укладання міжнародних угод визначити строки надання правової допомоги, оскільки невстановлення термінів надання відповідей на запити створює неузгодженості в процесі міжнародного співробітництва.

3.3. Видача осіб (екстрадиція) під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців

У сучасних умовах за постійного розширення масштабів транснаціональної злочинності дедалі актуальнішим стає питання, пов'язане зі співпрацею держав у сфері протидії злочинності.

Екстрадиція – процес, який ґрунтується на міжнародних договорах, загальновизнаних принципах міжнародного права, нормах внутрішнього законодавства й пов'язаний з наданням державами правової допомоги, що полягає в передачі підозрюваного, обвинуваченого або засудженого державою, на території

якої він перебуває, державі, на території якої він вчинив злочин, або громадянином якої він є, або державі, що потерпіла від злочину, для притягнення його до кримінальної відповідальності або виконання винесеного вироку суду [22, с. 61].

Останніми роками значна кількість осіб, обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень на території деяких держав, переходять від правосуддя на території іноземних країн. Співробітництво держав у сфері екстрадиції належить до сфери регулювання сучасного міжнародного кримінального права.

У сучасній теорії та практиці міжнародного права суб'єктом екстрадиції є держава. Для визначення поняття екстрадиції має значення конкретизація суб'єктів. З одного боку, суб'єктами є держави, де знаходяться обвинувачені й засуджені, а з іншого – держави, що вимагають екстрадиції.

Вивчення екстрадиційної проблематики здебільшого здійснювали в межах досліджень, які вчені-криміналісти проводили в другій половині XIX ст., серед них: А. Ф. Бернер, В. В. Єсіпов, Л. С. Білогриць-Котляревський, О. Ф. Кістяківський, С. В. Познишев, П. П. Пусторослев, М. Д. Сергієвський, М. С. Таганцев [115, с. 66].

Інтерес держав до міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю посилювався в 90-х роках минулого століття, тоді вчені знову активізували дослідження екстрадиції як однієї із форм міжнародно-правової допомоги в кримінальних справах. Це відображено у працях вітчизняних дослідників, зокрема: О. І. Виноградової, С. М. Вихриста, В. М. Гребенюка, Н. А. Дрьоміної, С. Ф. Кравчука [115, с. 67].

Аспекти екстрадиції висвітлено в роботах Ю. П. Аленіна, О. І. Бастрікіна, В. С. Березняка, О. І. Виноградової, С. М. Вихриста, О. Г. Волеводза, В. М. Волженкіної, Т. С. Гавриш, Л. Н. Галенської, Н. Г. Гасимова, В. К. Звірбуля, Г. В. Ігнатенка, І. І. Карпеця, О. Н. Карпова, І. В. Лешукової, А. Г. Маланюка, В. Т. Маляренка, П. Г. Назаренка, В. О. Романюка, К. С. Родіонова, І. В. Путової, М. П. Свистуленка, В. Б. Смеліка, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, О. В. Узунової, Ю. М. Чорноус та інших вчених.

Видача особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентні органи якої цю особу розшукують для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція передбачає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, і видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави (ст. 541 КПК України).

Запит про видачу особи (екстрадицію) направляють за умови, якщо за законом України хоча б за одне з кримінальних правопорушень, у зв'язку з якими запитують видачу, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на максимальний строк не менше ніж рік або особу засуджено до покарання у вигляді позбавлення волі, а невідбутий строк становить не менше ніж чотири місяці.

Держава зобов'язана видати підозрюваного/обвинуваченого тільки в тому разі, якщо вона уклала з іншою державою відповідний договір (є стороною відповідного багатостороннього договору, спеціального договору про екстрадицію або договору про правову допомогу). Якщо такого договору немає, держава відповідно до свого внутрішнього законодавства вирішує питання щодо видачі або невидачі конкретної особи. У договірній практиці і законодавствах різних країн відображено правила про невидачу своїх громадян. Україна не є винятком. Держави не видають також так званих політичних злочинців. Воєнні злочинці, а також особи, які вчинили злочини проти людства, не є політичними злочинцями згідно з резолюціями Генеральної Асамблеї ООН.

Загалом питанням видачі або передачі підозрюваного/обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення присвячено такі міжнародно-правові документи:

- 1) Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року [48];
- 2) Конвенція про передачу засуджених осіб 1983 року [70];
- 3) Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року [49];

4) Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року [47].

Водночас екстрадиція є етапом, який настає після оголошення осіб у міжнародний розшук, що є передумовою для затримання розшукуваного за кордоном і початку процедури його екстрадиції.

Кримінальний процесуальний кодекс України містить норми про те, що розшук може бути міждержавним і міжнародним, однак будь-який особливий порядок оголошення особи в такі види розшуку Кодекс не передбачає.

Відповідно до Правил обробки даних Інтерполу (INTERPOL's Rules on the Processing of Data (III/IRPD/GA/2011(2016)), Генеральний секретаріат Інтерполу уповноважений випускати такі типи повідомлень, правий верхній кут яких маркують кольором: червоним (Red Notice); синім (Blue Notice); зеленим (Green Notice); жовтим (Yellow Notice); чорним (Black Notice); пурпуровим (Purple Notice); помаранчевим (Orange Notice), а також спеціальне повідомлення (INTERPOL – United Nations Security Council Special Notice).

Повідомлення Інтерполу з червоним кутом публікують з метою пошуку місцеперебування розшукуваної особи та її затримання, арешту з метою її видачі (екстрадиції).

На 99-й сесії (27 лютого – 3 березня 2017 року) Комісія з контролю файлів Інтерполу ухвалила рішення, що запобіжні заходи у вигляді дозволу на затримання підозрюваного з метою приводу не є ордерами на арешт у розумінні ст. 83.2 (b, ii) Правил Організації.

До прийняття цього рішення було можливим оголошення Інтерполом особи в міжнародний розшук на підставі ухвали суду про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу, що, згідно з ч. 2 ст. 176 КПК України, є тимчасовим запобіжним заходом. Нині Інтерпол не розглядає таку ухвалу як підставу для публікації червоного повідомлення.

З огляду на викладене, задля пошуку за кордоном місцеперебування розшукуваної особи та її затримання, арешту або обмеження пересування з метою її видачі (екстрадиції) з використанням можливостей Інтерполу сторони

обвинувачення необхідно надати в Інтерпол судові рішення про обрання особі запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Відповідно до ч. 6 ст. 193 КПК України, слідчий суддя, суд може розглянути клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрати такий запобіжний захід за відсутності підозрюваного, обвинуваченого лише в разі, якщо прокурор доведе, що підозрюваний, обвинувачений оголошений у міжнародний розшук.

Тож під час звернення до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що є необхідним етапом для забезпечення оголошення Інтерполом особи в міжнародний розшук, потрібно надати підтвердження оголошення особи в міжнародний розшук.

У зв'язку із цим у слідчих виникає «замкнене коло», коли Інтерпол відмовляється оголошувати підозрюваного в міжнародний розшук з підстав відсутності ухвали суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, яка своєю чергою може бути винесена судом, коли буде доведено, що підозрюваний оголошений у міжнародний розшук. Слідчі судді відмовляють в обранні запобіжного заходу з підстав відсутності даних Інтерполу про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук.

Ми проаналізували деякі судові рішення, які містяться в Єдиному реєстрі судових рішень із зазначених питань. Зокрема, в одному з рішень зазначено, що «...інформація щодо відсутності ОСОБА_1 в базах даних Інтерполу й того, що до неї не виносилось і не розповсюджувалось червоне повідомлення станом на 12 грудня 2017 року, також підтверджена даними Генерального секретаріату Інтерполу – секретаріату комісії контролю за файлами Інтерполу від 12 грудня 2017 року. З урахуванням викладеного, прокурором не доведено, що ОСОБА_1 на даний час оголошена в міжнародний розшук, а тому слідчий суддя вважає відсутніми підстави для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у відсутність підозрюваної, а відтак, і неможливим його задоволення по суті вимог» [174].

У рішенні Апеляційного суду м. Києва зазначено: «...Разом з тим, відповідно до законодавчих норм, рішення про оголошення особи в міжнародний розшук на підставі запиту Національного центрального бюро (НЦБ) Інтерполу в Україні приймає Генеральний секретаріат Інтерполу або Національне центральне бюро Інтерполу відповідної країни. Як вбачається з матеріалів судового провадження, 12 грудня 2016 року дійсно було винесено постанову про оголошення розшуку підозрюваного ОСОБА_1, але в наданих матеріалах провадження відсутні відомості про прийняття рішення Генеральним секретаріатом Інтерполу чи НЦБ Інтерполу Німеччини про оголошення підозрюваного ОСОБА_1 у міжнародний розшук. Колегія суддів вважає, що матеріали судового провадження не містять належних та допустимих доказів оголошення ОСОБА_1 у міжнародний розшук, а тому висновки слідчого судді про перебування ОСОБА_1 у міжнародному розшуку і, як наслідок, можливості розгляду клопотання про обрання відносно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є необґрунтованими. Тому у слідчого судді не було правових підстав для задоволення клопотання про обрання щодо ОСОБА_1 запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та постановлення відповідної ухвали» [170].

Керуючись такою судовою практикою, фактично неможливо забезпечити оголошення Інтерполом особи в міжнародний розшук.

Тому вважаємо цю судову практику помилковою і такою, що не ґрунтується на законодавстві, оскільки КПК України не містить жодної згадки про організацію «Інтерпол» і необхідність підтвердження цієї організацією перебування особи в міжнародному розшуку.

Оголошення підозрюваного в розшук регламентовано ст. 281 КПК України. Відповідно до положень зазначеної статті, якщо під час досудового розслідування місцеперебування підозрюваного невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови належного повідомлення про такий виклик, то слідчий, прокурор оголошує його розшук. Про оголошення розшуку виносять окрему постанову, якщо досудове

розслідування не зупиняють, або зазначають у постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймають, відомості про що вносять до ЄРДР.

З огляду на викладене, підтвердженням перебування особи в розшуку відповідно до КПК України є:

1. Постанова про оголошення розшуку або постанова про зупинення досудового розслідування із зазначенням у ній відомостей про оголошення особи в розшук.

2. Підтвердження внесення відомостей про оголошення особи в розшук до ЄРДР.

Позитивно вважаємо практику обрання запобіжного заходу у зв'язку з доведенням факту перебування особи в міжнародному розшуку, що викладене в ухвалі Апеляційного суду м. Києва від 20 вересня 2018 року [169].

Відповідно до її змісту, дата винесення органом досудового розслідування постанови про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук, її скерування з відповідними матеріалами до Робочого апарату Укрбюро Інтерполу та внесення відомостей про це до ЄРДР і є початком перебування особи в міжнародному розшуку в розумінні вимог ст. 281 КПК України, а будь-яких інших документів, зокрема, довідки Інтерполу, витягу з бази Інтерполу тощо, зазначена норма закону не вимагає. Тому колегія суддів вважає, що саме зазначені дані й мають бути доведені прокурором, як того вимагає ч. 6 ст. 193 КПК України. Оскільки прокурор у судовому засіданні довів, що підозрюваний у встановленому порядку оголошений відповідною постановою старшого детектива в міжнародний розшук, дані про це скеровано до Робочого апарату Укрбюро Інтерполу та внесені до ЄРДР, то колегія суддів доходить висновку, що на момент винесення слідчим суддею оскаржуваної ухвали й до теперішнього часу підозрюваний перебував і перебуває в міжнародному розшуку.

Як наслідок, зазначеним судовим рішенням було скасовано ухвалу суду першої інстанції та постановлено нову, якою клопотання старшого детектива – заступника керівника Першого відділу детективів Першого підрозділу детективів Головного підрозділу детективів НАБУ про обрання щодо підозрюваного

задоволено й обрано стосовно підозрюваного запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Отже, у разі перебування підозрюваного за кордоном, оголошення в міжнародний розшук передбачає такі стадії.

1. Належне повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

2. За наявності підстав вважати, що підозрюваний перебуває за межами України або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови належного повідомлення про такий виклик, винесення слідчим, прокурором постанови про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук.

3. Звернення з клопотанням до суду про обрання щодо підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

4. Скерування ухвали суду й пакета документів до Укрбюро Інтерполу для вирішення питання щодо оголошення особи в міжнародний розшук.

За однією з найвідоміших екстрадиційних справ, розглянутих Верховним судом США, – *Factor v. Laubheimer*, було зазначено, що «... міжнародне право не визнає права на екстрадицію за відсутності договору. Попри те, що уряд, керуючись конституцією (ідеться про конституцію країни) і законів, може добровільно передати втікача правосуддю держави, від якого він ховається, і стверджувати, що вчиняти так – це його моральний обов'язок... право вимагати екстрадицію та відповідне йому зобов'язання передати його (втікача) запитуючій державі є тільки в тому випадку, якщо це передбачено договором» [52, с. 43; 232, с. 119].

Однією з підстав для відмови українським правоохоронним органам в екстрадиції особи є порушення прав і свобод людини, передбачених Європейською конвенцією з прав людини 1950 року.

Відповідно до положень цієї Конвенції, держава повинна гарантувати дотримання права на справедливий судовий процес, захист від катувань і жорстокого поводження, зокрема гарантувати належні умови тримання під

вартою і наявність медичної допомоги в умовах утримання під вартою. Наприклад, приймаючи рішення про відмову в екстрадиції А. Авакова, Римський апеляційний суд взяв до уваги практику Європейського суду з прав людини у справах проти України, резолюції ПАРЄ по Україні, інші документи про дотримання прав людини, зокрема прав ув'язнених в Україні. В екстрадиції відмовляють у тих випадках, якщо суд доходить висновку, що кримінальне переслідування особи в Україні є прикриттям для переслідування з інших мотивів, наприклад, унаслідок політичної або суспільної діяльності. Не може бути здійснено видачу особи, якщо їй було надано політичний притулок на підставі Конвенції ООН про статус біженців. Тому чимало громадян, які вважають, що їхнє переслідування в Україні здійснюють за політичними мотивами, намагаються отримати статус біженця в іншій державі, щоб захистити себе від екстрадиції за запитом української сторони [52, с. 44].

Ми проаналізували матеріали щодо екстрадиції про видачу громадянина України К. для притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 191 КК України, що були направлені 2013 року на адресу Хоум Офісу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Згодом до Генеральної прокуратури України надійшли листи від юридичної фірми з питання забезпечення представництва цією компанією інтересів Генеральної прокуратури України у справі щодо екстрадиції гр. К.

За результатами слухання в Магістратському суді Вестмінстера Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії запиту про видачу в Україну гр. К. 31 жовтня 2013 року встановлено, що його видача не сумісна з його правами, передбаченими Конвенцією про права людини 1950 року, з огляду на що в екстрадиції гр. К в Україну було відмовлено (рішення Deputy Senior District Judge Emma Arbuthnot in the Westminster Magistrate's Court between Governmet of Ukraine V Igor Kononko, 31stOctober 2013) [197].

Під час проведення дослідження було вивчено це рішення.

Відповідно до змісту п. 35, суд не вбачає, що існують докази політичної чи неправомірної фінансової мотивації запиту про видачу в Україну гр. К.

Відповідно до п. 57, 61, 62, 73, 78, суд прийняв аргументи про те, що інкриміновані гр. К. злочини були вчинені на території України. У схемі розкрито змову з метою вчинення шахрайських дій, до якої причетні також інші особи. Зазначене діяння є таким, що могло би бути визнане злочинним за законом Великої Британії, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі не менше ніж на 12 місяців, якби воно сталося на території Об'єднаного Королівства.

Згідно з п. 82 рішення, суд зазначив, що не вважає, що політика є основою запиту про видачу в Україну гр. К. Його не переслідують за ознаками раси, політичних переконань.

Відповідно до п. 130 судового рішення, суд погодився з тим, що корумповані судді не є незвичним явищем для судової системи України.

У п. 134 суд зазначив, що гр. К. не буде забезпечено справедливий судовий розгляд за конкретних обставин. Суддів не призначають незалежно, вони залежать від виконавчої гілки влади в питаннях кар'єрного зростання, звільнення й винагороди.

Згідно з п. 135, гр. К. не може розраховувати на справедливий суд, якщо він буде повернений в Україну.

У п. 136 суд констатував, що є реальна небезпека того, що гр. К. постраждає від грубої відмови в правосудді в Україні.

Згідно з п. 161, корупція є системним явищем в Україні, і єдиним способом для гр. К., щоб його помістили в прийнятну камеру, є заплатити за неї працівникам в'язниці.

Відповідно до п. 162, суд не переконався в тому, що немає серйозних підстав вважати, що якщо гр. К. буде повернений в Україну, не існувало б реальної небезпеки того, що він постраждає від поводження в порушення ст. 3, а саме нелюдського й такого, що принижує гідність, поводження в СІЗО № 13.

З огляду на п. 163 та висновки судді, він не вважає, що видача пана К. була б сумісна з його правами, передбаченими Конвенцією, відповідно до змісту Закону про права людини 1998 року, і тому, відповідно до ст. 87 (2), суддя розпорядився про його звільнення.

На підставі системного аналізу змісту цього судового рішення можна стверджувати, що під час судового розгляду було встановлено: гр. К. обґрунтовано підозрюють у вчиненні злочину, передбаченого ст. 191 КК України, відмова в екстрадиції гр. К. в Україну пов'язана з тим, що в Україні не буде забезпечено належне виконання вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, насамперед права гр. К. на справедливий суд.

Загалом, за повідомленнями представників відділу екстрадиції управління міжнародно-правового співробітництва Генеральної прокуратури України, за роки незалежності України на адресу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії скеровано близько 15 запитів щодо екстрадиції в Україну осіб, підозрюваних у вчиненні особливо тяжких кримінальних правопорушень, з яких було задоволено лише 1 – коли особа добровільно погодилася на екстрадицію в Україну.

З огляду на зазначене, проблема екстрадиції в Україну не є проблемою, яку можна розв'язати ефективною роботою сторони обвинувачення, адже це питання слід вирішувати комплексно шляхом проведення судової реформи та покращення умов тримання осіб в слідчих ізоляторах.

Інститут екстрадиції також має певні прогалини, подолання яких потребує законодавчих змін.

Слідча група НАБУ розслідує кримінальне провадження № 1 за ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 27 ч. 2 ст. 364, ч. 3 ст. 209 КК України, яке стосується заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем та його легалізації (відмивання) з використанням низки компаній-нерезидентів.

Під час розслідування кримінального провадження № 1 НАБУ за погодженням зі Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою Генеральної прокуратури України склало письмове повідомлення про підозру гр. К. у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 27 ч. 2 ст. 364 та ч. 3 ст. 209 КК України.

Згодом НАБУ скерувало запит про міжнародну правову допомогу до Федеративної Республіки Німеччини (де на той час вирішували питання про видачу гр. К. в Україну) щодо вручення останньому повідомлення про підозру в порядку міжнародного співробітництва.

У квітні 2019 року до Національного бюро надійшла інформація від компетентних органів Федеративної Республіки Німеччини про вручення гр. К. повідомлення про підозру, а тому останній набув статусу підозрюваного в межах кримінального провадження.

У квітні 2019 року гр. К. екстрадовано до України з Федеративної Республіки Німеччини в межах кримінального провадження № 1 за підозрою його у вчиненні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 191 та ч. 3 ст. 27 ч. 2 ст. 364 КК України.

Компетентні органи Федеративної Республіки Німеччини зауважили, що під час екстрадиції гр. К. не відмовився від дотримання правила *ad hoc* (спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності), а тому уряд Федеративної Республіки Німеччина також не відмовляється від цього.

У ч. 1 ст. 14 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року передбачено правило *ad hoc*, за яким видану особу не можуть переслідувати, засуджувати або затримувати з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою за жодне правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке її було видано, а її особиста свобода із жодних інших причин не може бути обмежена, за винятком таких випадків:

а) якщо Сторона, яка її видала, на це згодна. Запит про згоду надсилають разом із документами, зазначеними в ст. 12, і протоколом будь-якої заяви, зробленої виданою особою у зв'язку з відповідним правопорушенням. Згоду дають, якщо правопорушення, у зв'язку з яким її запитують, є таким, що тягне за собою видачу відповідно до положень цієї Конвенції;

б) якщо ця особа, маючи можливість залишити територію Сторони, якій вона була видана, не зробила цього впродовж 45 днів після її остаточного звільнення або, залишивши цю територію, знову туди повернулася.

Частина 2 ст. 12 Європейської конвенції про видачу правопорушників передбачає, що запит супроводжується:

а) оригіналом або завіреною копією обвинувального вироку й постанови суду або постанови про негайне затримання чи ордера на арешт або іншого розпорядження, яке має таку саму силу та видане відповідно до процедури, передбаченої законодавством запитуючої Сторони;

б) викладом правопорушень, за які вимагають видачі. Час і місце їх вчинення, юридична кваліфікація і посилання на відповідні правові положення зазначають якомога найточніше;

с) копією відповідних законодавчих актів або, коли це неможливо, викладом відповідного закону та якомога найточнішим описом відповідної особи, а також будь-якою іншою інформацією, яка може сприяти встановленню її особи та громадянства.

Відповідно до ч. 1 ст. 576 КПК України, видана в Україну особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності або щодо неї може бути виконано вирок суду лише за ті злочини, за які здійснено видачу (екстрадицію).

Згідно з ч. 4 ст. 576 КПК України, у разі вчинення особою до її видачі (екстрадиції) іншого злочину, не зазначеного в запиті про видачу, притягти таку особу до кримінальної відповідальності або виконати вирок суду за цей злочин можна лише після отримання згоди компетентного органу іноземної держави, що видала особу.

Відповідно до ч. 4 ст. 576 КПК України, положення цієї статті не застосовують у разі, якщо компетентний орган іноземної держави повідомив, що видана в Україну особа надала згоду на її видачу (екстрадицію) та відмовилася від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності.

Водночас Національне бюро встановило дані, які є достатніми для повідомлення гр. К. про підозру в межах досудового розслідування іншого кримінального провадження.

З огляду на те, що підозрюваного К. видано до України в межах розслідування кримінального провадження, така видача не пов'язана із вчиненням

ним злочинів, фактичні обставини вчинення яких є предметом дослідження в межах кримінального провадження № 2, підозрюваний не відмовився від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності, його притягнення до кримінальної відповідальності в межах кримінального провадження № 2 можливе лише після отримання згоди компетентного органу Федеративної Республіки Німеччини.

Згідно з ч. 6 ст. 576 КПК України, запит про надання такої згоди складають і надсилають у порядку, передбаченому для запиту про видачу особи (екстрадицію).

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 575 КПК України, до клопотання про видачу особи в Україну додають засвідчену копію ухвали слідчого судді або суду про тримання особи під вартою, якщо видачу запитують для притягнення до кримінальної відповідальності.

За таких обставин звернення із запитом до Федеративної Республіки Німеччини про надання згоди на притягнення гр. К. до кримінальної відповідальності в межах кримінального провадження можливе за умови долучення копії ухвали слідчого судді або суду про його тримання під вартою.

Отже, в Україні після екстрадиції гр. К. обрано запобіжний захід у вигляді застави, а обрання запобіжного заходу в межах кримінального провадження № 2, з огляду на положення цього законодавства, неможливе, оскільки Національне бюро фактично позбавлене можливості повідомити його про підозру.

Тому чинні норми законодавства фактично унеможливають притягнення гр. К. до кримінальної відповідальності за інші злочини.

У зв'язку з викладеним необхідно усунути прогалину в законодавстві, а саме внести зміни до ст. 576 КПК України «Межі кримінальної відповідальності виданої особи» та частину 5 викласти в такій редакції:

«Запит про надання такої згоди готується та надсилається в порядку, передбаченому для запиту про видачу особи (екстрадицію). У цьому разі засвідчена копія ухвали слідчого суду про тримання особи під вартою не надсилається».

Крім того, ураховуючи інституційну самостійність Національного антикорупційного бюро України, вважаємо за необхідне внести зміни до ст. 574

«Центральний орган України щодо видачі особи (екстрадиції)» та частину 2 цієї статті викласти в такій редакції:

«Генеральна прокуратура України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України. У таких випадках Спеціалізована антикорупційна прокуратура здійснює функції центрального органу України».

3.4. Міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій у процесі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців

Міжнародне співробітництво в протидії злочинності можна розглядати як важливу складову складнішої сфери взаємодії держав – міжнародно-правового регулювання питань юрисдикції. Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю можна визначати як врегульовану нормами міжнародного та внутрішньодержавного права узгоджену діяльність країн із захисту інтересів особи, суспільства, держави й міжнародної спільноти від міжнародних і транснаціональних злочинів, а також із прийняття суб'єктами цієї діяльності обумовлених національним кримінальним законодавством заходів, спрямованих на забезпечення національного кримінального процесу та здійснення судочинства у справах за злочинами, які посягають на внутрішньодержавний правопорядок. З огляду на це, становлення міжнародного співробітництва в протидії злочинності слід розглядати, на нашу думку, у межах розвитку міжнародно-правового регулювання питань юрисдикції, що сягає своїм корінням у давні часи [106, с. 70].

Значення міжнародного співробітництва в боротьбі з корупцією, зазначає Г. І. Богуш, полягає не тільки у встановленні ефективних механізмів протидії транснаціональним формам корупції, а й у формуванні єдиної загальносвітової

«антикорупційної мови», понятійного апарату, без яких ефективна антикорупційна політика є неможливою [18, с. 14].

Одним із найважливіших етапів розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, є вчасна та якісна підготовка запитів про міжнародну правову допомогу. Стороні обвинувачення, з огляду на наявну інформацію, слід в максимально стислі строки визначитися з обсягом необхідної від компетентних органів іноземних країн правової допомоги, порядком і правовими підставами для її отримання.

Резолюцією (97) 24 Комітету міністрів Ради Європи про двадцять принципів боротьби з корупцією (прийнята 6 листопада 1997 року на 101-й сесії) Рада Європи погодила прийняти 20 керівних принципів для боротьби проти корупції, серед яких передбачено розвивати до найширшого ступеня можливе міжнародне співробітництво в усіх областях боротьби з корупцією [144].

Згідно зі ст. 23 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173), що підписана 27 січня 1999 року [81], ратифікована Законом України «Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 жовтня 2006 року № 252-V і набула чинності для України 1 березня 2010 року [136], кожна сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, що надають можливість застосування спеціальних слідчих методів з дотриманням національного законодавства, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості сприяти збиранню доказів у зв'язку із кримінальними злочинами й ідентифікувати, вистежувати, заморожувати й заарештовувати засоби та доходи, отримані від корупції.

Здебільшого правовою підставою для міжнародного співробітництва в кримінальних провадженнях, пов'язаних із заволодінням чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, є Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року, ратифікована згідно із Законом України «Про ратифікацію

Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 18 жовтня 2006 року № 251-V (Конвенція).

Згідно з актуальними даними Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків та злочинності, станом на кінець 2018 року сторонами цієї Конвенції є 186 країн. З огляду на викладене, під час розслідування будь-якого кримінального провадження найімовірнішим буде те, що запит правоохоронного органу про міжнародну правову допомогу ґрунтуватиметься саме на цій Конвенції. Практика засвідчує, що ця Конвенція справді є фундаментальним для міжнародного співробітництва документом у кримінальних провадженнях з ознаками корупції, на яку є посилення майже в кожному запиті про міжнародну правову допомогу.

Водночас стороні обвинувачення необхідно знати, як використовувати всі механізми міжнародного співробітництва, передбачені цією Конвенцією.

Відповідно до ст. 17 «Розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою» Конвенції, кожна держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами умисно вчиненого розкрадання, неправомірного привласнення або іншого нецільового використання державною посадовою особою з метою одержання вигоди для самої себе або іншої фізичної чи юридичної особи будь-якого майна, державних або приватних коштів, цінних паперів чи будь-якого цінного предмета, що знаходиться у віданні цієї державної посадової особи на підставі її службового становища.

З огляду на викладене, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 191 КК України, завжди має визначатися кримінальним правопорушенням її учасниками, а отже, скерування запитів про міжнародну правову допомогу під час розслідування кримінального провадження за такою кваліфікацією завжди має виконувати учасник Конвенції, а відмова у його виконанні є недопустимою.

Міжнародне співробітництво під час розслідування кримінальних проваджень цієї категорії є ключовим механізмом отримання доказової бази, а тому своєчасна і якісна підготовка запитів про міжнародну правову допомогу має

бути пріоритетом для сторони обвинувачення на початкових етапах розслідування кримінального провадження.

Уживши першочергових заходів з отримання інформації з публічних баз даних одночасно зі здійсненням співробітництва з Держфінмоніторингу, сторона обвинувачення має визначитися з обсягом міжнародної правової допомоги, яка їй необхідна для розслідування.

Орієнтовний, однак не вичерпний перелік допомоги, яку запитують у процесі розслідування кримінальних проваджень, визначений ст. 46 Конвенції, на практиці передбачає одержання показань свідків; проведення обшуку, надання оригіналів або засвідчених копій відповідних документів і матеріалів, зокрема урядових, банківських, фінансових, корпоративних або комерційних документів; виявлення та відстеження доходів від кримінальної діяльності, майна, засобів вчинення злочинів або інших предметів з метою доказування.

Швидшому виконанню запиту про міжнародну правову допомогу може сприяти зазначення в ньому про те, що його необхідно проводити відповідно до внутрішнього права запитуваної держави-учасниці. Деякі слідчі, навпаки, порушують питання щодо проведення запитуваних процесуальних дій за законодавством України, доцільність чого достатньо сумнівна й істотно ускладнює для запитуючої сторони його виконання, потребує додаткових витрат на його підготовку, зокрема здійснення перекладу норм КПК України мовою запитуваної сторони.

Звісно, запити про міжнародну правову допомогу зазвичай складають у паперовому вигляді, після чого скеровують поштою відповідному компетентному органу іноземної держави.

Водночас п. 14 ст. 46 цієї Конвенції передбачає механізм, за яким можливо скерувати запит про міжнародну правову допомогу в електронному вигляді. Цей принцип може бути використано в невідкладних випадках, наприклад, коли необхідно в терміновому порядку арештувати кошти, одержані внаслідок вчинення злочину, на розрахунковому рахунку, відкритому в іноземній банківській установі.

Для прикладу, у разі скерування запиту про міжнародну правову допомогу в Республіку Панама в письмовій формі лише через дев'ять місяців було отримано інформацію від Посольства України в Мексиканських Сполучених Штатах, яке за сумісництвом є посольством України в Панамській Республіці, про передачу компетентному органу останньої запиту про міжнародну правову допомогу. Згодом було налагоджено пряму взаємодію з правоохоронними органами Республіки Панама, тож міжнародне співробітництво вже здійснювали з використанням засобів електронного зв'язку й урахуванням положень п. 14 ст. 46 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року, учасниками якої є як Панама, так і Україна.

Ураховуючи актуальні зміни в кримінальному процесуальному законодавстві України та вже обмежені строки досудового розслідування, навіть за так званими «фактовими» справами, доцільно в запиті мотивувати, чому саме запитувана держава має виконати запит у максимально стислі строки. Це безпосередньо передбачено в п. 24 зазначеної статті.

У практичній діяльності також непоодинокими є випадки, коли органи фінансової розвідки іноземних країн за власною ініціативою або за запитом Держфінмоніторингу України на певний період здійснюють блокування коштів на розрахункових рахунках, відкритих в іноземних банківських установах. Після надходження цієї інформації стороні обвинувачення майже неможливо в строки, на які тимчасово затримано кошти на рахунках відповідно до звичайної процедури, скерувати поштою запит про міжнародну правову допомогу щодо накладення арешту на ці рахунки, а тому використання можливостей, передбачених п. 14 ст. 46 цієї Конвенції та п. 9 ст. 15 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року, у деяких випадках є ключовим для розслідування та забезпечення можливої конфіскації майна.

Крім того, у зазначеній статті навіть передбачено можливість здійснення запиту про надання взаємної правової допомоги в усній формі, який надалі в терміновому порядку має бути підтверджено письмовим запитом. На практиці

такий вид взаємодії використовували, однак він завжди супроводжувався одночасним скеруванням запиту адресату в паперовому й електронному вигляді.

Другим базовим документом, на підставі якого здійснюють міжнародне співробітництво, є Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року, яка набула чинності для України 9 червня 1998 року. Нині цю Конвенцію ратифікували понад 40 європейських країн, а тому міжнародне співробітництво з країнами Європи буде здійснюватися також на підставі Конвенції. Норми цього документа мають загальне, концептуальне спрямування, а вже конкретніше порядок взаємодії держав-учасниць Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року визначено в Другому додатковому протоколі до неї від 8 листопада 2001 року, який ратифікований Україною 1 червня 2011 року й набув чинності для України 1 січня 2012 року.

За цим протоколом сторони зобов'язалися надавати без зволікання одна одній відповідно до положень Конвенції якнайширшу взаємну допомогу в провадженні стосовно правопорушень, покарання яких на момент прохання про надання допомоги підпадає під юрисдикцію судових органів запитуючої Сторони.

У ст. 15 Конвенції передбачено цікавий порядок взаємодії між учасниками Конвенції через пересилання в термінових випадках документів через Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол), що також може суттєво пришвидшити здійснення міжнародного співробітництва між учасниками Конвенції.

Крім того, ст. 4 Другого додаткового протоколу регламентує, що прохання про надання взаємної допомоги й будь-які інші повідомлення, передбачені Європейською конвенцією про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року або Протоколами до неї, можуть надсилати за допомогою будь-яких електронних або інших засобів зв'язку за умови, що запитуюча Сторона готова на прохання будь-коли надати їхній письмовий запис й оригінал.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних

справах» від 1 червня 2011 року № 3449-VI, відповідно до п. 9 ст. 15 Конвенції в редакції ст. 4 Другого додаткового протоколу, Україна погоджується приймати й виконувати прохання, одержані за допомогою електронних або інших засобів зв'язку, за умови, що запитуюча Сторона гарантує невідкладне надання письмового оригіналу цього прохання. Матеріали, отримані внаслідок виконання такого прохання, надаватимуть запитуючій Стороні лише після надходження оригіналу прохання.

Отже, для оперативності міжнародного співробітництва доцільно в кожному випадку вирішувати питання щодо скерування запиту про міжнародну правову допомогу безпосередньо електронною поштою. Це справді дієвий механізм у разі, коли в стислі строки необхідно заарештувати кошти на розрахунковому рахунку в іноземній банківській установі.

Зокрема, такий механізм міжнародного співробітництва використовували під час міжнародного співробітництва з компетентними органами Швейцарської Конфедерації, Австрійської Республіки та Латвійської Республіки, що мало позитивний результат.

Наприклад, під час одного з розслідувань, що було пов'язане із заволодінням коштами державних лісогосподарських підприємств в особливо великих розмірах у сумі понад 140 млн грн на низку розрахункових рахунків, відкритих в іноземних банківських установах, було встановлено, що ця особа є бенефіціаром розрахункового рахунку, відкритого у Швейцарській Конфедерації, на якому й акумулювалися значні суми коштів, отримані внаслідок вчинення злочину. Після отримання цієї інформації на адресу зазначеної країни факсимільним зв'язком та електронною поштою було невідкладно направлено запит про міжнародну правову допомогу щодо арешту активів цієї компанії та ухвалу суду, винесену в порядку ст. 562 КПК України на підставі терміново внесеного клопотання про арешт майна. Унаслідок цього на рахунку компанії-нерезидента, що був використаний під час вчинення злочину, арештовано близько 3 млн доларів.

Подальше розслідування засвідчило, що в разі затягування цього процесу на кілька днів і використання звичайних методів співробітництва шляхом пересилання запиту про міжнародну правову допомогу поштою, арештувати ці кошти не вдалося б.

Такі механізми взаємодії передбачені також міждержавними двосторонніми договорами у сфері надання взаємної допомоги в кримінальних справах.

Наприклад, ст. 4 Договору між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 22 липня 1998 року передбачає, що запит про допомогу має бути виконаний у письмовій формі, крім невідкладних випадків, коли центральний орган запитуваної держави може прийняти запит в іншій формі. Якщо запит виконано не в письмовій формі, його підтверджують письмово протягом десяти днів, якщо центральний орган запитуваної держави не погоджується на інше. Запит здійснюють мовою запитуваної держави, якщо не погоджено інше.

Крім того, слідчим доцільно використовувати механізми, передбачені ст. 11 Другого додаткового протоколу до Конвенції (Надання інформації без прохання). У разі якщо під час досудового розслідування встановлено факти, що можуть свідчити про вчинення злочину на території іноземних країн, без шкоди власним розслідуванням чи судовим розглядам компетентні органи однієї Сторони без попереднього прохання можуть надсилати компетентним органам іншої Сторони інформацію, отриману в межах власних розслідувань, коли вони вважають, що повідомлення такої інформації могло б допомогти Стороні, яка одержує інформацію, розпочати або проводити розслідування чи судовий розгляд або могло б зумовити надіслання прохання такою Стороною згідно з Конвенцією або протоколами до неї.

Ці норми корелюють з положеннями ч. 4 та ч. 5 ст. 46 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року, згідно з якими без шкоди для внутрішнього права компетентні органи держави-учасниці можуть без попереднього запиту передавати інформацію, що стосується кримінальних справ, компетентному органу іншої держави-учасниці в тих випадках, коли вони вважають, що така

інформація може надати допомогу цьому органу в здійсненні або успішному завершенні розслідування та кримінального переслідування або може привести до складання державою-учасницею запиту відповідно до цієї Конвенції. Передання інформації здійснюють без шкоди для розслідування та кримінального провадження в державі, компетентні органи якої надають інформацію.

З огляду на викладене, у разі встановлення під час здійснення розслідування кримінальних проваджень фактів, які можуть свідчити про вчинення кримінальних правопорушень на території іноземної держави, доцільно в кожному випадку з посиланням на ч. 4 та 5 ст. 46 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року та ст. 11 Другого додаткового протоколу від 8 листопада 2001 року до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року повідомляти про виявлені факти компетентний орган іноземної країни з викладом обставин, що можуть свідчити про вчинення злочину юридичними та фізичними особами, що знаходяться під їх юрисдикцією, додавши до заяви документи, якими обґрунтовують таку заяву. Це повідомлення може стати підставою для початку власного розслідування компетентним органом цих фактів, а його наявність зумовить вищу зацікавленість іноземної країни в здійсненні міжнародного співробітництва й, можливо, стане передумовою для створення спільної слідчої групи.

Також важливим документом, на підставі якого здійснюють міжнародне співробітництво в кримінальних провадженнях зазначеної категорії, є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року, яка набрала чинності для України 21 травня 2004 року.

Зазначена Конвенція має сприяти співробітництву в справі ефективнішого попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею.

Використання цієї Конвенції під час міжнародного співробітництва є доцільним, коли співробітництво стосується кримінальних правопорушень, які є транснаціональними, що вчинені за участю організованої злочинної групи, якою в межах цієї Конвенції вважають структурно оформлену групу в складі трьох або

більше осіб, що існує протягом визначеного періоду часу й діє узгоджено з метою здійснення одного або декількох серйозних злочинів (за яке передбачено міру покарання чотири й більше років позбавлення волі) або злочинів, визнаних такими відповідно до цієї Конвенції, для того, щоб безпосередньо чи опосередковано одержати фінансову або іншу матеріальну вигоду.

Конвенція регламентує, що злочин має транснаціональний характер у разі, якщо: він вчинений у більше ніж одній державі; він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю відбулася в іншій державі; він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більше ніж одній державі; він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки наявні в іншій державі.

На практиці часто заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців вчиняють у складі організованої групи чи злочинної організації. Водночас не в кожному випадку сторона обвинувачення докладает всіх можливих зусиль для доведення факту діяльності структурно оформленої групи та кваліфікації дій усіх співучасників вчиненого злочину.

У ст. 5 Конвенції передбачено обов'язок вжиття державами-учасницями законодавчих та інших заходів для визнання кримінально караними діянь, коли наявна змова з однією або декількома особами щодо вчинення серйозного злочину, що переслідує мету, прямо чи опосередковано пов'язану з одержанням фінансової або іншої матеріальної вигоди, причому, якщо це передбачено внутрішнім законодавством, також передбачено фактичне вчинення одним з учасників змови будь-якої дії для реалізації цієї змови або причетність організованої злочинної групи.

Відповідно до ст. 6 Конвенції, кожна держава-учасниця вживає відповідно до основних принципів свого внутрішнього законодавства таких законодавчих й інших заходів, які можуть знадобитися для того, щоб визнати кримінально караними конверсію або переказ майна, якщо відомо, що таке майно є доходами від злочинів, з метою приховання злочинного походження цього майна або для

надання допомоги будь-якій особі, яка бере участь у вчиненні основного правопорушення, для того щоб вона могла ухилитися від відповідальності за свої діяння; приховування справжнього характеру, походження, місцезнаходження, способу розпорядження, переміщення, прав на майно або його належність, якщо відомо, що таке майно є доходами від злочинів; за умови дотримання основних принципів своєї правової системи: придбання, володіння або використання майна, якщо в момент його одержання відомо, що таке майно є доходами від злочинів; участь, причетність або вступ у змову з метою вчинення будь-якого зі злочинів, визнаних такими відповідно до цієї статті, замах на його вчинення, а також пособництво, підбурювання, сприяння або надання порад під час його вчинення.

Стаття 18 Конвенції встановлює, що держави-учасниці надають одна одній найширшу взаємну правову допомогу в розслідуванні, кримінальному переслідуванні та судовому розгляді у зв'язку зі злочинами, що охоплені цією Конвенцією, як це передбачено в ст. 3, і на взаємних засадах надають одна одній іншу аналогічну допомогу, якщо запитуюча держава-учасниця має розумні підстави підозрювати, що злочин, зазначений у п. 1 (а) чи (b) ст. 3, є транснаціональним і, зокрема, що потерпілі, свідки, доходи, засоби вчинення злочинів або докази щодо таких злочинів знаходяться в запитуваній державі-учасниці, а також що до вчинення цього злочину причетна організована злочинна група. Обсяг міжнародної правової допомоги, який можуть запитувати за цією Конвенцією, охоплює комплекс заходів, необхідних для встановлення всіх обставин вчинення злочинів, і передбачає одержання показань свідків або заяв від окремих осіб; проведення обшуку та здійснення виїмки або арешту; огляд об'єктів і ділянок місцевості; надання інформації, речових доказів й оцінок експертів; надання оригіналів або завірених копій відповідних документів і матеріалів, зокрема урядові, банківські, фінансові, корпоративні чи комерційні документи; виявлення або відстеження доходів від злочинів, майна, засобів вчинення злочинів або інших предметів з метою доведення; надання будь-якого іншого виду допомоги, що не суперечить внутрішньому законодавству запитуваної держави-учасниці.

Крім того, п. 4 цієї статті Конвенції також регламентує механізми спонтанної передачі інформації стосовно кримінально-правових питань компетентному органу в іншій державі-учасниці в тих випадках, коли вони вважають, що така інформація може надати допомогу цьому органу в здійсненні чи успішному завершенні розслідування та кримінального переслідування або може привести до прохання, складеного цією державою-учасницею відповідно до цієї Конвенції.

Прохання направляють у письмовій формі або, якщо це неможливо, за допомогою будь-яких інших засобів, що надають можливість скласти письмовий запис, мовою, прийнятною для запитуваної держави-учасниці, за умов, що дозволяють цій державі-учасниці встановити автентичність.

Ця Конвенція також прямо передбачає, що запитувана держава-учасниця виконує прохання про надання взаємної допомоги в можливо стислі строки і максимально враховує крайні строки, що запропоновані запитуючою державою-учасницею і мотивовані бажано в проханні.

З огляду на викладене, під час складання запитів про міжнародну правову допомогу на підставі цієї Конвенції доцільно надавати обґрунтування необхідності виконання запиту про міжнародну правову допомогу в максимально стислі, однак розумні строки й зазначати за необхідності крайні строки його виконання.

Якщо запит охоплює чимало пунктів, деякі з яких можуть потребувати тривалішого періоду часу виконання, ніж інші, позитивною є практика надання в запитах пояснень про необхідність скерування матеріалів щодо часткового виконання запитів про міжнародну правову допомогу одразу після їх отримання. Зауважимо, що основоположні документи, на яких ґрунтується міжнародне співробітництво, містять низку особливостей, володіння якими може підвищити його оперативність.

Розслідування злочинів цієї категорії зумовлює необхідність удосконалення механізмів протидії їм на міжнародному рівні та, відповідно, удосконалення методів міжнародного співробітництва, одним з видів якого є створення спільних

слідчих груп. Такий вид міжнародного співробітництва є інноваційним для України, однак ці механізми співпраці є системними в країнах Європи.

Правова база для створення спільних із правоохоронними органами інших країн слідчих груп міститься в низці нормативних актів, зокрема у ст. 49 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року, у якій зазначено, що держави-учасниці розглядають можливість укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів і досягнення домовленостей, на підставі яких у зв'язку зі справами, що є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній чи кількох державах, зацікавлені компетентні органи можуть створювати спільні слідчі групи. За відсутності таких договорів або домовленостей спільні розслідування можуть проводити за окремою для кожного конкретного випадку угодою. Держави-учасниці забезпечують повне дотримання суверенітету держави-учасниці, на території якої проводитимуть таке розслідування.

Схожа за змістом норма міститься також у ст. 19 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року, відповідно до якої держави-учасниці розглядають можливість укладання двосторонніх або багатосторонніх угод чи домовленостей, на підставі яких у зв'язку зі справами, що є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній або декількох державах, зацікавлені компетентні органи можуть створювати органи з проведення спільних розслідувань. За відсутності таких угод або домовленостей спільні розслідування можуть проводити за угодою в кожному окремому випадку. Відповідні держави-учасниці забезпечують повну повагу суверенітету держави-учасниці, на території якої має бути проведено таке розслідування.

Найширше питання створення та діяльності спільних слідчих груп висвітлено в ст. 20 Другого додаткового протоколу від 8 листопада 2001 року до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1957 року. Відповідно до цієї статті, за взаємною згодою компетентні органи двох чи більше сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою й на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для

проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше Сторін, що створили групу. Склад групи визначають в угоді.

Згідно з Другим додатковим протоколом, спільну слідчу групу може бути створено, зокрема, у випадках, коли:

а) розслідування злочинів Стороною потребує проведення складних і комплексних слідчих заходів, пов'язаних з іншими Сторонами;

б) кілька Сторін проводять розслідування злочинів, обставини яких вимагають ужиття скоординованих, погоджених дій на території відповідних Сторін.

З проханням про створення спільної слідчої групи може звернутися будь-яка зацікавлена Сторона. Групу створюють в одній зі Сторін, де передбачено проводити розслідування.

Крім інформації, зазначеної у відповідних положеннях ст. 14 Конвенції, прохання про створення спільної слідчої групи мають містити пропозиції стосовно складу групи.

Спільна слідча група діє на території Сторін, які її створили, відповідно до таких загальних умов:

а) керівник групи є представником компетентного органу, який бере участь у кримінальному розслідуванні від Сторони, на території якої діє група. Керівник групи діє в межах своєї компетенції за національним законодавством;

б) група здійснює свої дії відповідно до законодавства тієї Сторони, на території якої вона працює. Члени й відряджені члени групи виконують свої завдання під керівництвом особи, зазначеної в п. «а», з огляду на умови, визначені їхніми органами в угоді про створення групи;

с) Сторона, на території якої працює група, уживає необхідних організаційних заходів для забезпечення її роботи.

У цій статті членів спільної слідчої групи від Сторони, на території якої працює група, називають «членами», а членів від інших Сторін, крім Сторони, на території якої працює група, називають «відрядженими членами». Водночас відряджені члени спільної слідчої групи мають право бути присутніми під час здійснення слідчих заходів на території Сторони, де працює група, крім

виключних випадків, коли керівник групи може прийняти інше рішення. Відрядженим членам спільної слідчої групи її керівник відповідно до законодавства Сторони, на території якої діє група, може доручити вжити певних слідчих заходів, однак вчинення таких дій має бути схвалене стороною, яка відрядила. Відряджений член спільної слідчої групи може відповідно до національного законодавства своєї держави та в межах своєї компетенції надавати групі інформацію, наявну в Сторони, яка його відрядила, для завдань кримінальних розслідувань, що проводить група.

Інформацію, яку законно отримав член або відряджений член спільної слідчої групи під час перебування в її складі та до якої в іншому випадку компетентні органи заінтересованих Сторін не мають доступу, можуть використовувати для виконання завдань, для яких було створено групу; виявлення, розслідування та переслідування інших злочинів, якщо на це є згода Сторони, на території якої отримано таку інформацію; відвернення безпосередньої та серйозної загрози суспільній безпеці; для інших завдань настільки, наскільки це погоджено Сторонами, що створили групу.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах» від 1 червня 2011 року № 3449-VI, в Україні органом, який приймає рішення про створення спільної слідчої групи, відповідно до ст. 20 Другого додаткового протоколу, є Генеральна прокуратура України.

У національному законодавстві питання діяльності міжнародних слідчих груп було регламентовано в КПК України 1960 року, до якого Законом України від 16 червня 2011 року № 3529-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах» внесено інноваційні зміни.

Зокрема, було внесено зміни до ст. 65–67 КПК України, суть яких полягала в тому, що фактичні дані, одержані на території іноземної держави її компетентними органами під час виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу,

розслідування кримінальної справи, переданої в Україну в порядку перейняття кримінального переслідування, або в межах діяльності міжнародної слідчої групи, використовує орган дізнання, слідчий і суд як докази, одержані відповідно до вимог цього Кодексу. Докази можуть бути одержані під час виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території іноземної держави, а також у порядку перейняття кримінального переслідування чи в процесі діяльності міжнародної слідчої групи. Суд, прокурор, слідчий або особа, яка провадить дізнання, не оцінює порядку збирання та подання доказів компетентним органом іноземної держави під час виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу, розслідування кримінальної справи, переданої в Україну в порядку перейняття кримінального переслідування, або в процесі діяльності міжнародної слідчої групи.

Також цим Законом КПК України доповнено ст. 119-1 та 119-2, які присвячено регламентації діяльності міжнародних слідчих груп.

Вдповідно до ст. 119-1 «Міжнародна слідча група», за письмовою угодою Генеральної прокуратури України та компетентних органів іноземних держав для проведення розслідування на території України може бути створено міжнародну слідчу групу, до складу якої входять представники органів прокуратури, дізнання та досудового слідства України й компетентного органу однієї або більше заінтересованих іноземних держав. Міжнародна слідча група може бути створена в разі:

1) розслідування особливо складних справ або необхідності проведення процесуальних дій на території України й інших держав;

2) якщо компетентні органи України та кількох держав провадять розслідування злочину, обставини якого потребують здійснення скоординованих спільних дій;

3) в інших випадках, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Про створення міжнародної слідчої групи для проведення розслідування на території України та

про участь прокурора, представників органу дізнання і досудового слідства України в міжнародній слідчій групі, створеній в іноземній державі, Генеральний прокурор України або його заступник виносить постанову на підставі угоди з компетентним органом іноземної держави. У постанові про створення міжнародної слідчої групи для проведення розслідування на території України визначають мету створення такої групи, зазначають її склад і керівника, а також може бути встановлено строк, на який таку групу створюють. Постанову про створення міжнародної слідчої групи на території України оголошують обвинуваченому.

Стаття 119-2 «Порядок діяльності міжнародної слідчої групи» передбачала, що проведення слідчих та інших процесуальних дій міжнародна слідча група здійснює за правилами надання міжнародної правової допомоги, але не потребує звернення до компетентних органів іноземної держави із запитом (дорученням) про міжнародну правову допомогу. У складі міжнародної слідчої групи прокурори, представники органу дізнання та досудового слідства України обмінюються матеріалами розслідувань з представниками компетентних органів іноземних держав безпосередньо. Керівником міжнародної слідчої групи на території України є представник органу досудового слідства України. Керівник міжнародної слідчої групи приймає справу до свого провадження, безпосередньо керує діями членів групи, визначає її завдання та виконавців слідчих й інших процесуальних дій.

Отже, норми КПК України 1960 року достатньо широко регламентували питання створення та діяльності міжнародних слідчих груп і безпосередньо передбачали допустимість доказів, одержаних унаслідок її діяльності.

У КПК України 2012 року питанню діяльності міжнародних слідчих груп присвячено значно менше уваги, а саме лише ст. 571 КПК України «Створення і діяльність спільних слідчих груп», відповідно до якої для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створювати спільні слідчі групи. Генеральна прокуратура України розглядає і

вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та компетентних органів іноземних держав. Члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їх діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконують члени спільної слідчої групи тієї держави, на території якої їх проводять.

Ключовим у цій статті є положення про безпосередність взаємодії учасників слідчих груп, що дає підстави здійснювати співробітництво без обов'язкового дотримання вимог щодо скерування запитів про міжнародну правову допомогу.

Стаття 571 КПК України розміщена в Розділі IX КПК України «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», з огляду на що створення та діяльність спільних слідчих груп також є одним з видів міжнародного співробітництва.

Відповідно до ст. 93 КПК України, докази можуть бути одержані на території іноземної держави внаслідок здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

З огляду на викладене, докази, отримані внаслідок діяльності міжнародної спільної слідчої групи, є допустимими в контексті КПК України.

Публічно відомим є випадок застосування на практиці норм КПК України щодо створення спільної слідчої групи в складі правоохоронних органів Нідерландів, Австралії, Малайзії, Бельгії та України задля розслідування збиття на Сході України 17 липня 2014 року літака Boeing 777-200ER рейсу MH17 Малайзійських авіаліній. Інформація про діяльність міжнародної спільної слідчої групи доступна за посиланням: <http://www.jitmh17.com>.

Через забюрократизований процес створення спільних слідчих груп на практиці цей механізм міжнародного співробітництва слідчі майже не використовують. На нашу думку, надання можливості створення цих груп без залучення Офісу Генерального прокурора, а лише за рішенням органів досудового

розслідування кількох країн дасть змогу істотно збільшити кількість випадків їх створення та суттєво підвищить ефективність міжнародного співробітництва, насамперед під час розслідування злочинів правоохоронними органами в прикордонних регіонах.

Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах було розроблено та прийнято 8 листопада 2001 року з метою вдосконалення та доповнення цієї Конвенції від 20 квітня 1959 року та Додаткового протоколу до неї від 17 березня 1978 року, укладених у м. Страсбурзі, з огляду на сучасний стан міжнародно-правових відносин і практику застосування положень зазначеної Конвенції та Додаткового протоколу до неї.

Розглянемо кілька положень Другого додаткового протоколу. Стаття 16 «Вручення документів шляхом поштового пересилання» Другого додаткового протоколу передбачає, що компетентні судові органи будь-якої Сторони можуть безпосередньо пересилати поштою процесуальні документи й судові рішення особам, які перебувають на території будь-якої іншої Сторони.

Тобто зазначена стаття дає змогу судовим і правоохоронним органам країн Європи, наприклад, викликати повісткою підозрюваного, свідка й інших учасників процесу, які перебувають на території іншої держави, вручати повідомлення про підозру не через тривалі процедури здійснення міжнародного співробітництва з компетентними органами іноземної держави, а шляхом направлення його на встановлену адресу місця проживання особи за кордоном. Кожна держава-учасниця має право визначати перелік органів, які для завдань цієї статті вважає судовими.

Стаття 19 «Таємні розслідування» передбачає, що запитуюча та запитувана Сторони можуть домовитися надавати одна одній допомогу в проведенні розслідувань злочину працівниками поліції, які діють під прикриттям або видають себе за інших осіб (таємні розслідування). Рішення стосовно прохання приймають у кожному конкретному випадку компетентні органи запитуваної Сторони з дотриманням її національного законодавства та процедур. Тривалість таємного

розслідування, детальні умови і правовий статус відповідних працівників поліції під час таємних розслідувань погоджують Сторони з дотриманням їхнього національного законодавства та процедур. Таємні розслідування проводять відповідно до національного законодавства та процедур Сторони, на території якої проводять таємне розслідування. Залучені Сторони співпрацюють, щоб забезпечити підготовку таємного розслідування й нагляд за ним, а також щоб ужити заходів стосовно безпеки працівників поліції, які діють під прикриттям або видають себе за інших осіб. Сторони під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти чи документа про прийняття, схвалення чи приєднання в заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи визначають органи, які є компетентними для цієї статті.

Механізм, передбачений ст. 19, надає можливість проведення негласних операцій за межами України. У сучасних умовах, коли чимало колишніх високопосадовців з метою уникнення кримінальної відповідальності залишили територію України та переховуються, зокрема, на території Європи, застосування такого механізму могло бути вкрай актуальним для українських правоохоронців. Передусім його можна було б застосовувати в разі отримання інформації щодо одержання високопосадовцями неправомірної вигоди за межами України або готівки як частки за участь у заволодінні чужим майном.

Слід з'ясувати спільні ознаки цих положень Другого додаткового протоколу.

По-перше, ці норми є інноваційними, вони стали результатом розвитку міжнародного співробітництва країн Європи та свідчать про їх консолідацію з метою викорінення транскордонної корупції.

По-друге, жодної з них Україна не ратифікувала.

Зокрема, 1 червня 2011 року, тобто майже за 10 років після його підписання, Верховна Рада України прийняла Закон України № 3449-VI «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах». Водночас під час прийняття цього Закону Україна заявила, що вона користується правом не враховувати ст. 16, 17 та 19 Другого додаткового протоколу.

Тобто за наявності всіх механізмів, щоб стати інтегрованішими до європейського співтовариства та європейської правової системи, Україна добровільно відмовилася від можливості спільно з країнами Європи проводити транскордонні спостереження, таємні операції, а також значно спростити порядок пересилання документів за кордон.

Відповідно до пояснювальної записки до проєкту Закону України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах», застереженнями до ст. 16, 17 та 19 використано право України не приймати зазначені статті з огляду на їх невідповідність чинному законодавству України, зокрема кримінально-процесуальному законодавству та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Справді, станом на дату ратифікації Другого додаткового протоколу діяв ще КПК України 1960 року. Водночас 13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла КПК України, норми якого можна б було цілком узгодити з положеннями Другого додаткового протоколу, одночасно внести зміни до Закону України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах» від 1 червня 2011 року № 3449-VI, яким виключити застереження щодо неприйняття ст. 16, 17 та 19.

Однак це реалізовано не було як під час прийняття цього Кодексу, так і впродовж подальших років після його прийняття.

Нині Україна обрала проєвропейський вектор розвитку, однак протягом тривалого часу не вносить змін до кримінально-процесуального законодавства, які могли б забезпечити встановлення нових форм і процедур співробітництва компетентних органів держав – учасниць Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах під час розслідування злочинів і розгляду кримінальних справ у судах.

З огляду на викладене, вважаємо за необхідне внести зміни до Закону України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах» від 1 червня 2011 року

№ 3449-VI, виключивши застереження щодо неприйняття ст. 16, 17, 19 Другого додаткового протоколу, а також, шляхом внесення відповідних змін, імплементувати ці норми до КПК України.

Висновки до розділу 3

Під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, отримання доказів шляхом міжнародного співробітництва є ключовим етапом, без проведення якого ефективно розслідування кримінального правопорушення та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності неможливе.

Слідчому, який здійснює досудове розслідування в кримінальному провадженні зазначеної категорії, важливо володіти інформацією про можливості цього співробітництва, що надані КПК України й міжнародними договорами, а також уміти ефективно їх використовувати.

Якісна та своєчасна підготовка запитів про міжнародну правову допомогу допоможе слідчому в максимально стислі строки отримати інформацію від іноземної держави, притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності й забезпечити завершення досудового розслідування в розумні строки.

З огляду на концептуально-визначальну сутність доказування в кримінальних провадженнях зазначеної категорії справ, можна констатувати необхідність встановлення на момент початку досудового розслідування обставин, що належать до об'єкта, об'єктивної сторони та спеціального суб'єкта кримінального правопорушення (службової особи).

Слід зазначити, що саме встановлення спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, на наш погляд, є визначальним фактором, який позначається на ефективності розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності на початковому етапі, оскільки це є умовою визначення підслідності й унеможливорює надалі визнання доказів недопустимими з підстав здійснення розслідування неуповноваженою особою.

Критерії визначення під час доказування в кримінальному провадженні законності дій службової особи під час реалізації своїх дискреційних повноважень передбачені положеннями прийнятої Комітетом міністрів Ради Європи 11 березня 1980 року Рекомендації № R (80) 2 стосовно реалізації адміністративними органами влади дискреційних повноважень.

Слід констатувати, що фінансово-господарські операції купівлі-продажу товарно-матеріальних цінностей, що проводять українські державні підприємства з юридичними особами – нерезидентами, зовнішньо видаються цілком законними. Контрагенти в цих договорах можуть бути зареєстровані в розвинутих країнах, наприклад, Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, вони можуть мати директорів – іноземців, подавати до органів контролю звіти, однак їхнім справжнім бенефіціарним власником може бути публічна особа, яка завуальовано відіграла вирішальну роль у виборі цього контрагента державним підприємством, закупівлю здійснювали за завищеними цінами, які передбачали «особистий інтерес» бенефіціара, а матеріальні цінності фактично постачав суб'єкт господарювання з реального сектору економіки.

Найтипівішими схемами заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців є оплата товарів за ціною, яка перевищує їх дійсну вартість чи кількість. Тобто коли службова особа вчиняє дії, спрямовані на придбання в нерезидента товарно-матеріальних цінностей за завищеними цінами, або на реалізацію товарно-матеріальних цінностей, належних підприємству-нерезиденту за заниженими цінами.

Водночас доволі часто ці особи публічно позиціонують себе меценатами, підтримують волонтерську діяльність, допомагають армії. Цих осіб можуть публічно підтримувати різноманітні громадські організації як вдячність за колись надану матеріальну допомогу, яка здебільшого не становитиме й відсотка від коштів, отриманих у незаконний спосіб.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та комплексне дослідження особливостей методики розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, до якого залучено іноземних громадян, що можуть бути співучасниками кримінального правопорушення або ж виконувати номінальну чи формальну роль, а також обґрунтовано висновки, пропозиції та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни й мають теоретичну і практичну значущість. До основних результатів, одержаних на підставі аналізу законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. У переважній більшості наукових праць висвітлено лише деякі питання розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, проте комплексного вивчення методики розслідування цих кримінальних правопорушень досі не здійснено, що засвідчує актуальність проведеного наукового дослідження та потребу формування і реалізації методики розслідування зазначеного виду кримінального правопорушення.

2. До типової схеми заволодіння державними коштами з використанням свого службового становища із залученням іноземців належить завищення ціни договору, укладеного з іноземною компанією, що відбувається через забезпечення участі в тендері двох пов'язаних іноземних компаній, які, діючи узгоджено, завищили попередньо цінові пропозиції та не знижували їх під час проведення редукціону або знижували лише формально для створення вдаваної конкуренції. Це один з поширених способів вчинення заволодіння коштами державного підприємства під час проведення процедур державних закупівель, до яких залучено іноземця. Поширеними є випадки, коли члени тендерного комітету, маючи дискреційні повноваження щодо вибору постачальника товарно-матеріальних цінностей, вчиняють узгоджені дії, спрямовані на визначення переможцем тендеру юридичної особи – нерезидента із завищеною ціновою пропозицією.

Схеми заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем за участю іноземців, за критерієм участі іноземної компанії можна систематизувати так:

- коли ініціатором заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем, є іноземна юридична чи фізична особа;
- коли ініціатором заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем, є службова особа установи, підприємства чи організації державної форми власності.

Залежно від ролі іноземної компанії в схемі заволодіння коштами державного підприємства:

- коли іноземна компанія в заволодінні чужим майном, вчиненому шляхом зловживання службовим становищем, є виробником;
- коли іноземна компанія в заволодінні чужим майном, вчиненому шляхом зловживання службовим становищем, є посередником у постачанні товарно-матеріальних цінностей.

Залежно від того, чи є іноземець співучасником кримінального правопорушення:

- коли іноземець (керівник, представник, бенефіціарний власник іноземної компанії) є співучасником заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем, обізнаним про обставини вчинення кримінального правопорушення;
- коли іноземець є комерційним агентом, номінальним власником або номінальним утримувачем власності компанії-нерезидента в інтересах бенефіціарного власника або лише посередником щодо такого права та не є співучасником заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем і не є обізнаним про обставини вчинення кримінального правопорушення.

3. Важливими елементами криміналістичної характеристики є особа злочинця, місце й обстановка, предмет посягання та слідова картина. Аналіз особи злочинця, що посідає одне з центральних місць серед елементів криміналістичної

характеристики заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, надає можливість органу досудового розслідування спрогнозувати подальші «злочинні кроки» фігуранта та лінію його поведінки, що має важливе значення для планування подальших слідчих (розшукових) і негласних (слідчих) розшукових дій у кримінальному провадженні та встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

4. Початковий етап розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, здебільшого передбачає такі слідчі ситуації: факт заволодіння достовірно не встановлений та невідомими є особи, які вчинили кримінальне правопорушення.

На початковому етапі розслідування цього кримінального правопорушення проводять низку слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення суми збитків і наявності корупційних зв'язків між учасниками тендерних закупівель чи переговорних процедур. Також у його межах постає необхідність направлення відповідних запитів до Держфінмоніторингу України, використання можливостей НЦБ Інтерполу в Україні та вивчення можливостей публічних баз даних іноземних країн і наявності в них інформації про фізичних або юридичних осіб.

Отримання інформації з таких джерел на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, дає змогу перейти до подальшого етапу розслідування, під час якого виконують завдання, спрямовані на розширення доказової бази та підтвердження зібраних фактів.

З огляду на концептуально-визначальну сутність доказування в кримінальних провадженнях щодо заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, можна констатувати необхідність встановлення на момент початку досудового розслідування обставин, що стосуються об'єкта, об'єктивної сторони та спеціального суб'єкта кримінального правопорушення (службової особи). Слід зазначити, що саме встановлення спеціального суб'єкта кримінального

правопорушення, на наш погляд, є визначальним фактором, який позначається на ефективності розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності на початковому етапі, оскільки це є умовою встановлення підслідності й унеможлиблює подальше визнання доказів недопустимими з підстав здійснення розслідування неуповноваженою особою.

5. Слідчому, який здійснює досудове розслідування в кримінальному провадженні зазначеної категорії, важливо знати можливості міжнародного співробітництва, що надані КПК України та міжнародними договорами, а також уміти оперативної й ефективно застосовувати їх.

Своєчасна та якісна підготовка запитів про міжнародну правову допомогу дає змогу слідчому в стислі строки отримати інформацію від іноземної держави, проте аналіз практики правоохоронних органів України щодо отримання відповіді на такі запити від іноземних держав засвідчив, що здебільшого строк розгляду таких запитів становить від 6-ти до 12 місяців.

Під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, отримання доказів шляхом міжнародного співробітництва є ключовим етапом, без проведення якого ефективне розслідування кримінального провадження та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності є неможливим.

6. Типовою слідчою ситуацією під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, є випадок, коли встановлено факт закупівлі державним підприємством товарно-матеріальних цінностей через спеціально створеного посередника-нерезидента, який своєю чергою закуповує ці товарно-матеріальні цінності в його виробника за значно нижчою ціною.

З огляду на викладене, на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, необхідно встановити вартість обладнання, яке було закуплено, і розмір корупційної складової під час здійснення операцій з купівлі-продажу обладнання.

Розслідування заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців потребує від сторони обвинувачення швидких й активних дій, передусім коли про факт розслідування стало відомо особам, які є потенційними підозрюваними.

7. Проведення слідчих (розшукових) дій (допит, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів) під час розслідування заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців має бути спрямовано на встановлення дійсного бенефіціара коштів компанії, яка виграла тендерну процедуру або є посередником, одержаних злочинним шляхом, що здійснюють насамперед шляхом вилучення банківської документації суб'єктів підприємницької діяльності, на яких акумулювалися кошти від злочинної діяльності, аж до кінцевого їх отримувача.

Водночас необхідно здійснювати системний критичний аналіз інформації, отриманої з банківських установ іноземних країн стосовно особи, яка документально оформлена бенефіціарним власником рахунку, адже в переважній більшості випадків, які трапляються в практичній діяльності, зазначена де-юре в банківських документах як бенефіціарний власник особа не є ним де-факто.

Через неякісне складання слідчими запитів про міжнародну правову допомогу значно подовжується тривалість досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії. У деяких випадках скерування цих запитів взагалі не потрібне у зв'язку з відкритістю іноземних публічних баз даних, доступ до яких безоплатний або ж його можна здійснити за невисоку плату.

З метою підвищення ефективності розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців, доцільним перед скеруванням запитів про міжнародну правову допомогу є вивчення слідчим (детективом) і прокурором питання щодо можливості отримання інформації не в межах запиту про міжнародну правову допомогу, а шляхом використання відомостей відкритих баз даних іноземних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 16 запитів до 8 країн світу: міжнародний бік справи ДП «СхідГЗК» (ІНФОГРАФІКА). URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/16-zapytiv-do-8-krayin-svitu-mizhnarodnyu-bik-spravy-dp-shidgzk-infografika>.
2. Аверин Д. Д. Процессуальные вопросы сотрудничества органов юстиции социалистических государств. Исполнение решений и поручений иностранных судов : лекция. М. : Моск. ун-т, 1963. 57 с.
3. Австрійські компанії-посередники у схемі «ОГХК» мали з держпідприємством одну «прописку». URL: <https://nabu.gov.ua/infographics/avstriyski-kompaniyi-poseredniki-u-shemi-oghk-mali-z-derzhpidpriemstvom-odnu-0>.
4. Акімов О. О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 181–188.
5. Антонян М. Криминология : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2015. 388 с.
6. Арбузов С. Г., Колобов Ю. В., Міщенко В. І., Науменкова С. В. Банківська енциклопедія. Київ : Центр наук. дослідж. Нац. банку України, 2011. 504 с. URL: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=112997>.
7. Аркуша Л. І. Особливості походження злочинних доходів, що легалізуються. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 50–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_44_10.
8. Аркуша Л. Коррупция – элемент организованной деятельности. *Юридический вестник*. 2000. № 2. С. 118–121.
9. Ахтирська Н. М. До питання доказової сили кіберінформації в аспекті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 36 (2). С. 123–125.
10. Бабаев В. К. Презумпции в советском праве. Горький, 1974. 124 с.
11. Бандура О. А., Лукашевич В. Г. Криминалистическая версия: гносеологический, логический и психологический аспекты : учеб. пособие. Киев : КВШ МВД СССР, 1991. 80 с.

12. Банин В. А. Структура предмета доказывания в советском уголовном процессе : учеб. пособие. Уфа : Башк. ун-т, 1976. 125 с.

13. Бахін В. П. Криміналістика : курс лекцій / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. Ч. 1. 2002. 356 с.

14. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств. *Сущность и методы*. М., 1966. 295 с.

15. Беседа Д. В. Корупція як форма організованої злочинності: взаємодія правоохоронних органів України з міжнародними інституціями. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали III Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.). Ч. 2. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 29–31.

16. Биков К. Г. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 242 с.

17. Білецький А. В. Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 228 с.

18. Богуш Г. И. Коррупция и международное сотрудничество в борьбе с ней : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2004. 18 с.

19. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 18 с.

20. Букаев Н. М., Крюков В. В. Особенности методики расследования должностных преступлений коррупционной направленности : монография. М. : Юрлитинформ, 2012. 176 с.

21. Варналій З. С. Корупція як інституціональна загроза національній безпеці. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 59–63.

22. Виноградова О. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини. *Адвокат*. 1999. № 1. 152 с.
23. Висновок експерта Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз від 13 жовт. 2017 р.
24. Висновок експерта Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса від 5 верес. 2018 р.
25. Висновок Київського науково-дослідного інституту судових експертиз від 31 січ. 2018 р.
26. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 407 с.
27. Волобуєв А. Ф. Тактичні завдання розслідування розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. № 3. С. 84–90.
28. Гарбуз Г. С. Методика по расследованию присвоения или растраты, совершаемых в бюджетной сфере : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Красноярск, 2007. 235 с.
29. Глобальний Звіт про конкурентоспроможність за 2016–2017 роки (Global Competitiveness Report 2016–2017). URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf.
30. Головійчук Л. Т. Характеристика особи-злочинця – працівника митних органів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–1. С. 306–308.
31. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (Методологические вопросы). Киев : Вища шк., 1980. 160 с.
32. Гуторова Н. О., Шаповалова О. А. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи. *Право України*. 2010. № 9. С. 56–65.
33. Дерновий В. В. Актуальні питання розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених із залученням іноземців. *Корупційна*

злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії : матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 114–116.

34. Дерновий В. В. Використання баз даних іноземних країн при розслідуванні корупційних злочинів, вчинених із залученням іноземців. *Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей* : матеріали загальноакад. підсумк. наук.-теорет. конф. здобувачів вищої освіти та молодих науковців (Київ, 15 трав. 2020 р.). Київ, 2020. С. 19–23.

35. Дерновий В. В. Запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем за участі іноземців. *Актуальні проблеми запобігання корупції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів та молодих вчених (Харків, 14 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 45–46.

36. Дерновий В. В. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 3. С. 140–147. (Серія «Юридичні науки»).

37. Дерновий В. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2. С. 29–37.

38. Дерновий В. В. Особливості здійснення міжнародно-правової допомоги у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням злочинів, вчинених із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 302–306.

39. Дерновий В. В. Правова основа здійснення міжнародно-правової допомоги при проведенні процесуальних дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого особою шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 277–280.

40. Дерновий В. В. Щодо поняття службової особи: основні характеристики за кримінальним законодавством. *На перетині мови і права* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 лют. 2018 р.). Київ, 2018. С. 118–120.

41. Довідас Віткаускас, Гінтарас Шведас, Міка Аалто, Лоїк Геран. Спільна позиція експертів Проекту відносно законодавчих пропозицій щодо стягнення в дохід держави необґрунтованих активів. *Justice cooperation internationale*. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/217222806e5a5956c2258058005b595d/\\$FILE/Спільна%20позиція%20відносно%20необґрунтованих%20активів.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/217222806e5a5956c2258058005b595d/$FILE/Спільна%20позиція%20відносно%20необґрунтованих%20активів.pdf).

42. Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу і правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13 груд. 1992 р. *Правові основи міжнародної діяльності МВС України* : зб. міжнар.-прав. догов. док. : в 2 т. Київ, 1997. Т. 1. С. 225–257.

43. Договір між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 3 жовт. 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 2. Ч. 1–2. Ст. 112.

44. Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 16 січ. 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 45. Ст. 3052.

45. Екс-голови комітету ВРУ з питань ПЕК повідомлено про підозру у справі ДП «НАЕК «Енергоатом». URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/eks-golovi-komitetu-vru-z-pytan-pek-povidomleno-pro-pidozru-u-spravi-dp-naek-energoatom>.

46. Ермолович В. Ф. Способы и механизмы преступления / под ред. И. И. Басецкого. Минск : Амалфея, 2000. С. 13.

47. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : міжнар. док. від 20 квіт. 1959 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_036.

48. Європейська конвенція про видачу правопорушників : міжнар. док. від 13 груд. 1957 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_033.

49. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах : міжнар. док. від 15 трав. 1972 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_008.

50. Жогин М. В. Теория доказательств в советском уголовном процессе. М., 1973. 736 с.

51. Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2 (57). С. 197–202.

52. Загребельна І. А. Екстрадиція в міжнародному праві та практика її застосування. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 16. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15119992454954.pdf>.

53. Звіт про стан протидії корупції за 2019 і 2020 роки за формою № 1 – КОР. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm/.

54. Звіти про роботу. *Національне антикорупційне бюро України*. URL: <https://nabu.gov.ua/reports>.

55. Зразки складання схематичного зображення структури власності. URL: https://mof.gov.ua/uk/samples_of_drawing_up_a_schematic_representation_of_the_ownership_structure-517.

56. Кальман О. Взаємозв'язок організованої злочинності та корупції у сфері економіки. *Вісник Академії правових наук*. 1997. № 4. С. 188–190.

57. Калиновський О. В., Дерновий В. В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України* : зб. тез Міжнар. конф. (Харків, 22 верес. 2021 р.). Харків, 2021. С. 125–130.

58. Карпушин С. В. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

59. Кимлик Н. В. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із корупцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2012. 222 с.

60. Кікалішвілі М. В. Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 474 с.
61. Кіпрач І. С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 275–283.
62. Когутич І. І. Криміналістика України : курс лекцій. 2017. URL: <http://mego.info/матеріал/тема-21-методика-розслідування-розкрадань>.
63. Кокорев Л. Д., Кузнецов Н. П. Уголовный процесс : доказательства и доказывание. Воронеж : Воронеж. ун-т, 1995. 272 с.
64. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 92 с.
65. Комарницька О. Особистий обшук: сучасний стан та перспектива. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 2 (23). С. 41–46.
66. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
67. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : міжнар. док. від 15 листоп. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_789.
68. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом : міжнар. док. від 8 листоп. 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#Text.
69. Конвенція про кіберзлочинність : міжнар. док. від 23 листоп. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.
70. Конвенція про передачу засуджених осіб : міжнар. док. від 21 берез. 1983 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_025.
71. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

72. Корж В. Характеристика коррумпированных связей организованных преступных образований в сфере экономики. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 12. С. 88–90.

73. Корноухов В. Е. О соотношении понятий «тактическая задача», «ситуация расследования» и «тактическая операция». *Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам* : сб. науч. тр. Красноярск, 1987. С. 37–46.

74. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

75. Кохан Г. В. Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Київ : НІСД, 2013. 232 с.

76. Красавин И. В. Офшоры как негосударственные актеры мировой политики. *Вестник МГИМО*. 2013. № 2 (29). С. 62–67.

77. Криминология : учебник для юридических вузов / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. М. : ИНФРА-НОРМА, 1997. 784 с.

78. Криминология: учебник для академического бакалавриата / М. Антонян. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2015. 388 с.

79. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2004. 728 с.

80. Криміналістичне забезпечення розкриття і INTERNATIONAL SERIOUS розслідування злочинів : курс лекцій / [В. К. Весельский, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов та ін.]. Київ : ХмЦНП, 2011. С. 154–156.

81. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією : міжнар. док. від 27 січ. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

82. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

83. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [уклад.: О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Будроль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова]. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с.

84. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк. Харків : Фактор, 2013. 1072 с.

85. Кулик С. С. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 154 с.

86. Куц В. М. Новий Кримінальний кодекс України: яким йому бути. Харків : Ксилон, 1999. 204 с.

87. Лазаренко С. Ж. Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 1. С. 120–122.

88. Легализация (отмывание) доходов, полученных в результате хищения бюджетных средств и злоупотребления должностными полномочиями руководителями организаций с государственной долей участия. Рабочая группа по типологиям ЕАГ. URL: http://www.eurasiangroup.org/ru/typology_research.php.

89. Ліщенко В. М. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 261 с.

90. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. М. : Юрид. лит., 1973. 215 с.

91. Лукашкіна Т. В. Проникнення до житла чи іншого володіння особи: деякі питання. *Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні* : зб. матеріалів Інтернет-конф. (Київ, 28 листоп. 2014 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. С. 116–117.

92. Луцишин З., Мехтієв Е. Офшорні фінансові центри у глобальному русі капіталів. *Міжнародна економічна політика*. 2017. № 2. С. 62–94.

93. Льозний О. А. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 176 с.

94. Максименко В. Україна – суб'єкт правової допомоги зарубіжним державам у кримінальних справах. *Право України*. 1998. № 11. С. 149–152.

95. Марич М. І. Поняття і сутність корупції та корупційної злочинності. *Держава і право*. 2013. Вип. 61. С. 310–317. (Серія «Юридичні і політичні науки»).

96. Мартиненко В. О. Корупційні діяння як форма зловживання владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії* : матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 44–48.

97. Машлякевич Д. С. Кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання і протидії корупції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015.

98. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 412 с.

99. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев : КГУ, 1984. 137 с.

100. Міжнародний досвід участі спеціальних служб у протидії організованій злочинності та корупції : монографія / [за заг. ред. Г. В. Новицького, Ю. Р. Гавдьо, І. М. Гриненко та ін.]. Київ : Нац. акад. СБ України, 2017. 239 с.

101. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення (рекомендації FATF) від 16 лют. 2012 р. URL: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF%20Recommendations%202012.pdf>.

102. Мышков Я. Е. Взятничество: методика расследования преступлений : монография. Харьков : ФИНН, 2011. 176 с.

103. Назаренко П. Г. Особливості провадження досудового слідства у кримінальних справах за участю іноземців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 196 с.

104. Наумов А. В. Российское уголовное право : курс лекций : в 2 т. М. : Волтер Клувер, 2007. Т. 1. 736 с.

105. Нормативні документи. *УкрГазВидобування* : [сайт]. URL: <http://ugv.com.ua/page/docs?count=6>.

106. Нуруллаєв І. С. О. Деякі питання зародження і становлення міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю. *Міжнародне право*. 2012. № 4 (21). С. 70.

107. Нуруллаєв І. С. О. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією : монографія. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 160 с.

108. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе : науч.-практ. пособие. М. : Проспект, 2001. 144 с.

109. Орлов Ю. Ю., Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 12–24.

110. Орловська Н. А. До питання про предмет спеціальної конфіскації. *Новітні кримінально-правові дослідження* : зб. наук. пр. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 44–47.

111. Особливості відображення відомостей про юридичних осіб, трасти або інші подібні правові утворення, кінцевим бенефіціарним власником (контролером) яких є суб'єкт декларування або члени його сім'ї. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/deklaruvannya/osoblyvosti-vidobrazhennya-vidomostej-pro-yurydychnyh-osib/>.

112. Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. Ф. Вакуленко, О. М. Толочко та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 65 с.

113. Петросян В. Г. Криміналістичне та оперативно-розшукове забезпечення виявлення злочинів, вчинених суб'єктами господарювання з ознаками фіктивності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2012. 221 с.

114. Пещак Я. Следственные версии. М. : Прогресс, 1976. 230 с.

115. Пиріг Н. М. Екстрадиція за Кримінальним процесуальним кодексом України та практичні проблеми її реалізації. *Наше право*. 2013. с. 66–72.

116. Писарчук І. В. Організаційно правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів службовими особами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2018. 16 с.

117. Податковий кодекс України : Закон України від 12 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17>.

118. Приховування бенефіціарної власності: звіт FATF спільно з Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок (липень 2018 р.). URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/concealment-beneficial-ownership.html>.

119. Про вимагання хабара : постанова Верховного Суду України від 8 жовт. 2015 р. № 5-109кц15. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/8C6DC85F5CC92B51C2257EEB002DA5D5>.

120. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 3 жовт. 2017 р. № 2147-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2147-19>.

121. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : проект Закону України від 29 серп. 2019 р. № 1009. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66252.

122. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1701-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>.

123. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації : Закон України від 18 лют. 2016 р. № 1019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-19#Text>.

124. Про внесення зміни до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»: Закон України від 8 жовт. 2021 р. № 1805-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-20#n2>.

125. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.

126. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

127. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 груд. 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/361-20>.

128. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закону України від 14 жовт. 2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (втратив чинність).

129. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

130. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: постанова Кабінету Міністрів України від 29 лип. 2015 р. № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#n2>.

131. Про затвердження Положення про форму та зміст структури власності: наказ Міністерства фінансів України від 19 берез. 2021 р. № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-21#Text>.

132. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України : наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19 жовт. 2006 р. № 346/1025/685/53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06>.

133. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1698-18>.

134. Про перелік іноземних банків, діяльність яких може бути пов'язана з проведенням ризикових фінансових операцій : лист Департаменту фінансового моніторингу Національного банку України від 29 серп. 2016 р. № 25-0008/72225. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0A9E15DE13>,
http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB16194.html.

135. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.

136. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18 жовт. 2006 р. № 252-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-16>.

137. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 груд. 2003 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text>.

138. Пропостин А. А. Конфискация имущества: прошлое, настоящее, будущее : монография. М. : Юрлитинформ, 2011. 264 с.

139. Протокол I до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 берез. 1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.

140. Пчеліна О. В. Поняття предмета доказування у кримінальних справах та його значення у криміналістичній методиці. *Право і безпека*. 2009. № 1. С. 76–81.

141. Пчеліна О. В. Тактичні завдання розслідування економічних злочинів. *Право і Безпека*. 2010. № 5 (37). С. 205–208.

142. Пчеліна О. В. Тактичні завдання розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 155–158. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2016/40.pdf.

143. П'ясецька-Устич С. В. Феномен корупції в Україні (політико-економічний аналіз). *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 14. С. 20–25.

144. Резолюція (97) 24 Комітету міністрів Ради Європи про двадцять принципів боротьби з корупцією : міжнар. док. від 6 листоп. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_845.

145. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (80) 2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень : прийнята 11 берез. 1980 р. на 316-й нараді заступників міністрів. *Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. В. П. Тимошук*. Київ : Факт, 2003. С. 469–479.

146. Річний звіт Держфінмоніторингу за 2018 рік. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit_2018_ukr.pdf.

147. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 19 с.

148. Розпутенко І. В. Особливості корупції в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 158–161.

149. Ряшко О. В. Деякі проблемні питання щодо значення та умов допустимості отримання доказів у кримінальному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 428–436.

150. Сабадаш В. П., Ларін М. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2013. 228 с.

151. Сергеева Д. Б. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України. *Право України*. 2014. № 11. С. 180–188.

152. Серебрянський Д. М., Селезень П. О. Кампанія щодо боротьби з розмиванням бази оподаткування та переміщенням прибутків: висновки для України : наук.-аналіт. доп. Ірпінь : НДІ фінанс. права, 2015. 39 с.

153. Серьогін С. М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством : монографія. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. 456 с.

154. Слідчі (розшукові) дії : навч. посіб. / [О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк та ін.] ; за заг. ред. Р. І. Благути, Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

155. Статистика. Єдиний портал органів системи МВС України : [сайт]. URL: http://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm.

156. Статистичні дані за 2020 рік. Генеральна прокуратура України : [сайт]. URL: <http://www.gp.gov.ua>.

157. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : наук.-практ. посіб. Київ : Атіка, 2009. 64 с.

158. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : НАВСУ, 2005. 272 с.

159. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. А. Ф. Волобуєва. Харків : НікаНова, 2012. 382 с.

160. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : у 2 т. М. : Наука, 1968. Т. 1. 470 с.

161. Строгович М. С. Теория судебных доказательств : избр. тр. : в 3 т. М. : Наука, 1991. Т. 3. 300 с.

162. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. М. : Юрид. лит., 1973. 736 с.

163. Типологічне дослідження «Відмивання доходів від привласнення коштів і майна державних підприємств та інших суб'єктів, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів». Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2019 рік. Київ, 2020. 80 с. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/Zvit2019.pdf>.

164. Типологічне дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2018 рік. Київ, 2019. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2019/20190403/Typology2018_UA.pdf.

165. Типологічні дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2017 рік. Київ, 2018. 148 с. URL: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2018/04/180410_1446_book_ua_topology_sfs.pdf.

166. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография. Одесса : Юрид. лит., 2002. 360 с.

167. Уголовно-процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / под общ. ред. В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. Харьков : Одиссей, 2005. 968 с.

168. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи від 21 трав. 2014 р. URL: <http://www.sc.gov.ua>.

169. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 20 верес. 2018 р. Справа № 11-сс/796/4578/2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76647178>.

170. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 21 лют. 2018 р. Справа № 11-сс/796/762 /2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72515227>.

171. Ухвала Галицького районного суду м. Львова від 14 серп. 2014 р. Справа № 461/9861/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

172. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 6 берез. 2018 р. Справа № 243/6674/17-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/72641975>.

173. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті провадження за конституційним зверненням громадянина Яковенка А. О. щодо офіційного тлумачення положень статей 108, 234, 235, 309 Кримінального процесуального кодексу України у системному зв'язку з положеннями частини першої ст. 3, частини першої ст. 8, частини другої ст. 19, частини другої ст. 30 Конституції України від 6 лют. 2014 р. № 21-у/2014. URL: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=238684>.

174. Ухвала Печерського районного суду міста Києва від 19 січ. 2018 р. Справа № 757/1696/18-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71878484>.

175. Формальні і неформальні помилки в розумінні органу оскарження. URL: <https://adslegal.com.ua/formalnineformalni-pomilki-v-rozuminni-organi-oskarzhennya/>.

176. Чаплинська Ю. А. Одночасний допит двох раніше допитаних осіб (організаційний аспект). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 548–555.

177. Чеберяк П. П. Збирання й оцінка доказів за кримінальними провадженнями про злочини в сфері економіки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 19 с.

178. Чорноус Ю. М. Міжнародна правова допомога: зміст та питання удосконалення реалізації. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 95–101.

179. Шведова Г. Л. Корупція (політико-кримінологічне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 211 с.

180. Швидкова О. В. Обшук як спосіб збирання доказів. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 2 (10). (Серія «Право»). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14sovszd.pdf>.

181. Шевчишен А. В. Проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 634 с.

182. Шемякін О. В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 242 с.

183. Шило А. І. Методика розслідування хабарництва в контексті нового антикорупційного законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 244 с.

184. Шмаль Л. Особливості проведення обшуку при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 71–77.

185. Шторм, який перетворюється в цунамі: велика чистка в банківському секторі Латвії. URL: <https://vbpartners.ua/uk/pershi-dzvinki-globalnih-zmin-velika-chistka-v-bankivskomu-sektori-latvii/>.

186. Шумейко Д. О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2015. 256 с.

187. Шупилов В. П. Международная правовая помощь по уголовным делам. *Советское государство и право*. 1974. № 34. С. 85–91.

188. Щодо виконання банками вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення : лист Національного банку України від 19 лют. 2016 р. № 25-00008/15199. URL: https://taxlink.ua/ua/tax_explained/25-0000815199-vid-19022016/.

189. Эриашвили Н. Д. Присвоение и растрата чужого имущества как форма хищения: уголовно-правовой анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2003. 24 с.

190. Яковенко Н. Британская полиция получила новый инструмент в борьбе с коррупцией. 2017. URL: <https://inosmi.ru/politic/20171009/240466713.html>.

191. Addressing base erosion and profit shifting (Russian Version). *OECD Publishing*. doi: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201262-ru>.

192. American International Law Cases. Fourth Series, Том 8, United States v. Pavel Ivanovich Lazarenko 564 F. 3d 1026 (9th Cir. 2009) Decided April 10, 2009. P. 2903–2923.

193. Bliss Ch., Tella Di R. Does Competition Kill Corruption? *Journal of Political Economy*. Vol. 105. No. 5. P. 1001–1023. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.1086/262102>.

194. British Government. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/companies-house>.

195. Concealment of Beneficial Ownership. URL: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/FATF-Egmont-Concealment-beneficial-ownership.pdf>.

196. Criminal Finances Act 2017. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/22/contents/enacted>.

197. Deputy Senior District Judge Emma Arbuthnot in the Westminster Magistrate's Court between Government of Ukraine and c. K, 31st October 2013.

198. Dernovyi V. Analysis of ways to commit corruption offenses using foreigner. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3 (1). P. 104–110.

199. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CIneoyDNU4IJ:old.minjust.gov.ua/file/52171+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>.

200. Farida Mohamad, Fredoun Ahmadi-Esfahani. Corruption and economic development: A critical review of literature. *The University of Sydney*. URL: https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/139727/2/2006_farida.pdf.

201. FATF Report to the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors. URL: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/FATF-Report-G20-FM-CBG-July-2018.pdf>.

202. Fender I., McGuire P. Bank structure, funding risk and the transmission of shocks across countries: concepts and measurement. *BIS Quarterly Review*. URL: http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1009h.pdf.

203. Fichtner J. The strongest magnets for foreign capital. URL: https://www.city.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0011/287138/CITYPERC-WPS-201502.pdf.

204. Former Ukrainian Prime Minister Sentenced to 97 Months in Prison Fined \$ 9 Million for Role in Laundering \$ 30 Million of Extortion Proceeds. URL: <https://archives.fbi.gov/archives/sanfrancisco/press-releases/2009/sf111909a.htm>.

205. Gray L., Hansen K., Recica-Kirkbride P. Few and Far: The Hard Facts on Stolen Asset Recovery (StAR Initiative). Kindle Edition. URL: <https://www.amazon.co.uk/Few-Far-Stolen-Recovery-Initiative-ebook/dp/B00OD1RLV8>.

206. International Criminal Police Organization.
URL: http://files.transparency.org/content/download/2231/13941/file/2018_G20%20Leaders%20or%20Laggards_EN.pdf

207. Kar D., Spanjers J. Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2004–2013. *Global Financial Integrit.* URL: http://www.gfintegrity.org/wpcontent/uploads/2015/12/IFF-Update_2015-Final-1.pdf.

208. Kaufmann D. The Missing Pillar of a Growth Strategy for Ukraine: Reforms for Private Sector Development / ed. by P. Cornelius, P. Lenain. Washington : International Monetary Fund, 1997. P. 234–274.

209. Klitgaard R. Controlling Corruption: a study of corruption and how to reduce it in developing countries. CA : University of California Press, 1988.

210. Klitgaard R. International Cooperation Against Corruption. California, Finance & Development. March 1998, P. 3. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/b6cf/ccb56a32cf9124be07c07b3494b79e841f58.pdf>.

211. Klitgaard R., Maclean-Abaroa R., Lindsey Parris H. Corrupt Cities: A Practical Guide to Cure and Prevention. ICS Press and World Bank Institute, 2000.

212. Kryshchanovskaya O. Illegal Structures in Russia. *Trends in Organized Crime*. Fall 1997a. Vol. 3. No. 1. P. 14–17.

213. Lambsdorff J. G., Taube M., Schramm M. The New Institutional Economics of Corruption. First published 2005 by Routledge 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN, p. 78. URL: http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_1/CORRUPTION%20The%20New%20Institutional%20Economics%20of%20Corruption.pdf.

214. L'Espresso. 18.11.1984. P. 38.

215. Locational banking statistics. URL: <https://www.bis.org/statistics/bankstats.htm>.

216. Mauro P. Corruption and Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1995. Vol. 110. No. 3. P. 681–712. URL: <http://homepage.ntu.edu.tw/~kslin/macro2009/Mauro%201995.pdf>.

217. Moss Ph. The corruptor and the corrupted: examining the link between organised crime and law enforcement corruption. *International Serious and Organised*

Crime Conference. Brisbane Convention & Exhibition Centre Brisbane, Queensland. Monday, 29 July 2013.

218. Paldam M. The Cross-Country Pattern of Corruption: Economics, Culture and the Seesaw Dynamics. *European Journal of Political Economy*. 2002. Vol. 18. No. 2. P. 4, 20. URL: <http://www.martin.paldam.dk/Papers/Gamle/Culture&Corruption.pdf>.

219. Piplica D., Čovo P. Corruption and economic growth in Croatia. *Oeconomica Jadertina*. 2011. Vol. 1. No. 2. P. 85–99. URL: https://morepress.unizd.hr/journals/oeconomicajadertina/article/view/206?lang=en_US.

220. Planning Investigations: Investigation of Corruption and Money Laundering (adopted from the Handbook for Practitioners on Asset Recovery under StAR Initiative). URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/220301427730119930/AML-Module-4.pdf>.

221. Porta D., Vannucci A. Corrupt exchanges: actors, resources, and mechanisms of political corruption. Rome : Transaction Publishers, 1999. 314 p.

222. Porta D., Vannucci A. Corruption as a Normative System. *Prepared for presentation at the International Conference on Corruption control in Political Life and the Quality of Democracy: A Comparative Perspective Europe*. Latin America CIES. ISCTE, 19–20 May 2005. URL: <http://home.iscte-iul.pt/~ansmd/CC-DellaPorta.pdf>.

223. Proposal of Special Measure Against ABLV Bank, AS as a Financial Institution of Primary Money Laundering Concern. Financial Crimes Enforcement Network. Federal Register / Vol. 83, No. 33 / Friday, February 16, 2018 / Proposed Rules. URL: https://www.fincen.gov/sites/default/files/federal_register_notices/2018-02-16/2018-03214.pdf.

224. *Regional Investment Bank* : [site]. URL: http://www.ribbank.com/ru/o_banke.

225. Regulation (EU) 2018/1805 of the European parliament and of the council of 14 November 2018 on the mutual recognition of freezing orders and confiscation orders. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018R1805>.

226. Shleifer A., Vishny R. W. Corruption. *Quarterly Journal of Economics*. 1993. No. 108 (3). P. 599–617. URL: <https://scholar.harvard.edu/files/shleifer/files/corruption.pdf>.

227. Simon Fan C., Chen Lin, Daniel Treisman. Embezzlement Versus Bribery. *National Bureau of Economic Research*. 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138 November 2010. Working Paper 16542. P. 1. URL: <http://www.nber.org/papers/w16542>.

228. Sjaifudian, Shetifah. Graft and the Small Business. *Far Eastern Economic Review*. October 16, 1997. P. 32.

229. Søreide T. Corruption in public procurement Causes, consequences and cures. 2002. 1. Chr. Michelsen Institute Development Studies and Human Rights. P. 8. URL: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2435744/R%202002-1.pdf>.

230. Stolen Asset Recovery Initiative. URL: <https://star.worldbank.org/content/beneficial-ownership-guides>.

231. Tanzi V. Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures. International Monetary Fund, 1998. Washington, DC. 39 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf>.

232. The Guide to American Law. Everyone's Legal Encyclopedia. St. Paul, Minnesota : West Publishing CO, 1984. Vol. 5. P. 119.

233. The new institutional economics of corruption. Abingdon: Routledge, 2005. P. 113–117.

234. Transparency and Beneficial Ownership. URL: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Guidance-transparency-beneficial-ownership.pdf>.

235. Wedel J. R., Mason G. Corruption and organized crime in post-communist states: new ways of manifesting old patterns. *University Trends in Organized Crime*. 2001. Vol. 7. No. 1. P. 15. URL: http://janinewedel.info/corruption-crime_TrendsOrgCrime.pdf.

236. Wilson J. Q., Kelling G. L. Broken windows. *The police and neighborhood safety*. URL: https://www.manhattan-institute.org/pdf/_atlantic_monthly-broken_windows.pdf.

237. Zoromé A. Concept of offshore financial centers: in search of an operational definition. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp0787.pdf>.

ДОДАТКИ**Додаток А****АНКЕТА****опитування щодо актуальних питань розслідування заволодіння чужим майном, учиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців**

Шановні респонденти! Деякі запитання можуть передбачати декілька варіантів відповідей. Анкетування є анонімним.

1. У якому правоохоронному органі Ви працюєте?

- 1) НАБУ
- 2) СБУ
- 3) ДБР
- 4) Національна поліція України
- 5) податкова міліція
- 6) прокуратура
- 7) інше _____

2. Стаж Вашої практичної роботи в правоохоронній сфері становить:

- 1) до 5 років
- 2) від 5 до 10 років
- 3) від 10 до 15 років
- 4) понад 15 років

3. Чи є у Вас практичний досвід участі в розслідуванні кримінальних проваджень щодо злочинів, учинених шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, до вчинення якого залучали іноземців (фізичних та/або юридичних осіб – нерезидентів)?

- 1) так
- 2) ні
- 3) інше _____

4. Який спосіб учинення злочинів з використанням службовою особою свого службового становища із залученням іноземців Ви вважаєте найпоширенішим в Україні?

- 1) закупівля державним підприємством товарно-матеріальних цінностей у компанії-нерезидента за завищеними цінами
 - 2) реалізація державним підприємством товарно-матеріальних цінностей компанії-нерезиденту за заниженими цінами
 - 3) власний варіант відповіді _____
-

5. Оберіть три країни, до яких частіше звертаєтеся із запитом про міжнародну правову допомогу під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії:

- 1) Латвія
- 2) Естонія
- 3) Литва
- 4) Швейцарія
- 5) Кіпр
- 6) Британські Віргінські Острови
- 7) Австрія
- 8) Чехія
- 9) Панама
- 10) власний варіант відповіді _____

6. Зазначте середній строк виконання компетентними органами іноземних країн запитів про міжнародну правову допомогу, направлених під час розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів досліджуваної категорії:

- 1) до 3 місяців
- 2) від 3 до 6 місяців
- 3) від 6 місяців до 1 року
- 4) від 1 до 2 років
- 5) понад 2 роки
- 6) власний варіант відповіді _____

7. Зазначте максимальний строк виконання іноземним компетентним органом скерованого йому запиту про міжнародну правову допомогу, а також країну, яка виконувала такий запит:

- 1) до 6 місяців, країна – _____
- 2) до 9 місяців, країна – _____
- 3) до 12 місяців, країна – _____
- 4) до 18 місяців, країна – _____
- 5) до 24 місяців, країна – _____
- 6) власний варіант відповіді _____

8. Зазначте середній строк, упродовж якого було завершено розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, учинених шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, до вчинення якого залучали іноземців:

- 1) до 6 місяців
- 2) від 6 місяців до 2 років
- 3) понад 2 роки
- 4) власний варіант відповіді _____

9. У чому полягають найтипівіші проблеми, що виникають під час розслідування злочинів зазначеної категорії?

- 1) встановлення факту зловживання службовим становищем службовою особою, оскільки дії службової особи зазвичай мають законний вигляд
- 2) встановлення факту спричинення шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та її розміру
- 3) тривале виконання іноземними компетентними органами запитів про міжнародну правову допомогу
- 4) встановлення справжнього вигодоотримувача коштів, одержаних від учинення кримінального правопорушення
- 5) здійснення розмежування кримінального правопорушення та господарських правовідносин між суб'єктами підприємницької діяльності
- 6) власний варіант відповіді _____

10. Чи спростили порядок скерування запитів про міжнародну правову допомогу внесені Законом України від 4 жовтня 2019 року № 187-IX зміни до ч. 2 ст. 562 КПК України?

- 1) так
- 2) ні
- 3) власний варіант відповіді _____

11. З огляду на внесені Законом України від 4 жовтня 2019 року № 187-IX зміни до ч. 2 ст. 562 КПК України, чи вважаєте Ви необхідним перед зверненням із запитом про міжнародну правову допомогу на адресу компетентних органів іноземних країн із проханням вилучити банківську документацію компанії-нерезидента попередньо отримати дозвіл суду на вилучення такої документації в порядку, передбаченому ст. 160–164 КПК України?

- 1) так
- 2) ні
- 3) власний варіант відповіді _____

12. Чи застосовували Ви на практиці можливості, передбачені п. 14 ст. 46 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року та ст. 4 Другого додаткового протоколу Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах від 20 квітня 1959 року, щодо надсилання запитів про міжнародну правову допомогу будь-якими електронними або іншими засобами зв'язку, а не в паперовому вигляді, та які результати використання такого порядку?

- 1) так, результат позитивний
- 2) так, результат негативний
- 3) не використовували
- 4) власний варіант відповіді _____

13. Чи вважаєте Ви за можливе використання як доказів інформації та копій документів, отриманих під час проведення огляду відкритих баз даних іноземних країн (як платних, так і безоплатних) без застосування процедури міжнародного співробітництва?

- 1) так
- 2) ні
- 3) власний варіант відповіді _____

14. З огляду на положення ст. 550 КПК України (про те, що відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання дій, передбачених у запиті про міжнародне співробітництво, органами іноземної держави та за процедурою, передбаченою законодавством запитованої держави, не потребують легалізації і визнаються судом допустимими), чи вважаєте Ви за можливе використовувати як докази під час судового розгляду протоколи допиту свідків, які здійснені компетентними органами іноземної держави за запитом про міжнародну правову допомогу?

- 1) так
- 2) ні
- 3) власний варіант відповіді _____

Дякуємо за участь в опитуванні!

Зведені дані
анкетування щодо актуальних питань розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання особою своїм службовим становищем із залученням іноземців

№ з/п	Запитання та відповіді	Результати, у %
1	У якому правоохоронному органі Ви працюєте? 1) НАБУ 2) СБУ 3) ДБР 4) Національна поліція України 5) податкова міліція 6) прокуратура 7) інше	Загальна кількість опитаних респондентів – 198 осіб. НАБУ – 55 осіб СБУ – 13 осіб ДБР – 15 осіб Національна поліція – 50 осіб Податкова міліція – 15 осіб Прокуратура (САП) – 50 осіб
2	Стаж Вашої практичної роботи в правоохоронній сфері становить: 1) до 5 років 2) від 5 до 10 років 3) від 10 до 15 років 4) понад 15 років	До 5 років – 15 % Від 5 до 10 років – 30 % Від 10 до 15 років – 35 % Понад 15 років – 10 %
3	Чи є у Вас практичний досвід участі в розслідуванні кримінальних проваджень щодо злочинів, учинених шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, до вчинення якого залучали іноземців (фізичних та/або юридичних осіб – нерезидентів)? 1) так 2) ні 3) інше	85 % – мають такий досвід 15 % – не мали такого досвіду
4	Який спосіб учинення злочинів з використанням службовою особою свого службового становища із залученням іноземців Ви вважаєте найпоширенішим в Україні? 1) закупівля державним підприємством товарно-матеріальних цінностей у компанії-нерезидента за завищеними цінами 2) реалізація державним підприємством товарно-матеріальних цінностей компанії-нерезиденту за заниженими цінами 3) власний варіант відповіді	Закупівля державними підприємствами товарно-матеріальних цінностей у компанії-нерезидента за завищеними цінами – 60 % Реалізація державними підприємствами товарно-матеріальних цінностей компанії-нерезиденту за заниженими цінами – 30 % Виведення коштів в офшори – 10 %
5	Оберіть три країни, до яких частіше звертаєтесь із запитом про міжнародну правову допомогу під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії: 1) Латвія 2) Естонія 3) Литва	Латвія Кіпр Литва

	<p>4) Швейцарія</p> <p>5) Кіпр</p> <p>6) Британські Віргінські Острови</p> <p>7) Австрія</p> <p>8) Чехія</p> <p>9) Панама</p> <p>10) власний варіант відповіді</p>	<p>Швейцарія</p> <p>Британські Віргінські Острови</p> <p>Австрія</p> <p>Естонія</p> <p>Чехія</p> <p>Панама</p> <p>Окремо виділено: Польща, Китай, Німеччина, Словаччина, Угорщина</p>
6	<p>Зазначте середній строк виконання компетентними органами іноземних країн запитів про міжнародну правову допомогу, направлених під час розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів досліджуваної категорії:</p> <p>1) до 3 місяців</p> <p>2) від 3 до 6 місяців</p> <p>3) від 6 місяців до 1 року</p> <p>4) від 1 до 2 років</p> <p>5) понад 2 роки</p> <p>6) власний варіант відповіді</p>	<p>Від 3 до 6 місяців – 10 %</p> <p>Від 6 місяців до 1 року – 70 %</p> <p>Від 1 року до 2 років – 20 %</p>
7	<p>Зазначте максимальний строк виконання іноземним компетентним органом скерованого йому запиту про міжнародну правову допомогу, а також країну, яка виконувала такий запит:</p> <p>1) до 6 місяців, країна –</p> <p>2) до 9 місяців, країна –</p> <p>3) до 12 місяців, країна –</p> <p>4) до 18 місяців, країна –</p> <p>5) до 24 місяців, країна –</p> <p>6) власний варіант відповіді</p>	<p>До 12 місяців – Німеччина, Кіпр</p> <p>До 18 місяців – Сінгапур, Панама, Гонконг, Швейцарія, Австрія</p> <p>Понад 24 місяці – Швейцарія, Китай, Кіпр, Австрія, Швейцарія</p> <p>Власний варіант – Ірландія (2 роки 6 місяців), Велика Британія (4 роки), Гватемала, Китай, Туреччина, Британські Віргінські острови – є факти невиконання запитів взагалі</p>
8	<p>Зазначте середній строк, упродовж якого було завершено розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, учинених шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, до вчинення до якого залучали іноземців:</p> <p>1) до 6 місяців</p> <p>2) від 6 місяців до 2 років</p> <p>3) понад 2 роки</p> <p>4) власний варіант відповіді</p>	<p>Від 6 до місяців до 2 років – 35 %</p> <p>Понад 2 роки – 50 %</p> <p>Власний варіант – понад 3 роки</p>
9	<p>У чому полягають найтипівіші проблеми, що виникають під час розслідування злочинів зазначеної категорії?</p> <p>1) встановлення факту зловживання службовим становищем службовою особою, оскільки дії службової особи зазвичай мають законний вигляд</p> <p>2) встановлення факту спричинення шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та її розміру</p> <p>3) тривале виконання іноземними компетентними органами запитів про міжнародну правову допомогу</p>	<p>Варіанти відповідей 1, 2, 3, 4, 5 – усі проблеми наявні</p> <p>Додатково респонденти зазначили: встановлення справжнього бенефіціарного власника та вигодоотримувача коштів</p>

	<p>4) встановлення справжнього вигодоотримувача коштів, одержаних від учинення кримінального правопорушення</p> <p>5) здійснення розмежування кримінального правопорушення та господарських правовідносин між суб'єктами підприємницької діяльності</p> <p>6) власний варіант відповіді</p>	
10	<p>Чи спростили порядок скерування запитів про міжнародну правову допомогу внесені Законом України від 4 жовтня 2019 року № 187-IX зміни до ч. 2 ст. 562 КПК України?</p> <p>1) так</p> <p>2) ні</p> <p>3) власний варіант відповіді</p>	<p>Більшість респондентів відповіли схвально (80 %) щодо внесених змін до КПК України, а також висловили власну думку</p>
11	<p>З огляду на внесені Законом України від 4 жовтня 2019 року № 187-IX зміни до ч. 2 ст. 562 КПК України, чи вважаєте Ви необхідним перед зверненням із запитом про міжнародну правову допомогу на адресу компетентних органів іноземних країн з проханням вилучити банківську документацію компанії-нерезидента попередньо отримати дозвіл суду на вилучення такої документації в порядку, передбаченому ст. 160–164 КПК України?</p> <p>1) так</p> <p>2) ні</p> <p>3) власний варіант відповіді</p>	<p>Думки респондентів розподілилися майже порівну:</p> <p>47 % відповіли «так»,</p> <p>45 % – «ні»,</p> <p>3 % респондентів зазначили власний варіант відповіді, зокрема: допустимість таких доказів може бути поставлено під сумнів у суді, тому формально слід звертатися</p>
12	<p>Чи застосовували Ви на практиці можливості, передбачені п. 14 ст. 46 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року та ст. 4 Другого додаткового протоколу Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах від 20 квітня 1959 року, щодо надсилання запитів про міжнародну правову допомогу будь-якими електронними або іншими засобами зв'язку, а не в паперовому вигляді, та які результати використання такого порядку?</p> <p>1) так, результат позитивний</p> <p>2) так, результат негативний</p> <p>3) не використовували</p> <p>4) власний варіант відповіді</p>	<p>Більшість опитаних респондентів зазначили, що вони не використовували такі можливості (87 %)</p> <p>13 % респондентів повідомили, що використовували, і результат позитивний</p>
13	<p>Чи вважаєте Ви за можливе використання як доказів інформації та копій документів, отриманих під час проведення огляду відкритих баз даних іноземних країн (як платних, так і безплатних) без застосування процедури міжнародного співробітництва?</p> <p>1) так</p> <p>2) ні</p>	<p>Більшість респондентів схвалюють таку можливість (80 %), деякі з респондентів додали, що шляхом складення протоколу огляду, проте 20 % респондентів мають власну думку щодо цього питання, зокрема вважають, що необхідним є закріплення також даних під час</p>

	3) власний варіант відповіді	міжнародного співробітництва
14	<p>З огляду на положення ст. 550 КПК України (про те, що відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання дій, передбачених у запиті про міжнародне співробітництво, органами іноземної держави та за процедурою, передбаченою законодавством запитуваної держави, не потребують легалізації і визнаються судом допустимими), чи вважаєте Ви за можливе використовувати як докази під час судового розгляду протоколи допиту свідків, які здійснені компетентними органами іноземної держави за запитом про міжнародну правову допомогу?</p> <p>1) так 2) ні 3) власний варіант відповіді</p>	<p>Думки респондентів розподілилися майже порівну, 42 % відповіли «так», 44 % – «ні» (через необхідність безпосереднього дослідження доказів судом і забезпечення права на перехресний допит), і 14 % респондентів запропонували власний варіант відповіді, зокрема: з огляду на норми КПК України щодо безпосередності дослідження доказів, вони вважають, що такі докази не можуть бути допустимими, однак це питання справді потребує вирішення з метою надання таким доказам допустимості.</p> <p>Питання є дискусійним, оскільки, з огляду на ст. 7, 23 КПК України, показання учасників кримінального провадження суд отримує усно, а згідно зі ст. 87 КПК України недопустимими доказами є порушення права на перехресний допит. На думку деяких респондентів, ці показання можливо визнати допустимими в разі, якщо сторони захисту було забезпечено правом на перехресний допит під час досудового розслідування, і в такому разі використовувати показання як доказ (у разі якщо особа на стадії судового розгляду відмовилася надавати показання або з інших причин неможливо допитати таку особу)</p>

Інформація

про використання під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, можливості кримінального аналізу, а саме інформації, що міститься в системі Державної прикордонної служби України «АРКАН», прямий доступ до якої, відповідно до ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», мають детективи Національного антикорупційного бюро України, а слідчі інших органів досудового розслідування можуть використовувати її можливості, застосовуючи повноваження, передбачені ст. 40, 93 КПК України.

Аналітичні можливості системи «АРКАН» дають змогу здійснити пошук інформації, зокрема, за такими критеріями:

- напрямок перетину;
- вид документа, за яким здійснено перетин кордону;
- мета поїздки;
- громадянство особи;
- тип візи;
- пункт перетину кордону;
- стаття;
- ділянки кордону;
- код пункту перетину кордону;
- дата та час перетину;
- прізвище, ім'я, по батькові особи (українською, латиницею та російською мовами);
- дата народження;
- номер візи;
- серія та номер документа, з яким здійснено перетин кордону;
- імена й дати народження дітей;
- назва приймаючої сторони;

- адреса приймаючої сторони;
- пункт слідування;
- дата передбачуваного виїзду;
- пункт пропуску передбачуваного виїзду;
- вид транспортного засобу;
- державна належність транспортного засобу;
- державний реєстраційний номер (№ рейсу);
- номер кузова;
- номер двигуна;
- номер шасі;
- назва судна;
- модель літака;
- компанія – власник/оператор;
- порт приписки;
- кількість осіб, що перетнули державний кордон у транспортному засобі.

Результати аналізу інформації, з огляду на загальнодоступну інформацію стосовно вартості чартерних авіарейсів, дали змогу під час розслідування одного з проваджень встановити факт користування народним депутатом України, якого перевіряли на причетність до заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, для чартерних польотів приватної компанії, а оплату таких чартерних перельотів здійснювали з розрахункового рахунку компанії-нерезидента, на рахунку якого акумулювалися кошти, серед іншого, унаслідок вчиненого на території України злочину.

Результати аналізу даних системи «АРКАН» було відображено так.

Інформація щодо чартерних авіарейсів							
Дата та час перетину кордону	Державний реєстраційний номер	Модель літака	Компанія – власник/оператор	Вартість оренди літака за годину, дол. США	Тривалість польоту, години	Середня вартість аеропортових зборів, дол. США	Вартість польоту, грн
	(№ ТЗ / № рейсу)						
12.05.2017 09:13	ROG17E КИЇВ-СЕНТ ГАЛЛЕН	Embraer Legacy 600	Avcon Jet AG	5 740	2 1/3	4 000,00	417 451,60
				Пасажири: 1. A 2. B 3. C 4. D 5. E 6. F 7. G 8. H			
16.05.2017 15:26	ROG17E КИЇВ-СЕНТ ГАЛЛЕН	Embraer Legacy 600	Avcon Jet AG	5 740	2 1/3	4 000,00	417 451,60
Пасажири: 1. A 2. B 3. C 4. D 5. E 6. F 7. G							
18.05.2018 12:22	FRT2312 КИЇВ-ВІДЕНЬ	Cessna 680 Citation Sovereign	Business Jet Travel Airline	4 500	1 2/3	4 000,00	276 007,67
		Пасажири: 1. A 2. B 3. C 4. D 5. E 6. F 7. G					
20.05.2018 17:11	FRT2312 КИЇВ-ВІДЕНЬ	Cessna 680 Citation Sovereign	Business Jet Travel Airline	4 500	1 2/3	4 000,00	276 007,67
Пасажири: 1. A 2. B 3. C 4. D 5. E 6. F 7. G							

Окремо інформацію із системи «АРКАН» можна візуалізувати за кількістю користування послугами конкретної компанії, яка надає послуги з чартерних перевезень, конкретною особою, яку перевіряють на причетність до вчинення злочину, наприклад, у такий спосіб:

BUSINESS JET TRAVEL AIRLINE LTD.	62
CHARTER JETS OPERATIONS	48
JET WINGS ON BEHALF OF PRIVATE AIRLINES GERMANY GMBH	6
JET WINGS UKRAINE ON BEHALF OF INTERNATIONAL JET MANAGEMENT GMBH	8
SHANNON AIR UKRAINE	42
ATTN: CIVIL AVIATION PERMISSION DEPARTMENT OF UKRAINE	9
ТОВ АК БІЗНЕС ДЖЕТ ТРЕВЕЛ	18
ШЕННОН ЕІР УКРАЇНА, ТОВ	22
ТОВ ДЖЕТ ВІНГС Україна	31

На підставі зазначеної інформації було встановлено компанії, які забезпечували чартерні перельоти особи, що займає особливо відповідальне становище. Згодом було ідентифіковано розрахункові рахунки таких компаній, отримано виписки про рух коштів компаній, встановлено компанію-нерезидента, з розрахункових рахунків яких забезпечували оплату коштів за такі перевезення.

Крім цього, можливості системи «АРКАН» дають змогу здійснити аналітику щодо осіб, з якими особа систематично здійснює перетин державного кордону.

Результати такої аналітики можна відобразити так:

Позначки рядків	Кількість з ПІБ водія ТЗ (українською)	Мінімум з Дата, час перетину кордону	Максимум з Дата, час перетину кордону ²
ПІБ (особа, яку перевіряють на причетність до вчинення злочину)	190	11.01.2013	15.11.2020
Особа 1	66	15.01.2015	22.12.2018
Особа 2	41	03.05.2014	22.12.2018
Особа 3	38	11.01.2013	10.08.2014
Особа 4	25	29.04.2016	22.12.2018
Особа 5	22	11.01.2014	10.08.2014
Особа 6	16	03.02.2014	28.01.2019
Особа 7	16	26.08.2014	10.08.2014
Особа 8	16	09.06.2018	22.12.2018
Особа 9	15	13.02.2015	21.07.2018
Особа 10	15	11.06.2014	05.08.2017
Особа 11	15	26.08.2015	15.03.2018
Особа 12	14	13.11.2016	13.11.2016

Така інформація засвідчує, що особа, яку перевіряють на причетність до вчинення злочину, у період 2013–2020 років 190 разів перетинала державний кордон України, зокрема 66 разів з особою 1; 41 раз із особою 2; 38 разів із особою 3 тощо.

Зазначена інформація надала можливість встановити коло спілкування особи, яка надавала послуги іншим особам з відмивання коштів, одержаних унаслідок заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, до якого також увійшла службова особа, яку перевіряли на причетність до вчинення зазначеного злочину, що дало підстави стверджувати про їх знайомство та пов'язаність один з одним.

Водночас траплялися випадки спільного перетину державного кордону 3–4 рази двома особами, які не пов'язані одна з одною та не знайомі між собою, а тому що більше таких спільних перетинів державного кордону, їх перетин на маломірному чартерному літаку, звісно, надає можливість з більшою вірогідністю констатувати, що перетин державного кордону не міг відбутися випадково й особи пов'язані між собою близькими соціальними або бізнесовими зв'язками.

Рекомендації
з удосконалення положень КПК України

З метою підвищення ефективності здійснення міжнародно-правового співробітництва та недопущення неоднозначного тлумачення іноземним компетентним органом положень ст. 164 КПК України, уникнення ризиків можливого визнання судами доказів недопустимими, необхідно внести зміни до положень чинного законодавства та викласти їх у такій редакції:

Стаття 164. Ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів

1. В ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів має бути зазначено:

1) прізвище, ім'я та по батькові особи, якій надається право тимчасового доступу до речей і документів;

2) дата постановлення ухвали;

3) положення закону, на підставі якого постановлено ухвалу;

4) прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи, які мають надати тимчасовий доступ до речей і документів;

5) назва, опис, інші відомості, які надають можливість визначити речі й документи, до яких повинен бути наданий тимчасовий доступ;

б) розпорядження надати (забезпечити) тимчасовий доступ до речей і документів зазначеній в ухвалі особі й надати їй можливість вилучити зазначені речі та оригінали або копії документів, якщо відповідне рішення було прийнято слідчим суддею, судом;

7) строк дії ухвали, який не може перевищувати двох місяців з дня постановлення ухвали.

8) положення закону, які передбачають наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду.

Якщо ухвала постановляється на виконання вимог частини 2 статті 562 цього Кодексу, тоді строк її дії не зазначається.

Стаття 235. Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи

1. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз.

2. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених цим Кодексом, а також містити відомості про:

1) строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали;

2) прокурора, слідчого, який подав клопотання про обшук;

3) положення закону, на підставі якого постановляється ухвала;

4) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, які мають бути піддані обшуку;

5) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;

б) речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук.

Якщо ухвала постановляється на виконання вимог частини 2 статті 562 цього Кодексу, тоді строк її дії не зазначається.

3. Виготовляються дві копії ухвали, які чітко позначаються як копії.

Незначні зміни є суттєвими для підвищення ефективності розслідування кримінальних проваджень, що вчинені із залученням іноземців, у яких великий масив доказів знаходиться за кордоном, та виключить ризики невиконання запитів про міжнародну правову допомогу у зв'язку із закінченням терміну дії ухвал.

Запропоновані зміни підтримала Верховна Рада України, тож Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 4 жовтня 2019 року № 187-IX частину другу статті 562 було викладено в такій редакції:

«У разі, якщо при зверненні за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія потребує надання відповідного дозволу прокурором або судом у порядку, встановленому цим Кодексом, лише у разі, якщо це передбачено міжнародним договором або є обов'язковою умовою надання такого виду допомоги за законодавством запитуваної сторони. При цьому строк дії такого дозволу не обмежується, а належно засвідчена копія дозволу долучається до матеріалів запиту».

Ці зміни справді є позитивними для розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії.

З метою недопущення неоднакового застосування судами норм Кримінального процесуального кодексу України, вважаємо за необхідне внести зміни до статті 281 КПК України, виклавши її в такій редакції:

Стаття 281. Розшук підозрюваного

1. Якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови її належного повідомлення про такий виклик, то слідчий, прокурор оголошує її розшук.

2. Про оголошення розшуку ***(у тому числі міждержавного, міжнародного)*** виноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до ЄРДР.

3. Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам, ***міжнародним організаціям або іншим органам, передбаченим законами та міжнародними договорами України.***

Рекомендації

щодо методики складання запитів про міжнародну правову допомогу

Вимоги до запиту про міжнародну правову допомогу визначені ст. 552 КПК України, згідно з якою запит повинен містити:

1) назву органу, який звертається за допомогою, та компетентного органу запитуваної сторони;

2) посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засади взаємності;

3) найменування кримінального провадження, щодо якого запитується міжнародна правова допомога;

4) стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію;

5) відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей Кримінального кодексу України;

6) відомості про відповідну особу, зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи із предметом кримінального провадження;

7) чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку із предметом кримінального провадження;

8) відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності;

9) інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу запитуваної сторони.

Під час розслідування кримінального провадження автор роботи скерував уже понад 100 таких запитів, у деяких випадках цей процес триває 15–20 хвилин. Універсальної для всіх проваджень форми запиту про міжнародну правову допомогу немає, з огляду на специфіку кожного окремого кримінального провадження.

На практиці, якщо не враховувати специфічні особливості окремих кримінальних проваджень, запит містить такі складові:

I. Вступ

II. Фактичні обставини

III. Запитувана допомога

IV. Заключні положення

Нижче запропоновано форму, яку використовують як шаблон для складання абсолютної більшості запитів про міжнародну правову допомогу.

Додаток Е

Компетентним органам
(назва країни)

Запит про міжнародну правову допомогу
у кримінальному провадженні № _____

м. Київ

« ____ » _____ 2021 року

I. Вступ

(НАЗВА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ) засвідчує високу повагу компетентним органам Чеської Республіки та на підставі Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959, Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 звертається із запитом про надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні № _____.

(НАЗВА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ) почало розслідування у вказаному провадженні (дата реєстрації кримінального провадження), воно стосується заволодіння в особливо великому розмірі коштами Державного підприємства _____. Відповідний злочин передбачено ч. 5 ст. 191 КК України.

(НАЗВА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ) просить про забезпечення конфіденційності факту отримання цього запиту, його змісту та результатів його виконання, оскільки розголошення зазначеної інформації може зашкодити об'єктивності та повноті слідства і призвести до знищення чи спотворення доказів заінтересованими особами як в Україні, так і в (назва країни). (НАЗВА ОРГАНУ) також просить про терміновість виконання цього запиту з огляду на суспільну значущість цього розслідування.

У першому розділі зазначають загальну інформацію про розслідування, яке проводять. Питання про забезпечення конфіденційності на практиці часто упускається, оскільки прохання про її забезпечення в більшості випадків зумовлює виникнення в компетентних органів інших країн зустрічних питань стосовно того, як вони мають забезпечити конфіденційність за умов необхідності проведення вилучення (витребування) відповідних документів, проведення допиту свідків, звернення з клопотаннями до суду тощо.

З огляду на викладене, доцільно залишити фразу про необхідність термінового виконання запиту, а питання щодо забезпечення конфіденційності ставити лише тоді, коли це справді може зашкодити розслідуванню (це може відбуватися, наприклад, у випадку накладення арешту на майно підозрюваного в

банківській установі з метою недопущення завчасного повідомлення його про розгляд цього питання в суді), одночасно надавати роз'яснення про те, як запитуюча сторона має забезпечувати таку конфіденційність.

Другий розділ має назву «II. Фактичні обставини», у ньому міститься стислий опис обставин, які встановлені під час розслідування, а також обставини, які зумовили скерування цього запиту на адресу компетентного органу.

Найпоширенішим випадком звернення із запитом про міжнародну правову допомогу під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців, є вилучення документів, які містять банківську таємницю.

Ураховуючи викладене, у цьому розділі необхідно зазначити обставини, за яких було встановлено причетність конкретної компанії, зареєстрованої в іноземній юрисдикції, або розрахункового рахунку, відкритого в банківській установі до вчинення злочину.

Слід взяти до уваги, що під час формулювання цього розділу варто уникати специфічних термінів, довгих речень, складних формулювань обставин вчинення злочину, оскільки слідчому необхідно враховувати людський фактор під час здійснення перекладу: спершу запит про міжнародну правову допомогу перекладають переважно англійською, а після надходження запиту до відповідної країни – державною мовою відповідної країни, після чого цей переклад надходить до слідчого. Це стосується й формування переліку питань до допиту свідків: питання необхідно формулювати максимально лаконічно. На практиці був випадок, коли у зв'язку з некоректним перекладом, який було допущено як під час перекладу з української мови англійською, так і надалі в Чеській Республіці з англійської чеською, сформульовані автором питання практично нереально було зрозуміти свідку, тож на більшість питань у свідка були відповіді про те, що він не зрозумів суті запитання. Суть питань не розумів і слідчий, який проводив допит.

Третій розділ «Запитувана допомога» починається з такого: З метою належного розслідування в кримінальному провадженні № _____ просимо про надання міжнародної правової допомоги, яка полягає в такому.

Далі зазначають правову допомогу, про яку запитують у компетентного органу іноземної країни, водночас перелік запитуваної допомоги має бути логічним висновком і безпосередньо корелювати з відомостями, які зазначені в розділі «II. Фактичні обставини», тобто не можна ставити питання про допит особи, стосовно якої не зазначено відомості, як вона взагалі причетна до розслідуваного злочину, а також не можна ставити питання про вилучення банківської документації компанії, яка не фігурує, наприклад, як така, що є вигодоотримувачем від вчиненого злочину або якимось зазначена в другому розділі.

У цьому розділі також доцільно зауважити про необхідність надання оригіналів документів, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 99 Кримінального процесуального кодексу України сторона кримінального провадження зобов'язана надати суду оригінал документа. У такому разі, якщо компетентним органом іноземної держави будуть надані копії документів (здебільшого оригінали документів не надають на виконання запитів про міжнародну правову допомогу іноземні банківські установи), тоді під час розгляду кримінального провадження по суті не має виникнути жодних питань стосовно допустимості копій документів як доказів, з огляду на положення ст. 99 КПК України, оскільки оригінал документа не вдалося отримати за допомогою доступних правових процедур.

Компетентному органу іноземної країни надають гарантії, що в разі надання запитуваних оригіналів документів вони будуть повернуті невідкладно після того, як потреба в них мине.

Четвертий розділ є типовим для всіх запитів про міжнародну правову допомогу, його викладають так.

(НАЗВА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ) засвідчує, що цей запит складено в повній відповідності законодавству України уповноваженою на те посадовою особою в межах наданих їй повноважень та з отриманням передбачених законодавством України дозволів суду.

(НАЗВА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ) гарантує, що будь-які докази та інформація, отримані в процесі надання міжнародної правової допомоги, будуть використані виключно з метою збирання доказів у цьому кримінальному провадженні та не будуть використані в політичних чи інших цілях, не пов'язаних зі здійсненням правосуддя, а оригінали отриманих документів будуть повернуті невідкладно, як тільки в них мине потреба.

У разі недостатності інформації, викладеної в цьому запиті, для його виконання Національне антикорупційне бюро готове надати всі необхідні додаткові відомості.

У зв'язку із цим, у разі виникнення будь-яких питань щодо цього запиту просимо без вагань контактувати із (робочий телефон, мобільний телефон, адреса електронної пошти), що володіє (зазначити мови, якими володіє особа, контактні дані якої зазначено).

Додатки:

Текст ст. 191 Кримінального кодексу України – на 1 арк.

Слідчий	(підпис)	Ім'я та прізвище
Прокурор	(підпис)	Ім'я та прізвище

Згідно з частинами 3, 4 ст. 553 КПК України, до запиту про допит особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого додають

належно засвідчений витяг відповідних статей цього Кодексу з метою роз'яснення особі її процесуальних прав й обов'язків. До запиту також додають перелік питань, які слід поставити особі, або відомості, які необхідно отримати від особи. До запиту про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на проведення яких надає суд згідно з цим Кодексом, додають інформацію про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах.

Акти впровадження

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел./факс: +380 44 246-94-91
E-mail: post@naiaiu.kiev.ua
https://www.naiiu.kiev.ua
Код згідно з ЄДРПОУ 08751177

Голові Комітету Верховної Ради України
з питань законодавчого забезпечення
правоохоронної діяльності
КОЖЕМ'ЯКІНУ А.А.

12 03 20 19 № 46/03/10 ВР

На № _____ від _____ 20__

Про надання інформації

Шановний Андрію Анатолійовичу!

Відповідно до Вашого листа від 13.02.2019 № 04-18/10-260, надсилаємо підготовлені фахівцями Національної академії внутрішніх справ пропозиції щодо підготовки круглого столу на тему «Стан боротьби з організованою злочинністю», який передбачається провести під час десятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання.

Додаток: на 38 арк. в 1 прим.

**З повагою
проректор
полковник поліції**

С.С. Чернявський

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник керівника Головного
підрозділу детективів – керівник
Другого підрозділу детективів
Національного антикорупційного бюро
України, кандидат юридичних наук

Олександр СКОМАРОВ

11.10. 2021 р.

АКТ

**впровадження матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта
Національної академії внутрішніх справ Дернового Віталія Валерійовича
на тему «Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом
зловживання службовим становищем за участю іноземців» у практичну
діяльність Національного антикорупційного бюро України**

Комісія в складі: старшого детектива Першого відділу детективів Першого підрозділу детективів Головного підрозділу детективів Романа Войтюка, детектива Четвертого відділу детективів Першого підрозділу детективів Головного підрозділу детективів Олега Грудзура та детектива Третього відділу детективів Першого підрозділу детективів Головного підрозділу детективів Сергія Жуваки – склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ Віталія Дернового на тему «Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем за участю іноземців» впроваджено в роботу детективів Національного антикорупційного бюро України під час розслідування кримінальних проваджень.

**Голова комісії –
кандидат юридичних наук**

Роман ВОЙТЮК

**Члени комісії:
кандидат юридичних наук**

Олег ГРУДЗУР

кандидат юридичних наук

Сергій ЖУВАКА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Національної академії внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРЄВ

АКТ

про впровадження результатів дисертації

Дернового Віталія Валерійовича на тему

«Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем за участю іноземців» в освітній процес та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента Самодіна Артема (голова комісії), завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1, доктора юридичних наук, доцента Вознюка Андрія та провідного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, професора Підюкова Петра склала цей акт про те, що результати дисертації Дернового Віталія на тему «Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем за участю іноземців» впроваджені у освітній процес та науково-дослідну діяльність академії.

1. Матеріали дисертації Дернового Віталія використовуються: при підготовці наукових робіт здобувачами вищої освіти академії та підготовці відповідних методичних рекомендацій для працівників слідчих підрозділів Національної поліції України.

2. Результати дисертації відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти Національної академії внутрішніх справ, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Дерновий В.В. Особливості здійснення міжнародно-правової допомоги у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням злочинів, вчинених із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2, С. 302-306.

Дерновий В.В. Правова основа здійснення міжнародно-правової допомоги при проведенні процесуальних дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого особою шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3, С. 277-280.

Vitalii Dernovyi. Analysis of ways to commit corruption offenses using foreigners. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3.

Дерновий В.В. Актуальні питання розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених із залученням іноземців. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії* [текст]: матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 114-116.

Дерновий В.В. Здійснення міжнародно-правової допомоги в контексті протидії корупційним кримінальним правопорушенням, учиненим із залученням іноземців. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [текст] : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 грудня 2018 року) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 2 С. 337-340.

Дерновий В.В. Щодо поняття службової особи: основні характеристики за кримінальним законодавством. *На перетині мови і права* [текст]: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 лютого 2018 року). К. Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 118-119.

3. Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну спрямованість наукових доробок Дернового Віталія, а також були використані в освітньому процесі та науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукової лабораторії та здобувачів вищої освіти академії.

Голова комісії:
кандидат юридичних наук,
доцент

Артем САМОДІН

Члени комісії:
доктор юридичних наук,
доцент

Андрій ВОЗНЮК

доктор юридичних наук,
професор

Петро ПІДЮКОВ

ДОВІДКА

про впровадження у практичну діяльність матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ Дернового Віталія Валерійовича на тему: «Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем із залученням іноземців»

Матеріали дисертаційного дослідження аспіранта наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ Дернового Віталія Валерійовича на тему: «Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців» можуть застосовуватися у практичній діяльності з метою протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Зокрема результати дисертаційного дослідження апробовані у низці наукових праць, які містять практичну спрямованість:

1. Дерновий В.В. Особливості здійснення міжнародно-правової допомоги у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням злочинів, вчинених із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018 № 2. С. 302-306.

2. Дерновий В.В. Правова основа здійснення міжнародно-правової допомоги при проведенні процесуальних дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого особою шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018 № 3. С. 277-280.

3. Дерновий В.В. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. № 3. 2020. С. 140-147

4. Vitalii Dermovyi. Analysis of ways to commit corruption offenses using foreigner. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 3 (volume 1) 2020. P. 104-110

**Директор
Академії фінансового моніторингу
доктор юридичних наук, професор**

10.12.2020

Антон Чубенко

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*Статті в наукових фахових виданнях України:*

1. Дерновий В. В. Особливості здійснення міжнародно-правової допомоги у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням злочинів, вчинених із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 302–306.

2. Дерновий В. В. Правова основа здійснення міжнародно-правової допомоги при проведенні процесуальних дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого особою шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 277–280.

3. Дерновий В. В. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 3. С. 140–147. (Серія «Юридичні науки»).

4. Дерновий В. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2. С. 29–37.

статті в наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію:

1. Dervnyi V. Analysis of ways to commit corruption offenses using foreigner. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3 (1). P. 104–110.

праці апробаційного характеру:

1. Дерновий В. В. Актуальні питання розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених із залученням іноземців. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії* : матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 114–116.

2. Дерновий В. В. Щодо поняття службової особи: основні характеристики за кримінальним законодавством. *На перетині мови і права* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 лют. 2018 р.). Київ, 2018. С. 118–120.

3. Дерновий В. В. Використання баз даних іноземних країн при розслідуванні корупційних злочинів, вчинених із залученням іноземців. *Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей* : матеріали загальноакад. підсумк. наук.-теорет. конф. здобувачів вищої освіти та молодих науковців (Київ, 15 трав. 2020 р.). Київ, 2020. С. 19–23.

4. Дерновий В. В. Запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем за участі іноземців. *Актуальні проблеми запобігання корупції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів та молодих вчених (Харків, 14 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 45–46.

5. Калиновський О. В., Дерновий В. В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України* : зб. тез Міжнар. конф. (Харків, 22 верес. 2021 р.). Харків, 2021. С. 125–130.